

Plemenita obitelj Marković u 17. i 18. stoljeću¹

Vladimir Nimčević*

Sažetak

Plemenita somborska obitelj Marković predstavlja neizostavni segment povijesti bujnjevačko-šokačkih Hrvata. Postoje jake indicije da je doseljena u Bačku još za vrijeme turske vladavine. Do Velikog bečkog rata (1683. – 1699.) njeni članovi su služili Turskoj porti kao pomoćne postrojbe, a onda su prešli na stranu Bečkog dvora. Rodonačelnik plemenite somborske obitelji Marković, Dujo Marković, kao protuuslugu za vojne usluge tražio je od austrijskih vojnih vlasti (Dvorsko ratno vijeće) da njegovim sunarodnjacima odobri sljedeća mjesta za naseljavanje: Suboticu, Segedin i Baju (1687.). Austrijske vojne vlasti su ga ocijenile kao pouzdanu osobu. Zato su ga postavile za kapetana Sombora i dodijele mu široke ovlasti. Sa svoje strane, Dujo Marković je opravdao ukazano povjerenje. Izvješća austrijskih zapovjednika puna su hvale o njemu. Dva puta je branio Sombor od napada Turaka. Kao i većina njegovih sunarodnjaka, mnogo je odsustvovao iz obiteljskoga doma. Jednom prilikom, poslije pada Beograda (1690.), Turci su napali Sombor i opljačkali njegovu imovinu koja je vrijedila nekoliko tisuća forinta. Za ratne zasluge car Leopold I. ga je nagradio plemstvom (1690.) koje, međutim, zbog ratnih prilika nije proglašeno do 1713. Poginuo je u čuvenoj bitci kod Slankamena 19. kolovoza 1691.

Poslije smrti Duje Markovića, austrijske vojne vlasti imenovala su njegove sinove Đuru i Matiju Markovića za kapetane Sombora. Đuro i Matija Marković su slijedili očeve stope. Kada je ugarski plemić Ferenc II. Rákóczy pozvao ugarsko plemstvo na ustanak za neovisnost Ugarske (1703. – 1711.), ostali su vjerni Bečkom dvoru. Đuro Marković je umro oko 1717., a Matija 1740. Obojica su ostavili porod. Đurina grana Markovića dala je visokog činovnika Bačke županije Adalberta Markovića (1749. – 1819.), a Matijina: visokog časnika Potiske i Slavonske vojne granice Marka Markovića (umro 1756.) i gradonačelnika Sombora Josipa Markovića (1712. – 1789.), čiji je izravni potomak svjetski poznati austrijski speleolog Adalbert (Bela) Marković (1897. – 1941.).

* prof. povijesti, Subotica

¹ Članak je nastao kao rezultat niza međusobno odvojenih, ali tematski srodnih istraživanja od 2017. godine. Osobitu zahvalnost izražavam svojoj majci Marici, ocu Slavku i bratu Branimiru koji su podupirali moja istraživanja.

U radu donosimo pregled istraživanja na temu povijesti Sombora i Markovića. Kao prinos istraživanju povijesti Markovića donosimo prijepis, tumačenje i prijevod nekoliko poznatih i nepoznatih dokumenata (u izvadcima ili u cijelosti) različite provenijencije koji se tiču povijesti obitelji Sombor u 17. i 18. stoljeću, od kojih izvora vrijedi izdvojiti plemićku diplomu Duje Markovića od 29. svibnja 1690., svjedodžbu Ivana Nađa od 30. svibnja 1699., pismo Marka Markovića Poglavarstvu grada Sombora od 1. rujna 1746., molbu Marka Markovića carici Mariji Tereziji iz 1748., molbu Marka i Ivana Markovića te Antuna i Josipa Baraševića Bačkoj županiji iz 1759., molbu Ivana Adamovića carici Mariji Tereziji od 20. srpnja 1778., dopis Ugarskog kraljevskog namjesničkog vijeća Bačkoj županiji od 20. prosinca 1786. u svezi s Adalbertom Markovićem.

Gljučne riječi: Markovići, Sombor, 17. stoljeće, 18. stoljeće

Uvod

Obitelj Marković je jedna od triju najznačajnijih obitelji bunjevačkih Hrvata koje je iznjedrio Veliki bečki rat (1683. – 1699.). Stupivši u službu austrijske carske kuće Habsburgovaca (1687.), istaknuli su se u borbama protiv Turaka. Za ratne zasluge nagrađeni su plemstvom (1690.). I nakon Karlovačkog mira (1699.), sve do ukidanja vojnog šanca Sombora (1745.), vjerno su služili svojim habsburškim gospodarima štiteći njihove interese kako od vanjskih, tako i od unutarnjih neprijatelja (Turaka, kuruca, Francuza i Prusa). Nakon povlačenja iz vojne službe, istaknuli su se kao upravitelji imanja i gradski činovnici.

Povijest Markovića, barem kada je riječ o 17. i 18. stoljeću, usko je povezana s poviješću Sombora. Zauzimajući ondje važne administrativne položaje, Markovići su za sobom ostavili vidljivi i neizbrisivi trag na koji je historiografija obratila malo pozornosti. Mali broj istraživanja posvećen je isključivo povijesti ove plemenite obitelji. Kao posljedica toga, povijest Markovića predstavlja relativno neobrađenu cjelinu. Dva su razloga zašto su Markovići vrijedni istraživanja. Kao prvo, imali su udio u gradskim, županijskim i vojnim vlastima. Kao drugo, na njihovu primjeru lijepo se mogu uočiti, pa čak i sustavno pratiti kroz generacije, učinci procesa odnarođivanja podunavskih Hrvata, koji se u njihovu slučaju nisu završili mađarizacijom, nego su se nastavili u smjeru germanizacije.

Naime, od smrti prvog zapaženijeg predstavnika ove plemenite i slavne obitelji, somborskog kapetana Duje Markovića (1691.) u bitci kod Slankamena, pa do smrti njegovog ništa manje slavnog potomka i svjetski poznatog speleologa Bele Markovića (1897. – 1941.) u zrakoplovnoj nesreći kod Soluna, prošlo je 250 godina tijekom kojih se na ovoj genealoškoj liniji nanizalo sedam generacija: Matija (1679. – 1740.), Josip (1712. – 1789.), Ignjac Franjo Ksaver (1771. – 1821.), Josip (1805. – 1871.), Franjo (1839. – 1911.), Kalman (1862. – 1945.) i već spomenuti Bela. Stupajući u bračne veze s mađarskim i njemačkim obiteljima, Markovići su vremenom izgubili

prvotne hrvatske identitetske sastavnice. Ipak, posljednji Marković u ovom nizu bio je svjestan hrvatskoga podrijetla koje je rado isticao u korespondenciji s prijateljima.

Pregled istraživanja povijesti Sombora i Markovića

Povijest Sombora obilježilo je mnogo slavnih pojedinaca i obitelji, među kojima svakako spadaju i Markovići. Oni su svoje mjesto u lokalnoj povijesti stekli ne samo na temelju svojih ratnih zasluga iz vremena Velikog bečkog rata, kada su u službi Bečkog dvora predvodili obranu Sombora i pomagali austrijsku vojsku u borbama protiv Turaka gdje god su to zahtijevale njene potrebe, nego i nizom progresivnih administrativnih mjera koje su se pozitivno odrazile na razvitak grada. Međutim, budući da Sombor dugo vremena nije imao svoju historiografsku monografiju, Markovići kao jedan segment prošlosti ovog grada nisu mogli odmah biti prepoznati kao povijesno značajna obitelj vrijedna daljnijega proučavanja. Da Markovići dobiju na većem značaju trebalo je najprije istražiti prošlost veće povijesne cjeline Sombora. Utoliko je potrebno dati kratki pregled istraživanja povijesti Sombora iz kojega bi se moglo vidjeti kako je došlo do revalorizacije Markovića.

Do Prvoga svjetskog rata

Prvi cjeloviti prikazi povijesti Sombora nastali su u drugoj polovici 18. stoljeća, odnosno početkom 20. stoljeća. Početci historiografije vezani su uz djela dvojice katoličkih svećenika – obojice podunavskih Hrvata: Bonu Mihaljevića (1742. – 1788.) i Matiju Slatkovića (1754. – 1806.).

Visoko obrazovanom franjevcu Mihaljeviću pripisuje se autorstvo nad jednim spisom koji se čuva u Mađarskoj franjevačkoj knjižnici i arhivu u Budimpešti (mađ. *Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár*). Nosi sljedeći naslov: *Extractus Prothocolli venerabilis Conventus Liberae Regiae civitatis Zomboriensis et Patrum ordinis minorum observantium Provinciae olim Bosnae-Argentinae Sanctae Crucis nunc vero Divi Joannis a Capistrano ab Anno Domini 1717 usque ad annum 1787. dein iterum ab Anno usque annum 18... Zomborini Conscriptum de Antiquitate hujus Civitatis*, odnosno u prijevodu na hrvatski: *Izvadak iz Zapisnika časnog samostana slobodnog i kraljevskog grada Sombora časnih otaca reda male braće opservanata nekada Provincije Bosne Srebrne sv. Križa, a sada sv. Ivana Kapistrana, od godine gospodnje 1717. do godine 1787., zatim ponovno do godine 18... (sic!)., sastavljene o prošlosti ovog grada u Somboru*. U historiografiji je nazivan zgodopisom, ljetopisom ili dnevnikom fra Bone Mihaljevića. U stvari, riječ je samo o prijepisu samostanskih zapisa čije autorstvo je upitno.

Pokrivajući razdoblje od 1717. do 1787. godine, „Mihaljevićev spis“ predstavlja početnu osnovu za proučavanje osamnaestostoljetne povijesti Sombora i Markovića. Izvatke iz spisa preveo je na mađarski i objavio u *Franjevačkom glasniku* (mađ. *Ferences Közlöny*), u brojevima za svibanj i lipanj 1939., a pod naslovom „Povijest somborskog samostana reda sv. Franje 1717. – 1787.“ (mađ. *A zombori szentferencrendi zárdának történet 1717-1787*), budimski franjevac Ferdinand Kaiser. U hrvatskoj

historiografiji „Mihaljevićev spis“ je analizirao Ante Sekulić. Srbijsko izdanje priredio je prema prijevodu Đorđa Antića i Pavla Velenrajtera (1907. – 1971.) somborski publicist Milan Stepanović.²

Mihaljeviću se pripisuje i autorstvo nad pjesmom „Kripost posli smerti xivi. Pivaoc somborski putujuchi pripiva“, koja donosi crtice iz povijesti Sombora i Markovića iz 18. stoljeća. Prvi put je objavljena u *Nevenu: zabavno-poučnom misečniku za Bunjevce i Šokce* 1903. u travanjskom, lipanjskom, srpanjskom i rujanskom broju. Ondje su među inim opjevani i kapetani iz plemenite obitelji Marković: Dujo, Matija i Marko: „Gdi ste sada vi stari vojnici / Sve na izbor srčani junaci?! / Kada Duim Marković kapetan, / Od katana sviu dobro poznan / U Zomboru komandu držaše, / Posli koga Gjuragj brat vladaše; / A za Gjurgjom grof Branković nasto / Kad komendat u Zomboru posta. / U to vrime jeste bio nazvan / Marković Mato vice-kapetan, / Koji rodi slavnoga junaka / Srčanoga po imenu *Markal* Koji rodu učini veselje, / Kad zadobi veliko poštenje, / Da postane i on kapetanom / I zomborskim virnim komendatom.“ Opjevan je i odlazak Somboraca na čelu s kapetanom Markom Markovićem u Rat za austrijsko nasljeđe (1740. – 1748.): „Ištom godin nekoliko progje, / Al zapovid od kraljice dogje, / Da imadu putovat vojnici / Szent-Marinci i šnjima Zomborci. / Skoči Marko Marković kapetan / Na svog konja koji bi osedlan / Tere skupi katane zomborske / Pak jim kaza naredbe kraljevske / Da imadu svi gori putovat / S Bavarom i Francuzom vojevat. / Iz Zombora dvista konjanika, / A četiri još k' tomu pišaka / Šest stotina da budu na broju, / Da ukažu junačtvo na boju. / Katane je upravljjo Marković,³ / A pišake Jovo Damjanović.“

Isto tako visoko obrazovan i dobro upoznat s lokalnim prilikama, somborski župnik rodом iz Zagreba Mate Slatković (1785. – 1806.) napisao je na latinskom jeziku kratko djelo pod naslovom *Kronika grada Sombora* (lat. *Chronica civitatis Zomboriensis*), koja obuhvaća razdoblje od 1785. do 1806. godine (Beljanski 1974, 153). Slobodni prijevod (na mađarski) Slatkovićeve kronike pod naslovom *Memoari somborskog rimokatoličkog župnika Mate Slatkovića* (mađ. *Szlatkovics Máté zombori rom. kath. plébános emlékirata*) priredio je za *Godišnjak Povijesnog društva Bačko-baranjske županije* (1894.) Gábor Grosschmid. Ondje se, u poglavlju „Sombor kao pogranični punkt“ (lat. *Zombor mint határszél*), među ostalim, mogu naći i podatci o Markovićima: „Nakon što je Turke Njegovo veličanstvo car Leopold I. protjeralo iz Bačke županije, Novi Sad, Sombor, Subotica (sada Marija Terezopolis), Kanjiža, Senta, Titel i Stari Bečej pretvoreni su u vojnograničarske punktove, u obrambene oblasti, u tzv. šančeve, čiji nasljedni kapetani su postavljeni za njihove zapovjednike. Tako

² U tendencioznom pokušaju da ostavi kod čitatelja (prije svega bunjevačkog) dojam visoke erudicije i kompetentnosti, priređivač Stepanović donosi uz priređeno izdanje Mihaljevićeve kronike preopširni uvod o nastanku Reda sv. Franje. Međutim, ipak pokazuje elementarno nepoznavanje materije. To se najbolje vidi iz njegova čitanja naslova prepisa Mihaljevićeve kronike. Latinsku riječ *venerabilis* (časni) prenosi „veneribilis“ i „dein“ (zatim) čita „deui“. Istodobno, „Zomborini“ prevodi „Somborcima“ umjesto „u Somboru“. Iz prijevoda pak izostavlja riječ *observantium* (gen. mn. od opservanti) i cijeli jedan dio – „dein iterum ab Anno usque annum 18...“, iz kojega se vidi da je spis trebao obuhvatiti i godine s početka 19. stoljeća (Stepanović 2012, 57).

³ Stepanović ovaj stih krivo prenosi „Kapetane (sic!) je upravljjo Marković“ (Stepanović 2012, 202).

su u Subotici nasljedni kapetani bili Sučići, a u Somboru pak kapetanstvo su od oca na sina prenosili Markovići, čiji je prvi član Dominik Marković slavno poginuo za domovinu u slankamenskoj bitci protiv Turaka. Njegov sin je bio Đuro. Nakon Đurine smrti na položaju somborskog kapetana nalazio se Marko (sic!), a nakon njega Dominikov mlađi sin Matija. Njega (tj. Matiju – primj. V. N.) je na koncu naslijedio njegov sin Marko, koji je kasnije prešao kao major u Potiski distrikt, a odatle pak kao potpukovnik u Petrovaradinsku i Gradišku pukovniciju. Iz knjižice redovnika i oratora Reda sv. Franje Bone Mihaljevića pod naslovom ‘Putnik zomborszki’ možemo saznati da je nakon Đure Markovića zapovjednik somborskog šanca postao grof Branković, poslije kojega su opet došli Markovići. Kada je 1737. izbio Turski rat, vojske šančeva su se ujedinile pod zapovjedništvom glavnog kapetana Jakova Sučića i krenule na Turke. Sučića je u pohod pratio Marko Marković. Obojica su bili majori (vrhovni stražmešteri) konjice“ (Grosschmid 1894, 104-105).

Tragom Slatkovićevih zapisa nastao je članak „Priglid povistnice grada Sombora a od dila i sridnje Bačke“, koji je objavljen u *Bunjevačkom kalendaru za prostu godinu 1869.* (str. 9-24). Članak nije potpisan, ali se na temelju jezika, kojega karakterizira miješanje ekavice i ikavice, te na temelju korištenih izvora (dokumenti na ćirilici) lako može zaključiti da ga nije napisao Bunjevac, nego srpski intelektualac iz Sombora.⁴ Daljnjom analizom pouzdano se ustvrđuje da je riječ o dugogodišnjem učitelju Učiteljske škole u Somboru Nikoli Đ. Vukićeviću (1830. – 1910.), koji je u *Školskom listu* za 1860. godinu objavio tekst sličnog sadržaja i naslova – „Podatci za povestnicu grada Sombora“, koji je opet inkorporirao u feljton o povijesti Sombora objavljen u časopisu *Sloga* u razdoblju od 1906. do 1908. Premda je u znanosti dobio negativnu kritiku, ne može se osporiti da je vjerodostojnost Vukićevićeva teksta na visokoj razini.⁵ Naime, Vukićević spominje ili donosi u prijepisu značajnije dokumente iz Arhiva Somborskog poglavarstva (danas fond *Acta ante Elibertationem* Povijesnog arhiva Sombor), koji se i danas mogu ondje naći: naredbu Petra Đulinca od 5. listopada 1744., naredbu zapovjednika Segedinske tvrde de Fabrija od 28. kolovoza 1746., pisma somborskih deputiraca u Beču itd. (Vukićević 2007, 69). Osim toga, ukazuje i na obiteljske zapisnike,⁶ te pokušava ući u trag ostalim relevantnim izvorima: „Arkiva (Hranionica) kraine somborske do 1745 god. odneta je po svoj prilici u Varadin ili Mitrovicu“ (Vukićević 1868, 15).

⁴ Uostalom, sam *Bunjevački kalendar* je uredio Teodor Vujić (1840. – 1899.), poznatiji pod imenima Boško i Božidar, srpski nacionalni djelatnik i bunjevački dobrotvor iz Subotice.

⁵ Srpski povjesničar Sima Ćirković je iznio preoštari, prenegao i neosnovan sud da Vukićević „nije pisao istoriju zasnovanu na izvorima i spomenicima kakva se u njegovo vreme negovala.“ Istina, Vukićević „ne navodi sistematski svoje izvore“, ali spominje ili donosi u prijepisu dokumente iz 18. stoljeća koji se i danas mogu naći u Povijesnom arhivu Sombor (Ćirković 2007, 169-170).

⁶ „U jednim od znatnijih plemena (tj. obitelji – primj. V. N.) somborskih zadržao se sve do skora pisani tvrdo uvezani protokol – zapisnik – prapradidova toga plemena, u kom je pobilježeno bilo ratovanje s Turcima i doseljivanje, upravo cila Hronika somborska, ali sadašnji potomci toga plemena nisu umeli čuvati taj zapisnik pa su ga nikako izgubili. Koliko se takovih pisama i u drugim plemenima pogubilo? Ljudi, skupljajte i objavljajte takove stare listine, da nam ne propadnu uzalud!“ (Vukićević 1868, 12).

Kalendarsko i novinsko izdavaštvo utrlo je put prvim većim istraživanjima povijesti bačkih Bunjevaca. Prva historiografska studija o bunjevačkim Hrvatima nastala je iz pera bunjevačkog rodoljuba i prosvjetitelja kalačkog kanonika Ivana Antunovića (1815. – 1888.). Objavljena u Beču 1882. u piščevu osobnom izdanju pod naslovom *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih* (1882.), donosi podatke o stanju arhiva Bačke županije, pa čak i sadržaj pojedinih relevantnih povijesnih dokumenata. Tako primjerice piše o stanju arhiva Somborskog poglavarstva i Bačke županije koji su bili smješteni u Somboru.⁷ Donosi kratki pregled povijesti Sombora u 18. stoljeću i prijepis jednog popisa somborskih militaraca (graničara) za vrijeme kapetanstva Jovana Brankovića (Antunović 1882, 100-101, 105-109).

U hrvatskoj historiografiji Antunovićeve *Razprava* nije korištena razmjerno svom historiografskom značaju. Dugo vremena ignorirana, u novije vrijeme doživjela je štoviše negativne kritike koje su bile uglavnom usmjerene na autorovu metodologiju, stil i teoriju o podrijetlu bunjevačko-šokačkih Hrvata. Istina, autorovo izlaganje, isprekidano brojnim digresijama i poduljim citatima doima se nepovezano, a teorije o podrijetlu umanjuju znanstvenu vrijednost *Razprave*. Međutim, brojne autorove napomene o stanju izvora i prijepisi istih predstavljaju dragocjeni materijal za povjesničara. Drugim riječima, Antunović možda nije uspio postignuti formu koja bi naišla na širu čitateljsku recepciju i pozitivnu znanstvenu kritiku, ali je neosporno pružio pažnje vrijedan doprinos istraživanju povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata.

Vrijedi spomenuti i doprinos srpskog kulturno-prosvjetnog djelatnika iz Novog Sada Aleksandra Sandića (1836. – 1908.), koji je u književnom časopisu *Javor* za 1884. godinu objavio pisma somborskih deputiraca u Beču. Riječ je o pismima Martina (Mrate) Parčetića i Atanasije Stojšića: od 20. kolovoza 1746., 23. rujna 1747. i 18. studenog 1747. Sandić je kao predložak za objavljivanje spomenutih pisma koristio njihove prijepise koje je dobio od novosadskog velikog župana Feliksa pl. Parčetića (1839. – 1889.). Parčetićevi prijepisi su napravljeni prema originalnim pismima iz Arhiva gradskog poglavarstva Sombora (danas *Acta ante Elibertationalia*) (Sandić 1884, 1461-1466).

Prvi veći doprinos istraživanju povijesti Sombora i bunjevačkih Hrvata dalo je Povijesno društvo Bačko-bodroške županije (mađ. *Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat*), koje je osnovano 1883. godine u Somboru. Okupivši oko sebe vrsne stručnjake iz područja povijesti, geografije, etnografije i statistike, pokrenulo je 1885. časopis *Godišnjak Povijesnog društva Bačko-bodroške županije* (mađ. *A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat Evkönyve*), koji je izlazio do 1918., donoseći obilje povijesne građe, među ostalim, i građu za povijest Sombora i bunjevačko-šokačkih Hrvata.

⁷ „(U) Somboru ako (bunjevački Hrvati – primj. V. N.) ne bijahu u većini, to su ipak u jednaku broju sa Srbi bili, i u gradskoj viećnici (varoškoj kući) prve časti zauzimali. Pa su se i ovdje stari spisi većinom u ćirilici sastavljali. Naravno, da je ovdje i u onom županijskom arhivu, u nesretnoj godini 1848. mnogo uništeno, što bi nam danas u razpoznanju starine korisnim bilo“ (Antunović 1882, 5). Antunović ondje aludira na ulazak srpske ustaničke vojske u Sombor početkom veljače 1849., koje je obilježeno uništavanjem imovine i nasiljem nad katoličkim stanovništvom.

Kao najplodotvorniji član Povijesnog društva pokazao se István Iványi (1845. – 1917.). Njegova istraživanja su uglavnom bila vezana uz prostor Subotice, o čijoj povijesti je objavio veoma utjecajnu dvotomnu knjigu: *Povijest slobodnog kraljevskog grada Subotica* (mađ. *Szabadka szabad királyi város története*) (1886. – 1892.). Međutim, istražujući okolnosti koje su zadesile Suboticu poslije gotovo sto i pol stoljeća duge turske vladavine (1542. – 1686.), dotaknuo je i neke segmente povijesti Sombora i obitelji Marković. Naime, prvi je objavio zapise iz protokola (zapisnika) Dvorskog ratnog vijeća, koji se tiču napora predvodnika posljednje veće seobe Bunjevaca (Duje Markovića i Đure Vidakovića) za dobivanje sigurnih mjesta (Baja, Subotica i Segedin) za naseljavanje u ratom razrušenoj sjevernoj Bačkoj. Od ostalih Iványijevih djela vrijedi izdvojiti dvotomnu knjigu pod naslovom *Geografski i povijesni imenoslov mjesta Bačko-bodroške županije* (mađ. *Bács-bodrog vármegye: földrajzi és történelmi-helynévtára*) (1909.), koja donosi podatke o nekim posjedima obitelji Marković u okolici Sombora (Gradina i Mala Kula).

Isto tako vrijedan član Povijesnog društva, Gyula Dudás (1861. – 1911.), dao je znatni doprinos rasvjetljenju povijesti Bunjevaca i s tim u svezi i obitelji Marković svojim studijama: „Povijest Bunjevaca“ (mađ. *A bunyevácok története*) i „Plemenite bačke obitelji“ (mađ. *A bácskai nemes családok*). On je, istina, kao i mnogi njegovi suvremenici polazio od nezaobilaznih rezultata Iványijevih istraživanja,⁸ ali nije potpuno ovisio o njima. Pronicljivi mislitelj, čak i u oskudici izvora donosio je zaključke koje su kasnija istraživanja potvrdila. S pravom je zamijetio da su „Bunjevci živjeli u velikom broju u našoj (tj. Bačkoj) županiji još prije doseljenja Markovićevih i Vidakovićevih Bunjevaca 1687. godine“ (Dudás 1904, 117). Ispitavši okolnosti pod kojima su Bunjevci došli u Bačku, s pravom je zaključio: „Dakle, Bunjevci su u 16. i 17. stoljeću došli u našu domovinu kao pomoćni dio turske osvajačke vojske, a dijelom su se ovdje naselili kao kmetovi turskih zemljoposjednika bilo po pozivu ili dobrovoljnom imigracijom. Doseljavanjem Markovićevih i Vidakovićevih Bunjevaca 1687. okončano je veliko kretanje južnoslavenskog naroda, koje je gotovo stotinu i pedeset godina trajalo bez prestanka“ (Dudás 1904, 119).

Krunu postignuća Povijesnog društva Bačko-bodroške županije predstavlja dvotomna *Monografija Bačko-bodroške županije* (mađ. *Bács-Bodrog vármegye egyétemes Monographiája I-II*) (1896.), u kojoj su po prvi puta na cjelovit i znanstven način tematizirane mnoge prirodoslovne i društveno-povijesne karakteristike Bačko-bodroške županije. Društvo je surađivalo i na izradi dvotomne monografije *Bačko-bodroška županija* (mađ. *Bács-Bodrog Vármegye*), koja je izišla u ediciji *Županije i gradovi Mađarske* (mađ. *Magyarország vármegyéi és városai*). Ondje je po prvi puta na znanstveni način prikazana povijest Sombora.⁹

⁸ „Dok za Srbe znamo da su ih kralj Žigmund, Hunjadi i na koncu Leopold I. naselili u našu domovinu, za Bunjevce pak do sada smo znali samo to da je jednoj skupini ovog naroda bečko Dvorsko ratno vijeće 1687. godine dalo dozvolju za naseljavanje.“ (Dudás 1904, 117)

⁹ Trencsény, Károly 1909. Zombor. U: Borovszky, Samu (ur). *Bács-Bodrog Vármegye (Magyarország vármegyéi és városai)*. Budapest: Országos Monográfia Társaság, 207-236.

Doprinos proučavanju povijesti Sombora dao je i mladi srpski intelektualac i srbijanski diplomat Ivan Ivanić (1867. – 1935.). Budno prateći književne natječaje Matice srpske, prihvatio je izazov da sastavi studiju o Bunjevcima. Dobar poznavatelj mađarske, njemačke i srpske znanstvene literature, Ivanić je u uvodu svoje historio-grafsko-etnografske radnje „O Bunjevcima“ objavljene u *Letopisu Matice srpske* napisao da do njegovog vremena „njihovu (tj. bunjevačku – primj. N. V.) prošlost etnografi i historici nisu ni u kojoj prilici naročito tretirali, a i ono što se o njima pisalo, to je tek bilo uzgred, sitno i vrlo malo“ (Ivanić 1893a, 1). Ivićeva radnja o Bunjevcima predstavlja prvi cjelovit znanstveno-popularni pregled povijesti Bunjevaca Sombora i Subotice, sastavljen na temelju tada raspoložive znanstvene literature. U ovoj radnji Ivanić je pokazao svoje hvalevrijedne analitičko-sintetičke sposobnosti, ali i stereotipove. Kao tipični zastupnik velikonacionalnih interesa nastojao je dokazati da su Bunjevci po narodnosti Srbi i osporavao njihove veze s Hrvatima. Istina, on nije izričito pozivao Bunjevce da se odreknu svojeg imena i prošlosti u korist srpskog,¹⁰ ali je radio u korist njihove asimilacije, pružajući za to znanstveno utemeljenje.

Pred Prvi svjetski rat, srpska intelektualna elita dobila je vrsnog heurista Aleksu Ivića (1881. – 1948.). Kao rezultat njegova dugogodišnjeg istraživačkog rada u bečkim arhivima nastala je knjiga *Istorija Srba u Ugarskoj: od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem: 1459-1690*, koja je objavljena u izdanju Privrednikove knjižare u Zagrebu 1914. godine. Dio materijala, koji je ušao u ovu knjigu, prije toga je objavljen u *Vjesniku hrvatsko-slavonskog i dalmatinskog zemaljskog arhiva* 1913. pod naslovom *Ugarski Srbi od druge opsade Beča do seobe pod Čarnojevićem od g. 1683-1690*.¹¹ I knjiga i studija su značajne utoliko što donose prijepise najstarijih protokolarnih zapisa koji se tiču bunjevačkih Hrvata, uključujući i obitelj Marković.

Međuraće

Kada je poslije Prvog svjetskog rata Vojvodina (Bačka, Banat i Baranja) potpala pod vlast Beograda, srpski intelektualci su dobili veći upliv u ovdašnje kulturne tokove, uključujući i mogućnost za detaljnije istraživanje prošlosti bunjevačkih Hrvata. List bunjevačko-šokačkih Hrvata *Neven* prepun je vijesti o djelovanju kulturno-prosvjetnih radnika iz uže Srbije u mjestima s bunjevačkom većinom.¹²

Jedan od profesora iz uže Srbije, profesor Državne muške gimnazije u Subotici, Milivoje V. Knežević, pokrenuo je 1925. *Književni sever: časopis za književnost, nauku i kulturu* koji je izlazio do 1935. godine, donoseći, među ostalim, niz prinosa iz povijesti i književnosti bunjevačkih Hrvata. Godine 1927. izišao je svezak koji je tematski posvećen isključivo Bunjevcima. Dana 18. rujna 1927. u Novom Sadu je

¹⁰ „Neka oni ostanu kraj svog lepog imena bunjevačkog, koje je skopčano sa toliko lepih uspomena na kolevku njihovu, utkano svetim momentima iz junačke, poštene i muške prošlosti njihove. Neka ga čuvaju i neka se ponose njime, jer se njime zbilja i mogu ponositi.“ (Ivanić 1893b, 12)

¹¹ Ivić, Aleksa. 1913. *Ugarski Srbi od druge opsade Beča do seobe pod Čarnojevićem od g. 1683–1690*. *Vjesnik Kr. državnog arhiva u Zagrebu* 15, 275-291.

¹² *Neven*, 22. srpnja 1926., br. 29, str. 3.

osnovano Povijesno društvo (Istorisko društvo) koje je postavilo sebi zadaću „da radi i organizuje rad na svestranom proučavanju prošlosti našeg naroda sa područja bivše Karlovačke mitropolije“. U tu svrhu, pokrenulo je časopis *Glasnik Istoriskog društva*, koji je u razdoblju od 1928. do 1940. izišao u 13 svezaka, donoseći brojne prinose iz povijesti vojvođanskih Srba, ali i bunjevačkih Hrvata. Kao i Povijesno društvo Bačko-bodroške županije, i Povijesno društvo u Novom Sadu je pokrenulo svoju ediciju – *Vojvodina*, u okviru koje su, zbog okupacije Jugoslavije (1941. – 1945.), objavljena svega dva sveska od predviđenih četiri.

Osnivanje i djelatnost Povijesnog društva u Novom Sadu pridonijeli su osnaživanju svijesti o značaju povijesti i povijesnih izvora. Tako je u Somboru 1936. – „da bi se spaslo, što se još spasti može“ – osnovano Povijesno društvo. Istupajući u javnosti kao nasljednik starog društva, ovo društvo stavilo je sebi u zadaću brojne poslove – „proučavati prošlost, istoriju, etnografiju i folklor grada Sombora i njegove okoline, proučavati stare povelje po arhivama, sabrati geografske podatke, urediti i umnožiti što više starog novca, oružja, oruđa, posuda, nošnje itd.“ – ali nijedan nije mogla obaviti u potpunosti. Povijesno društvo u Somboru je također planiralo sastaviti monografiju grada Sombora, za koju je čak 1939./1940. napravljen nacrt.¹³

Od članova Povijesnog društva u Somboru najpoduzimljiviji je bio glavni inicijator njenog osnivanja srpski pravoslavni svećenik Konstantin T. Kostić (1886. – 1940.), koji je najbolje poznao stanje izvora u Somboru, kako se to lijepo vidi iz njegova pisma Vasi Stajiću od 3. srpnja 1928. godine.¹⁴ Kao plod Kostićevih arhivskih i terenskih istraživanja nastao je niz vrijednih studija, od kojih vrijedi izdvojiti *Bunjevci u Somboru: pod vođstvom franjevac do 1787 godine* od 32 str. (1934.). Kako prenosi somborski tjednik *Glas naroda*, bila je zamišljena kao dio veće cjeline, tj. kao I. svezak II. knjige, koja je trebala izići u još 3 sveska od po 32 stranice.¹⁵ Uvjet za daljnje izlaženje II. knjige je bio da se „od ove prve sveske proda bar toliko primjaka, da mu (Kostiću – primj. V. N.) se isplati štampa“. U svrhu pokrivanja troškova za tiskanje ostalih svezaka posebno je apelirano na Bunjevce: „Preporučujemo braći Bunjevcima, da ovu njima i njihovoj prošlosti posvećenu knjigu kupuju kako bi omogućili g. Kostiću da štampa i ostale sveske, da mu veliki fizički trud i znatne materijalne žrtve koje je uložio dok je ovaj veliki materijal skupio i sredio – ne bi bili uzaludni.“ Nažalost, do tiskanja pripremljenih rukopisa nije došlo, tako da je znatnost ostala uskraćena za neke nove spoznaje iz povijesti Sombora.

Prostor Sombora su u svojim historiografsko-etnografskim istraživanjima dotaknuli i Jovan Erdeljanović (1874. – 1944.) i Vasa Stajić (1878. – 1947.).

¹³ Kostić, Konstantin T. 1939/40. *Nacrt građe za monografiju grada Sombora*. Sombor: Istorisko društvo u Somboru.

¹⁴ Priopćujući podatke o arhivima s prostora Sombora, Kostić je ondje pokazao brigu za sudbinu nekih od njih. Kao najugroženijeg je označio arhiv Bačke županije s početka 19. st.: „Za vreme mađarske vlasti – čujem – beše lepo stručno uređena. Za naše (jugoslavenske – primj. V. N.) vlade – obratno!“ (ROMS 8.312)

¹⁵ *Glas naroda*, 29. rujna 1934., br. 39, str. 2.

VI-59/11

197/1677

(Ex Tabulario S. J. da Prop. Fide - S. M. ITONE ALFERRATE NEL
 CONGRESSI - I. L. UNCHERIA. VOL. 1° - FOL. 49)

Padre Santo.

Non grand'allegrezza restiamo sodisfatti e contenti tutti quanti christiani del rito romano che si troviamo in questo paese de Turchi nel territorio di Bascha nel luogo detto Sombor, quando habbiamo sentito, che la Santità Vostra si è degnata con la Sacra Cong. haver misericordia e ricordarsi di noi minimi servitori, e farne il nostro vescovo, il quale noi grandemente desideriamo, e questo è, come ne ha detto il M. R. P. Vicario Apostolico, che è fatto nostro vescovo Fra Mattia Bernacovich, quali siamo tutti contenti, e tutti ci siamo ralleggrati, essendo il detto fr. Mattia di casa nobile e conosciuta, e da christiani, e signori de Turchi per tutti questi paesi, altro non speriamo e desideriamo se non gran utile, et aiuto alle anime christiane della sua elettione. Per questo adesso con la presente humilmente e devotissimamente tutti quanti assieme supplichiamo che si contenti Vostra Santità e la Sacra Congregatione mandarnelo quanto prima possono, perche habbiamo nel popolo gran bisogno, tanto spirituale, tanto temporale, perche siamo senza nostro pastore come pecorelle senza custode, e la sua presta venuta sarà pace et utile alle anime christiane, e quanto più starà fuori del vescovato, e se presto non verrà sarà danno e dispersione del popolo, diminutione e confusione all'anime christiane per molte gravi ragioni e cause, che habbiamo e dai Turchi e dai scismatici a segno tale che non potiamo più
 ./1 durare havendo il

198

VI-59/2 .1

durare, havendo il tutto provato, ma sopportiamo tutto e sopportaremo sino alla nostra morte per la santa fede cattolica, pregando sempre e da per tutto per l'esaltatione e propagatione della Santa Chiesa il Signore Iddio e la Beatissima Vergine, et alla Santità Vostra restiamo tutti prostrati in ginocchioni dimandiamo la santa benedittione, haciandoli santi piedi.

Da Pascha di Sombor il primo marzo 1677.

Di Vostra Santità.

Io Giorgio Jurich affermo la suddetta scrittura.

Io Tomasso Marcovich affermo etc.

Io Paolo Matkovich affermo etc.

Io Nicolo Jolarich affermo etc.

Io Martino affermo etc.

Io Nicolo Antunovich (?) affermo etc.

Io Giuseppe Filippovich affermo la suddetta scrittura. E l'altri che non sanno scrivere mettono la croce.

Fr. Francesco Zlacevich Ordinis Minorum prout in originali.

Io Paolo Juanovich affermo etc.

Io Mariano Jurich affermo etc.

Io Giorgio Marcovich affermo etc.

Io Marco Spipanovich affermo etc.

Io Giovanni Juricich affermo etc.

Locus sigilli.

Slika 1 i 1a. Prijepis zahvalnice somborskih katolika papi Inocentu XI. od 1. ožujka 1677. zbog postavljanja Matije Brnjakovića za biskupa Beograda. (ASANU 9260 VI-59/1-2)

Erdeljanović je u svojoj studiji *O poreklu Bunjevaca* (1930.) ukazao na jedno pismo iz Vatikanskog arhiva. Upućeno Kongregaciji za širenje vjere 1. ožujka 1677. iz Sombora, baca svjetlost na tamošnje vjerske i etničke prilike. Naime, ovim dokumentom franjevac Franjo Zlačević sa svekolikim kršćanima rimskog obreda koji su se nalazili „u zemlji Turaka na pašinom teritoriju u mjestu zvanom Sombor“ (tal. *in questo paese de Turchi nel territorio di Bascha nel luogo detto Sombor*), prenio je papi Inocentu XI. (1676. – 1689.) izraze zahvalnosti, zadovoljstva i sreće zbog izbora apostolskog vikara Matije Brnjakovića za beogradskog biskupa.¹⁶ Imena koja donosi dokument su sljedeća: Giorgio Jurich, Tomasso Marcovich, Paolo Mardevich, Nicolo Colarich, Martino (bez prezimena), Nicolo Antunovich, Giuseppe Filippovich, Paolo Jvanovich, Mariano Jurich, Giorgio Marcovich, Marco Stipanovich, Giovanni Jurich. Erdeljanović je u svojoj studiji prenio samo neka od ovih prezimena: „Dva glase Jurich, dva Marcovich, jedno Antunovich, jedno Ivanovich i jedno Stipanovich. Pet prezimena glase drukčije, a to su sve prezimena koja su zabeležena uskoro posle toga i u 17. i u 18. veku održana i do danas kod bačkih Bunjevaca, neka od njih i u Somboru“ (Erdeljanović 1930, 68).

Strastveni istraživač prošlosti Vojvodine, Stajić je pokazivao interes i za povijest Sombora. Svoje prinose istraživanju povijesti Sombora je objavio u *Glasniku Istarskog društva u Novom Sadu*. Riječ je o člancima „Jus gladii somborskog magistrata“ (1933.) i „Iz istorije kraljevskog i slobodnog grada Sombora“ (1940.). U posljednjem je na temelju dokumenata Arhiva Karlovačke metropolije u Srijemskim Karlovcima (pod signaturom 1756/626 i 1778/6) pokušao prikazati „kako su u Somboru Srbi i Bunjevci našli mogućnost simbioze“, za razliku od subotičkih Srba i Bunjevaca. Integralno donosi ugovor između Srba i Bunjevaca od 1. srpnja 1748., kojim je predviđena ravnopravna zastupljenost obaju naroda u vlasti, uključujući i pravilo da se po isteku mandata jednog suca (birova) na njegovo mjesto imenuje čovjek iz drugog naroda – alternativa, zatim srpski prijevod izvotka iz zapisnika (protokola) Gradskog poglavarstva od 2. siječnja 1754., koji u sažetoj formi donosi sadržaj ugovora iz 1748., uključujući i alternativu, zatim popis članova unutarnjeg i vanjskog senata, izabranog građanstva, nižih činovnika i slugu slobodnog kraljevskog grada Sombora 1755. sa shemom službeničkih plaća, zatim molbu rimokatoličke i pravoslavne polovice Gradskog poglavarstva carici Mariji Tereziji od 6. svibnja 1756., u kojoj se ona umoljava da Srbima potvrdi alternativu, zatim dopis somborskih Srba senatora karlovačkom metropolitu Pavlu Nenadoviću od 27. svibnja 1756. i na koncu dopis somborskih Srba karlovačkom metropolitu Vićentiju Jovanoviću Vidaku od 22. siječnja 1778., u kojem mu se žale na isključivanje iz svih građanskih služba u ovom

¹⁶ „Con grand allegrezza restiamo sodisfatti e contenti tutti quanti christiano del rito romano che si troviamo in questo paese de Turchi nel territorio di Bascha nel luogo detto Sombor, quando habbiamo sentito, che la Santita Vostra si è degnata con la Sacra Cong. haver misericordia e ricordarsi di noi minimi servitori, e farne il nostro vescovo, il quale noi grandemente desideriamo, e questo e come ne ha detto il M. R. P. Vicario Apostolico, che è fatto nostro vescovo Fra Mattia Bernacovich, quali siamo tutti contenti, e tutti ci siamo ralleggrati, essendo il detto Fr. Mattia di casa nobile e conosciuta, e da christiani, e signori de Turchi per tutti questi paesi, altro non speriamo e desideriamo se non gran utile, et aiuto alle anime christiane della sua elezione.“ (ASANU 9260 VI-59/1-2)

gradu i mole ga da posreduje na potrebnim mjestima i kod carice Marije Terezije. Stajić je, međutim, bio svjestan da je za cjelovitiji prikaz rada Somborskog poglavarstva neophodno istražiti njegov arhiv: „Nesumnjivo, to bi trebalo raditi pomoću arhivskih spisa somborskog magistrata, za koji mi slutimo da je očuvan u potpunosti. Ali, mi to ne možemo“ (Stajić 1940, 386).

U širenju spoznaja iz povijesti Sombora i njegove okolice sudjelovao je i lokalni tisak. Somborski tjednik bunjevačkih Hrvata *Danica: nezavisni informativni list* za kratko vrijeme svog izlaza (1. veljače – 31. kolovoza 1934.) donio je u svojim brojevima više članaka povijesne tematike i prikaze književnih djela.¹⁷ Već spomenuti tjednik somborskih Srba *Glas naroda* donio je tijekom 1934. nekoliko historiografsko-etnografskih članaka o bunjevačko-šokačkim Hrvatima koje je napisao Sava Kanurić, srpski učitelj u mirovini.¹⁸ Više kombinacija izvadaka iz mađarske literature s kraja 19. i početka 20. stoljeća,¹⁹ nego plod samostalnih terenskih i arhivskih istraživanja, oni donose anakronu sliku o bunjevačko-šokačkim Hrvatima, koju čini konfuznom tvrdnja da su Bunjevci „pleme našega (tj. troimenog – primj. V. N.) naroda, koje je najbliže Srbima“.²⁰ U namjeri da podcrta bliskost Bunjevaca i Srba, autor piše da su se oba naroda naselila u isto vrijeme – „za vreme Turaka a i posle njih“ – ali ne objašnjava zašto na „divojački vašar“, na koji su se „skupljali nekad srpski i bunjevački i momci i devojke s roditeljima i poznanicima“, „sad dolaze samo bunjevački momci i devojke sa svojim roditeljima i rodbinom“.²¹

Dok su srpski intelektualci (učitelji, nastavnici, profesori itd.) u međuratnom razdoblju uživali potporu centralnih i lokalnih vlasti za istraživanja povijesti Bunjevaca koja su za cilj imala nijekanje hrvatskog identiteta, dotle su bunjevački intelektualci nailazili na ozbiljne institucionalne zapreke, koje ne samo da su im otežavale kulturnu djelatnost, nego i onemogućavale život. Primjerice, Ivo Malagurski, nastavnik subotičke građanske (pučke) škole i jedan od vodećih kulturnih radnika bunjevačkih Hrvata²² svega par dana nakon osnutka subotičke podružnice čuvenog Hrvatskog kulturnog društva „Napredak“,²³ za čijeg je predsjednika izabran, premješten je na drugo radno mjesto, u Užice u centralnoj Srbiji (listopada 1929.).²⁴

¹⁷ Od njih vrijedi izdvojiti sljedeće: „Izumrle obitelji u B. Monoštoru“ (*Danica*, 8. ožujka 1934., br. 6); „Borba između Mađara i Bunjevaca 1825. godine“ i „Bunjevački rukopis od pre 120. godina“ (*Danica*, 27. ožujka 1934., br. 8).

¹⁸ *Glas naroda*, 31. ožujka 1934., br. 13, str. 1; *Glas naroda*, 7. travnja 1934., br. 14, str. 4; *Glas naroda*, 28. travnja 1934., br. 17, str. 2; *Glas naroda*, 5. svibnja 1934., br. 18, str. 2-3.

¹⁹ Riječ je o publikacijama: Várady, Ferenc. 1896–1897. *Baranya multja és jelene* I-II, Pécs: Telegdi Ármin könyvnyomdájában.

²⁰ *Glas naroda*, 31. ožujka 1934., br. 13, str. 1.

²¹ *Glas naroda*, 7. travnja 1934., br. 14, str. 4.

²² Bio je potpredsjednik Hrvatskog pjevačkog društva „Neven“, potpredsjednik Hrvatskog prosvjetnog doma i potpredsjednik Prosvjetnog društva „Neven“.

²³ Jugoslavenski književnik i dobitnik Nobelove nagrade za književnost Ivo Andrić u mladosti je bio Napretkov stipendist (1912.).

²⁴ *Neven*, 3. listopada 1929., br. 45, str. 1; *Neven*, 27. listopada 1929, br. 49, str. 2.

Petar Pekić (1896. – 1965.) poslije objave svoje knjige *Povijest Hrvata u Vojvodini: od najstarijih vremena do 1929.* (1930.) doživio je velike neprijatnosti. Najprije je izgubio posao kontraktualnog bibliotekara u Gradskoj knjižnici Subotica, a zatim je izložen oštrim kritikama srpskog tiska (*Jugoslavenski dnevnik*, *Književni sever*, *Letopis Matice srpske* itd.). Usprkos svim izazovima, međuratno razdoblje iznjedrilo je kod bunjevačko-šokačkih Hrvata nekoliko istraživača, od kojih se ističu već spomenuti Pekić, Ive Prčić (1894. – 1959.), Matija Evetović (1894. – 1972.) i Beato Bukinac (1912. – 1945.). Pekić i Prčić su autori popularnih povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata, koje su doživjele široku čitateljsku recepciju, a Evetović i Bukinac pak autori znanstvenih djela, koja su dugo vremena bila predmetom istraživanja uskog kruga znanstvenika. Evetovićevo kapitalno djelo je *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata* (1940.), a Bunkinčevo disertacija pod naslovom *O ulozu franjevaca u seobama hrvatskog naroda u 16. i 17. stoljeću* (lat. *De activitate Franciscanorum in migrationibus populi croatici saeculis XVI et XVII*) (1940.). Oba djela donose podatke iz povijesti Sombora i Markovića.

Drugi svjetski rat je spriječio da mnoge predratne historiografske zamisli srpskih i bunjevačko-šokačkih (hrvatskih) istraživača urode plodom. Istina, bunjevačko-šokački Hrvati u Subotici i Somboru su i pod mađarskom okupacijom imali određen prostor za organiziranje društvenog i kulturnog života, uključujući i tematizaciju vlastite povijesti i književnosti. Primjerice Matija Evetović je na temelju svojih predratnih istraživanja za *Hrvatsku enciklopediju* napisao natuknice o bunjevačko-šokačkoj književnosti, a predratni prvak HSS-a u Somboru Grgo Vuković (1894. – 1956.) je pokrenuo *Naše novine* koje su donosile povijesne prinose. Međutim, nikako ne treba zaboraviti da je mađarska okupacija širokom sloju bunjevačko-šokačkih Hrvata donijela pogoršanje životnih uvjeta.

S druge strane pak, mađarska historiografija je u promijenjenim okolnostima (tzv. „novi svjetski poredak“) opet dobila na zamahu. Pred kraj mađarske okupacije Bačke u Somboru je izašla knjiga *Povijest Sombora* (mađ. *Zombor története*) (1944.) Jánosa Muhija, za koju se bez mnogo pretjerivanja može reći da zapravo predstavlja realizaciju *Nacrta građe za monografiju grada Sombora*, koji je Povijesno društvo u Somboru donijelo pred Drugi svjetski rat. Naime, ona donosi prikaz povijesti Sombora od najstarijih (prahistorijskih) vremena, kada je njegovo uže gradsko područje bilo razbijeno na nekoliko „mostonških ada“ (mađ. *az ősi Mosztonga-szigetek*), pa sve do 1942. godine. Upotunjuje i zaokružuje rezultate kako srpskih, tako i mađarskih povjesničara o osamnaestostoljetnoj i devetnaestostoljetnoj povijesti Sombora. U Muhijevu povijest su ušli i bunjevački Hrvati, uključujući i Markoviće (Muhi 1944, 73, 75-76, 88, 94, 97), koji su povijesno i kulturno nerazdvojni dio Sombora.

Od 1945. do 1990.

Dugo razdoblje mira u Jugoslaviji i Europi poslije Drugog svjetskog rata pružilo je veće mogućnosti za sustavno istraživanje povijesti Vojvodine u 18. stoljeću. Tijekom ovog razdoblja povijesću Sombora i njegove okolice u 18. stoljeću bavili su se

Ilija Džinić (1894. – 1981.), Radivoj Plavšić (1914. – 1988.), Đorđe Antić (1895. – 1991.), Ante Sekulić (1920. – 2016.), Milenko Beljanski (1923. – 1996.), Slavko Gavrilović (1924. – 2008.) i Antal Hegedűs (1928. – 2010.). Svojim analitičkim i sintetičkim radom stvorili su osnovu za daljnja istraživanja, kako povijesti Sombora, tako i bunjevačkih Hrvata, uključujući i Markoviće.

Pripadnik jedne od posljednjih generacija bunjevačkih intelektualaca koji su obrazovanje stekli u Habsburškoj Monarhiji, Ilija Džinić, raspolagao je prilično širokim znanjem i kulturom. Podjednako je vladao svim jezicima svoje sredine (Čonoplje i Sombora): njemačkim, mađarskim i hrvatskim. Kao ravnatelj mjesne Državne osnovne škole (1920. – 1942.) i osnivač Bunjevačke čitaonice i knjižnice (1920.), ostavio je veliki pečat u kulturno-prosvjetnom životu Čonoplje. Sklonost prema povijesti potaknula ga je da „prikuplja, spasava na otpad, na vatru i ambalažu (zbog oskudice papira u poslijeratnom dobu) osuđene stare spise, dokumente“. Poznavatelj više jezika, surađivao je s poljskim jezikoslovcima u području istraživanja narodnog govora u srpskom i hrvatskom jeziku. Godine 1968. dobio je od Skupštine općine Sombor „Oktobarsku nagradu“ „za izuzetne zasluge na području dugogodišnjeg prikupljanja građe i obrade pojedinih problema naše zavičajne istorije“ (Džinić 1979, 31). Na polju lokalne historiografije, Džinić je zastupljen s nekoliko vrijednih radnja; *Sombor: ime, naziv u svjetlu znanstvenog istraživanja* (Sombor, 1979.), *Čonoplja – kratak opis njenog postanka i migraciono kretanje njenog stanovništva* (Sombor, 1980.), „Prilog poznavanju pravosuđa na selu u Bačkoj u devetnaestom stoljeću“ (*Zbornik za društvene nauke*, 1965.), „Borba kmetova i plemića oko opštinskog pašnjaka u Čonoplji od 1820. do 1848.“ (*Zbornik za društvene nauke*, 1967.). Dio njegovih radova ostao je u rukopisu, kao npr. *Kratak opis Karmelićanske crkve u Somboru i kratak historijat njene izgradnje* (Sombor, 1966.) i etnografska studija *Bunjevačko-šokački Hrvati u Bačkoj* (1970.).

Gore spomenuta studija – *Bunjevačko-šokački Hrvati u Bačkoj* (1970.) – trebala je izići u izdanju Matice hrvatske (u ediciji „Odabrana djela vojvođanskih Hrvata“). Međutim, poslije sjednice Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije koncem studenog i početkom prosinca 1971., i Matica hrvatska i hrvatski intelektualci iz Vojvodine našli su se pod pritiskom državnih struktura (Uprave državne sigurnosti).²⁵ Slijedom toga studija nije mogla biti objavljena, pa je ostala

²⁵ Kao i ostali intelektualci vojvođanskih Hrvata, i Džinić je bio saslušan od UDB-e. Prilikom saslušanja održanog 25. travnja 1972. u sjedištu UDB-e u Somboru, priložio je izjavu u kojoj, među ostalim, piše: „Izjava Ilije Džinića, umirovljenika, pisca zavičajne prošlosti Čonoplje i Sombora, dalje pripovijesti i konačno djela o imenu, podrijetlu i etničkoj pripadnosti Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj. Ovo posljednje djelo trebala je tiskati Matica hrvatska u zbirci ‘Odabrana djela bačkih Hrvata’. (...) Da bih unio više svjetlosti u bunjevačku problematiku i iznio dokaze za opravdanost našeg i službeno uvaženog naziva (misli se na Dekret Glavnog narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine od 14. svibnja 1945. godine kojim se naređuje vlastima da sve Bunjevce i Šokce mora ‘tretirati isključivo kao Hrvate bez obzira na njihovu izjavu’ – primj. V. N.), napisao sam djelo koje mi je pri proputovanju kroz Sombor odnio prof. i esejist Juraj Lončarević i ulio mi nadu da će moj znanstveni rad Matica hrvatska objaviti u gore spomenutoj zbirci“ (Bunjevačko-šokačka knjižnica „Ivan Antunović“, župa sv. Roka, Subotica).

u rukopisu. Opće informativnog karaktera, na jednom mjestu donosi niz mjesta u mađarskoj, srpskoj i hrvatskoj literaturi i tisku koja se tiču podrijetla i nacionalnog identiteta bunjevačkih Hrvata. Džinić je prihvatio Dudásevo mišljenje o seobi Bunjevaca pod Dujom Markovićem i Đurom Vidakovićem 1687. godine: „Poslednja velika seoba pod Markovićem - Vidakovićem g. 1687. samo je bio dovršetak onog velikog narodnog pokreta, koji je već jedno i po stoljeća trajao“ (Džinić 1970, 21). Stjecajem nesretnih okolnosti, Džinićeva marljivo skupljana povijesna građa nije sačuvana u cijelosti, niti se može naći na jednom mjestu. Pouzdano se zna da je jedan dio Džinićeve građe uništen poslije njegove smrti, a drugi dio pak je dospio u razne zbirke i knjižnice javnog i privatnog karaktera (u Bunjevačko-šokačku knjižnicu „Ivan Kujundžić“ u župi sv. Roka u Subotici i Narodnu knjižnicu Srbije).

Bibliotekar po struci, Radivoj Plavšić je dobro poznao literaturu koja se tiče povijesti Sombora. Kao rezultat iščitavanja literature, nastala je njegova kratka povijest Sombora *Fragmenti iz prošlosti Sombora* (1956.), popularnog i opće informativnog karaktera.

Produkt iste škole kao i Džinić, Đorđe Antić je sa strašću i lakoćom istraživao prošlost svoga grada.²⁶ Međutim, iza sebe je ostavio više neobjavljenih nego objavljenih radnji. Od objavljenih izdvaja se knjiga *Iz prošlosti Sombora* (1966.), koja donosi prikaz ustrojstva Gradskog poglavarstva u razdoblju od 1749. do 1849., a ujedno s time i historijat arhivskog fonda Poglavarstva slobodnog kraljevskog grada Sombora. Međutim, kako je već istaknuto, to predstavlja samo neznatni dio njegovih istraživačkih napora. Razni papirići pisani teško čitljivim rukopisom koji se nalaze u njegovu fondu u Povijesnom arhivu Sombor, navode na zaključak da je radio na sastavljanju kapitalnog djela – cjelovite monografiju o povijesti Sombora (PASo F.56 331).

Glava IX. planirane Antićeve monografije nosi naslov „Brojno naseljavanje Bunjevaca 1687. god.“ Ondje, osim tvrdnje da su Bunjevci zapravo Srbi katoličke vjere, izaziva pažnju i piščevo nelogično tumačenje protokolarnih zapisa Ratnog vijeća u Beču, koje nema uporište u originalnom tekstu: „Molbu Bunjevaca (radi se o molbi Đure Vidakovića i Duje Markovića iz 1687. godine – primj. V. N.) za naseljavanje dostavio je austrijski komandant Ratnom savetu u Beč sa svojom preporukom. Preporuku odneo je u Beč Novak Petrović kapetan srpske milicije, koji je išao u Beč da izdejstvuje odobrenje za smeštaj 4 892 Srbima, koji su napustili Tursku.“ Teško je očekivati da su se Srbi u ovo vrijeme borili za interese Bunjevaca, utoliko prije što se zna da su se u Baji i Somboru u to vrijeme sporili oko zemlje za vinograde (Gavrilović-Jakšić 1987, 520-521). Stoga se ovakvo tumačenje može pripisati malomjestaškoj potrebi za prisvajanjem Bunjevaca.

²⁶ Svrhu svojih istraživanja Antić je najbolje objasnio sljedećim rječima: „Sombor ima divnu istoriju koja čeka svog istoričara. A da bi se on pojavio treba mu stvoriti građu, treba mu pružiti mogućnost da što lakše dođe do podataka i da ih što detaljnije iskoristi. Tu građu čini arhiva grada Sombora, arhiva koja pretstavlja Himalaju neobrađenih dokumenata. I sve dok na njima počiva vekovna prašina oni će pretstavljati zatvorenu knjigu, knjigu koja čuti. U toj hrpi hartije svaki pojedini spis pretstavlja po jedno slovo te knjige. Istina, da su slova te knjige širom porazbacana, treba da budu pokupljena, složena i obrađena pa da knjiga progovori, da priča pokolenjima o veličini i časti, o ulozima svojih predaka“ (PASo F.52 523).

Najistaknutiji humanistički znanstvenik među bunjevačko-šokačkim Hrvatima u drugoj polovici 20. stoljeća, Ante Sekulić, također je dao veliki doprinos istraživanju povijesti Sombora i Markovića. Prije svega vrijedi izdvojiti njegovu studiju *Ulomci iz povijesti Sombora do kraja XVIII. stoljeća*, koja je objavljena u zborniku *Kačić* (1981.).²⁷ Za pisanje ove studije Sekulić se, među ostalim, služio Slatkovićevim spisom. Ništa manje relevantna je njegova knjiga *Karmelićanski prinosi hrvatskoj kulturi* (2001.), gdje je osim biografija značajnijih somborskih karmelićana u glavnim crtama izložio prošlost Sombora (str. 162-176). Svakako značajna i nezaobilazna je njegova studija *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca* (1986.), koja je objavljena u *Zborniku za narodni život i običaje*. Plod višedesetljetnih istraživanja, poslužila je kao osnova za monografiju *Bački Bunjevci i Šokci odnosno Bački Hrvati: Narodni život i običaji*, koja je doživjela tri izdanja (1989., 1990., 1991.). Osim toga, donosi i podatke iz povijesti Sombora i Markovića.

Iznimno vezan za Sombor, grad svojih predaka, Milenko Beljanski je cijeli svoj život posvetio istraživanju njegove prošlosti (Kupusinac 1969, 9). Kao rezultat njegova dugogodišnjeg iščitavanja mađarske i srpske literature nastao je *Letopis Sombora od 1360. do 1800. godine* (1974.), koji kronološkim redom donosi najznačajnije datume iz povijesti Sombora u 18. stoljeću. Ondje se, među ostalim, mogu naći i podatci o Markovićima i izvorima za povijest Sombora u 18. stoljeću. Beljanski kao najstarija somborska prezimena navodi sljedeća: Matarić, Marković, Antunović, Ivanović, Beljanski, Bandobrandski i Birvalski. Premda po struci nije bio povjesničar, dao je veći doprinos istraživanju povijesti Sombora od svih mjesnih povjesničara (Kupusinac 1969, 9).

Vrsni poznavatelj latinske i njemačke paleografije, sveučilišni profesor i akademik Slavko Gavrilović je s lakoćom odgovarao na istraživačke izazove. Rezultate njegovih sustavnih istraživanja u bečkim arhivima predstavljaju studije: *Sombor u borbi za elibertaciju: 1745–1749.* (1988.), *Sombor – graničarski šanac: 1687–1745.* (1992.), *Podaci o bunjevačkoj oficirskoj porodici Marković: od kraja XVII do sredine XVIII veka* (2000.), *Srpsko-bunjevačka simbioza u Somboru od kraja XVII do sredine XVIII veka* (2007.) i *Borba za elibertaciju* (2017.). Utemeljene na arhivskom gradivu, ove studije donijele su znatni pomak u istraživanjima prošlosti Sombora. Međutim, Gavrilović nije objavljivao samo znanstvene radnje, nego i zbirke izvora, koje u cijelosti donose niz značajnih dokumenata za povijest Vojvodine od konca 17. st. do konca prve polovice 18. st., uključujući i Sombora. Po broju istraženih i objavljenih izvora, stoji rame uz rame s velikim genijem srpske heuristike Aleksom Ivićem, koji je također istraživao i objavljivao izvore austrijske provenijencije.

Posljednji u ovom nizu, ali ništa manje značajniji, Antal Hegedűs, također je dao hvalevrijedni doprinos istraživanju povijesti Sombora i Markovića u 18. stoljeću. To mu je pošlo za rukom budući da je bio klasično obrazovan i kao arhivar dobro poznao arhivsku građu. Od rezultata njegovih istraživanja vrijedi izdvojiti članke

²⁷ Sekulić, Ante. 1981. *Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća. Kačić* 8, 155-189.

na temu osamnaestostoljetne povijesti Sombora, koji su objavljeni u knjizi *Istorija Sombora. Grad kroz vekove* (2017.).

Poslije 1990.

Razdoblje nakon raspada Jugoslavije, premda ispunjeno novim izazovima i drukčijim historiografskim trendovima, iznjedrilo je istraživače osamnaestostoljetne i devetnaestostoljetne povijesti Sombora i bunjevačkih Hrvata: Slaven Bačić (r. 1965.), Robert Skenderović (1972.) i dr. Doprinos tematizaciji i popularizaciji povijesti Sombora i obitelji Marković dali su i publicisti: Márton Szluha (1935. – 2016.), Gyula Lelbach (r. 1942.), Marija Šeremešić (r. 1948.), Zvonko Stantić (r. 1955.), Antonija Čota (1961.), Milan Stepanović (r. 1961.) i drugi povjesničari-entuzijasti.

Po struci pravnik, Slaven Bačić rasvijetlio je u srpskoj historiografiji gotovo potpuno zapostavljenu pravnu povijest slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice svojim studijama: *Povelje i statuti slobodnih kraljevskih gradova u Bač – Bodroškoj županiji: Novog Sada, Sombora i Subotice* (1992.) i *Iz prošlosti gradskog prava Novog Sada, Sombora i Subotice* (1998.)

Zagrebački povjesničar bunjevačkih korijena, Robert Skenderović je dao veliki doprinos istraživanju prošlosti podunavskih Hrvata, osobito bunjevačko-šokačke grane. Plod dugogodišnjeg kritičkog iščitavanja literature i arhivskih izvora različite provenijencije, njegova *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije 1918.* (2017.) predstavlja prvu cjelovitu i znanstvenu povijest bunjevačko-šokačkih i drugih podunavskih Hrvata od 16. stoljeća do konca Prvog svjetskog rata (1918.). Ondje je razmjerno svom značaju zastupljena i plemenita obitelj Marković, koja je dala dvojicu istaknutih branitelja Sombora u Velikom bečkom ratu (Đuru Markovića i Đuru Markovića), sudionika u bitci kod Petrovaradina 1716. (Đuru Markovića), istaknutog ratnika u Austrijsko-turskom ratu 1716. – 1718., visokog časnika u Potiskoj vojnoj krajini (Marka Markovića), istaknutog senatora prvog Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Sombora i njegovatelje veza s hrvatskim krajevima (Marko Marković i njegovo potomstvo) (Skenderović 2017, 115, 125, 135-136, 141, 148-149).

Demokratizacija društva u Mađarskoj 90-ih donijela je priliku ljudima izvan struke i bez klasične naobrazbe da se bave povijesnim temama. Jedan od takvih je bio inženjer arhitekture Márton Szluha. Plemenitih korijena, interesirao se, prirodno, za povijest mađarskog plemstva. Od rezultata njegovih istraživanja vrijedi izdvojiti knjigu *Plemenite obitelji Bačko-bodroške županije* (mađ. *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*), koja predstavlja važni doprinos istraživanju povijesti Markovića i drugih plemenitih obitelji Bačko-bodroške županije. Naime, donosi genealoško stablo Markovića s kratkim popratnim tekstom (Szluha 2002, 231-234).

Isto tako plemenitih korijena kao Szluha, i Gyula Lelbach se interesirao za povijest mađarskog plemstva. Rezultate svojih dugogodišnjih istraživanja objavio je u monografiji *Povijest bačkih vojničkih obitelji* (mađ. *Bácskai katonacsaládok története*) (2011.), u koju su ušle i obitelji hrvatskog podrijetla: Šišković, Guganović, Parčetić,

Marković, Vidaković, Pilasanović, Latinović, Rudić, Strilić i Martinović. Za pisanje ove knjige koristio je, među ostalim, spise koje mu je na raspolaganje dao Andrija Marković (mađ. *Márkovics András*). Zahvaljujući njima razriješio je neke ranije dvojbe: „U svojoj knjizi *Svijet koji nestaje* pogrešno sam napisao da je Leopold I. 1690. dao mađarsko plemstvo Đuri Markoviću. Tijekom pisanja svoje novije knjige upoznao sam Andriju Markovića, koji je, poput naše obitelji (tj. Lelbach – primj. V. N.),²⁸ izravni potomak Adalberta Markovića.²⁹ Prema spisima koje sam dobio od njega jasno je da Leopold I. 1690. nije dao mađarsko plemstvo Đuri, nego njegovu sinu Dominiku. To piše Ivan Bojničić u svom djelu objavljenom u Nürnbergu 1896. pod naslovom *Veliki i sveopći grbovnik: Plemstvo Hrvatske i Slavonije*“ (Lelbach 2011, 205). Lelbach je imao osobnih razloga obraditi povijest obitelj. Marković, naime, preko svoje pra-pra bake Agneze Marković (čiju sliku donosi na 206. str. svog djela) vodio je podrijetlo od somborskih kapetana Duje i Đure Markovića.

Naravno, i Lelbachova *Povijest bačkih vojničkih obitelji* ima svoje nedostatke, tehničke, metodološke i faktografske prirode. Odsustvo rodoslovlja otežava praćenje teksta, a neke slike navode na pogrešne zaključke. Primjerice, knjiga donosi sliku Matije Antuna Markovića (1751. – 1832.), profesora i rektora Peštanskog sveučilišta, autora visokocijenjenih djela pravne tematike – *Doktorska dizertacija o izvorima ugarskog prava* (lat. *Dissertatio inauguralis de fontibus juris hungarici*) (Trnava, 1776.) i *Osnova crkvenog prava Kraljevine Ugarske* (lat. *Principia juris ecclesiastici regni Hungariae*) (Budimpešta, 1796.). Međutim, Matija Antun Marković nije pripadao bačkim Markovićima. Naime, kao rezultat svojih zasluga na polju znanosti, dobio je od cara Leopolda II. 1791. plemstvo, a od cara Franje I. 1802. titulu kraljevskog savjetnika.³⁰

Prosvjetna djelatnica Marija Šeremešić i pravnica Antonija Čota su na temelju literature sastavile popularnu povijest Sombora i njegove okolice (Monoštor, Bereg i Sonta) s posebnim osvrtom na bunjevačku i šokačku granu Hrvata pod naslovom

²⁸ Pra-pra-baka Gyule Lelbacha, Agneza Marković, bila je unuka Adalberta Markovića i supruga Samuela Skenderovića. Njena kćerka, Petronela Skenderović (1855. – 1936.), udala se za Matu Vojnića od Bajše (1842. – 1902.) (Szluha 2002, 216).

²⁹ Adalbert Marković (1749. – 1819.), sin Đure Markovića i Ane Kovačić, unuk somborskog kapetana Đure Markovića. Godine 1780. bio je glavni odvjetnik i glavni bilježnik grada Subotice. Godine 1787. postao je tužitelj Bačke dvorske komore. Godine 1803. dobio je kraljevsku darovnicu za imanjanja u Nemeš-Militiču. Od tog vremena ova grana obitelji Marković nosila je pridjev „od Nemeš-Militiči“ (mađ. *nemesmilitiči*). Godine 1818. bio je prisjednik Sudbenog stola Bačke županije i ravnatelj za pravne poslove Društva Franzovog (Franjinog) kanala (Szluha 2002, 216).

³⁰ Matija Antun Marković, istina, vuče korijene iz Bosne, ali još nije iznađen podatak koji bi dokazao njegovu vezu s bačkim odnosno somborskim Markovićima. Izdanak somborske kapetanske obitelji Markovića, Bela Marković, svrstava Matiju Antuna Markovića i njegove rođake u Peštansko-subotičku liniju Markovića sa Ždralskim grbom (njem. *Kranichwappen*). Naime, brat Matije Antuna Markovića – Josip Marković, živio je u Subotici. Njegov sin Pavao Marković (1758. – 1832.), bratić Matije Antuna Markovića, dobio je 28. svibnja 1795. od cara Franje I. za sebe i svog brata Matiju ugarsko plemstvo. Pavao Marković je bio redoviti profesor iz prirodnog, općeg javnog i međunarodnog prava (*juris naturalis, et publici universalis ac gentium*) na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu, te profesor ugarskog prava na Peštanskom sveučilištu, njegov rektor i kraljevski savjetnik (Bačić 1998, 482).

Dukat ravnice (2003.), koja pridonosi izgradnji i održanju svijesti o kontinuitetu i povijesnom značaju bunjevačko-šokačkih Hrvata na prostoru Sombora i šire okolice, donoseći među ostalim podatke i o obitelji Marković (Čota-Šeremešić 2003, 22, 33, 38).

Nesvršeni politolog, Stantić ima širok spektar interesiranja, ali metodološki preiskrivljen pristup temama. Rezultate svojih istraživanja o obitelji Marković objavio je u *Bunjevačkom prigrledu* (2013.) pod naslovom „Prilog poznavanju istorije bunjevačke oficirske familije Marković“. Iako naslov sugerira studiju o bunjevačkim Markovićima, Stantićeva radnja zapravo donosi više podataka o drugim obiteljima koje su se također prezivale Marković, ali nisu imale veze s bunjevačkim Markovićima. Na četrdeset stranica razvučenog teksta jedva se dotiče prave teme. Umjesto da elaborira glavnu temu svoje radnje, Stantić, potpuno u duhu teorija urote, otvara bezbroj pitanja, ali ne odgovara ni na jedno. Upitne historiografske vrijednosti, nedostavno razrađena, metodološki neujednačena, prepuna trivijalnosti (suvišnih podataka, primjedba i zaključaka), pisana konfuznim jezikom i stilom, Stantićeva radnja jedva opravdava svoj naslov. Istina, Stantić donosi u prijepisu pismo majora Marka Markovića iz Arada (PASo F.2 inv. br. 44), ali ga ne stavlja u povijesni kontekst (Stantić 2013, 127). Kao takva, Stantićeva radnja prije služi mistifikaciji povijesti Markovića i bunjevačkih Hrvata općenito, nego njihovoj demistifikaciji.

Posljednji u nizu, ali ništa manje značajniji, somborski publicist Milan Stepanović, zauzima dominantno mjesto u lokalnoj (somborskoj) historiografiji. Premda po struci profesor razredne nastave, rješava pitanja iz područja lokalne povijesti kojima školovani povjesničari ne pristupaju. Njegova historiografska istraživanja tematski vezana za Sombor, iznjedrila su više rezultata. Valja istaknuti da je priredio prijevod spisa koji se pripisuje somborskom franjevcu Boni Mihaljeviću pod naslovom *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717. – 1787.* (2012.) i napisao knjigu o plemenitim obiteljima pod naslovom *Plemićke porodice u Somboru do kraja XVIII veka* (2018.), u kojoj su osim srpskih i mađarskih, prostor dobile i hrvatske plemenske obitelji, među kojima i Marković. Iako namijenjena široj javnosti, ima elemente znanstvene studije. Međutim, nedostatak genealoškog stabla otežava praćenje teksta.

Od ostalih karakteristika Stepanovićeve knjige o somborskim plemenitim obiteljima vrijedi osobito istaknuti njegov stav prema nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca. S jedne strane, ističe „bunjevačku pripadnost“ Fratričevića, Latinovića, Markovića, Parčetića, Pijukovića i sličnih obitelji, ali ne obrazlaže o kakvoj je pripadnosti riječ: etničkoj ili subetničkoj. S druge strane, primjećuje da su potomci opisanih bunjevačkih obitelji prihvatili hrvatski i mađarski nacionalni identitet, ali opet izostavlja odgovoriti na pitanje predstavljaju li ovi nacionalni identiteti rezultat prirodnog procesa razvoja nacionalnog identiteta.³¹ Tako ostavlja čitatelje u dojmu da su Bunjevci u 18. stoljeću predstavljali nacionalno kompaktnu cjelinu koja je vremenom na razne načine pomađarena i pohrvaćena. Međutim, pisac čini se uviđa neutemeljenost

³¹ „Naglašavanje bunjevačke pripadnosti pojedinih plemićkih porodica saobrazno je shvatanju vremena i prostora o kojima je reč (mada su ovdašnji Bunjevci zvanično najčešće beleženi kao Dalmati, Iliri ili katolički Raci), i ne predstavlja prejudikat savremenog nacionalnog određenja i osećanja potomaka navedenih porodica, koji su danas, pretežno, hrvatski ili mađarski.“ (Stepanović 2018, 13)

izdvajanja Bunjevaca iz hrvatskog nacionalnog korpusa, jer u kratkoj napomeni o nastanku naselja Nemeš-Militič (danas Lemeš) piše da je ondje tijekom 18. i 19. stoljeća „doseljeno više desetina mađarskih, mađarizovanih slovačkih, kao i hrvatsko-bunjevačkih plemićkih porodica“ (Stepanović 2018, 12).

Značajniji Markovići

Povijest Markovića je, poput povijesti mnogih plemenitih obitelji, ispunjena značajnim, ali i beznačajnim sadržajima. Krajem 17. i tijekom 18. stoljeća obitelj je imala vidnu ulogu u povijesti Sombora. Kakvu reputaciju su imali među suvremenicima, najbolje ilustrira pjesma *Slava sadašnjih i drugih delija slavinske krvi dostojna starih uspomena plemenite Bačke* (1790.) bajskog franjevca Grgura Peštalića (1755. – 1809.) ispjevana, kako govori sam podnaslov iste, „prigodom čuvanja svete krune i okrunjenja Leopolda II.“. Nabrajajući hrvatske i srpske *delije* koji su ostavili trag u povijesti Bačke, pjesnik se posebno zadržava na četvorici najstarijih Markovića: Duju, Đuru, Matiju i Marka: „Treća četa ide lipog zbora, / Od poldneva ravnoga Sombora. / Ovu diče kano Kraljevići, / Četir zmaja četir Markovića, / Domin, Jurje, Matija i Marko, / Koji sjaše kano sunce žarko. / Za njim hiti knez Branković, stotnik, / Markovića davnašnji nastojnik.“

Najranije razdoblje u povijesti Markovića, radi lakšeg praćenja može se podijeliti na dvije vremenske cjeline. Prva cjelina bi sezala od konca 17. stoljeća do 1718., dakle od vremena Velikog bečkog rata do kraja Austrijsko-turskog rata 1716. – 1718. U ovo vrijeme obilježenom iscrpljujućim borbama protiv Turaka i kuruca istaknuli su se kao vjerne slugе Bečkog dvora Dujo, te njegovi sinovi Đuro (umro oko 1749.) i Matija (oko 1679. – 1740.) (Skenderović 2017, 135-136). Druga cjelina bi sezala od 1718. do 1789. U ovo vrijeme su se istaknuli Matijini sinovi Marko (umro 1756.) i Josip (oko 1712. – 1789.) i Đurin unuk Adalbert Marković (1749. – 1819.). Marko je uznapredovao do husarskog potpukovnika, dobio zapovjedništvo nad tvrđavom u Brodu i stekao imanje Cernik u Slavoniji. Josip je bio podsudac u Požeškoj županiji u Slavoniji, član Unutarnjeg senata slobodnog kraljevskog grada Sombora, gradski

*Slika 2. Grb s plemićke diplome
Duje Markovića 1690.
(PASu F-1-30-VI-5-53-100)*

kapetan, glavni sudac i ravnatelj mjesnih osnovnih škola za učenike rimokatoličke konfesije. Adalbert je bio prisjednik Sudbenog stola i ravnatelj za pravne poslove Ugarskog plovidbenog društva.

Josipova grana Markovića u 19. stoljeću nije iznjedrila značajnijeg predstavnika bilo u Somboru, ili na drugoj strani, a onda u 20. stoljeću na vidjelo izbijaju Kalman i njegov sin Bela Marković. Poznato je da je Markova (cernička) grana Markovića iznjedrila Stipana Markovića (1738. – 1798.), požeškog podžupana, kraljevskog savjetnika i velikog bilježnika Baranjske županije;³² Andriju Markovića (1766. – 1853.), velikog požeškog župana, hrvatskog podbana, prisjednika Banskoga stola i kraljevskog savjetnika;³³ Antuna Markovića (1778. – 1828.), bačkog prepozita;³⁴ Adolfa Markovića (1816. – 1889.), mađarskog kraljevskog husarskog kapetana, domobranskog potpukovnika i domobranskog pukovnika.³⁵ Grana somborskog kapetana Đure Markovića pak iznjedrila je već spomenutog Adalberta Markovića (1749. – 1819.) i Aleksandra Markovića (1793. – 1860.), subotičkog senatora (Szlucha 2002, 233). Suprotno Lelbachovoj tvrdnji (Lelbach 2011, 210), Matija Antun Marković (1751. – 1832.) nije pripadao bačkim Markovićima, a sukladno tomu ni njegov sin Ivan Nepomuk Marković (1785. – 1834.). Ostaje još nerazjašnjeno čija je grana iznjedrila Antuna Markovića (1800. – 1868.), zastupnika Mađarskog sabora, kojega Lelbach također svrstava u bačke Markoviće (Lelbach 2011, 214).

S obzirom na ograničene mogućnosti, u ovom uratku bit će obrađeni najstariji Markovići Dujo, Đuro i Matija, zatim Matijini sinovi Marko i Josip, Đurin unuk Adalbert i Josipovi izravni potomci Kalman i Bela Marković.

Dujo Marković

Najstarije razdoblje povijesti Markovića uslijed oskudice izvora, ali i kompetentnih istraživača, najslabije je rasvijetljeno. Kao što je već rečeno, somborski katolici na čelu s franjevcem Franjom Zlačevićem pismom od 1. ožujka 1677. izrazili su zahvalnost tadašnjem papi (Inocentu XI.) na izboru apostolskog vikara Matije Brnjakovića za beogradskog biskupa. Ovaj dokument je prvi citirao Jovan Erdeljanović³⁶ (Erdeljanović 1930, 68). Napomenuo je da su ga „potpisali 12 Somboraca sa punim imenom i prezimenom a jedan samo s imenom“. Međutim on prenosi samo

³² Sin Marka Markovića.

³³ Bio je unuk Marka Markovića od Cernika, sin Stipana Markovića od Cernika i Kate Mitterpacher.

³⁴ Bio je unuk Marka Markovića od Cernika, sin Stipana Markovića od Cernika i Kate Mitterpacher.

³⁵ Bio je praunuk Marka Markovića, unuk Stipana Markovića, te sin Ignjaca Markovića (1770. – 1826.) i Franciške Hadik (1788. – 1847.). Bio je oženjen Emmom iz obitelji Sanchez de la Cerda (1819. – 1889.), koja mu je 1846. rodila kćerku Adolfinu Marković od Cernika.

³⁶ Original dokumenta se nalazi u Arhivu Kongregacije za promicanje vjere u Vatikanu (*Ex Tabulario Sacrae Congregationis de Propaganda Fide – Scrittura riferite nei Congressi* – Ungheria vol. 1 – fol. 43). Erdeljanović se služio prijepisom, koji je napravio Mihailo Gavrilović (1868. – 1924.), srbijanski veleposlanik u Vatikanu. Ovi prijepisi se čuvaju u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (inv. br. 9260).

prezimana sedmorice „potpisnika“³⁷ (Jurić, Marković, Antunović, Ivanović, Stipanović), dok za ostalih pet prezimana samo konstatira da „glase drukčije“ (!). Izravnim uvidom u sadržaj dokumenta ustvrđeno je da imena dvojice nositelja patronima Marković glase Đuro (Giorgio) i Tomo (Tomasso) (ASANU 9260 VI-59/1-2). Ovaj podatak svjedoči o kontinuitetu življenja obitelji Marković na ovim prostorima.

Naime, otac Duje Markovića,³⁸ jednog od predvodnika bunjevačkih Hrvata za vrijeme Velikog bečkog rata (1683. – 1699.), zvao se po svoj prilici Đuro. To navode Márton Szluha i Gyula Lebach u svojim knjigama o bačkom plemstvu (Szluha 2002, 233; Lebach 2011, 205).³⁹ Đuro stariji je po svoj prilici služio kao turski plaćenik u Somboru i okolici. Na taj zaključak navodi i pisanje njegovog potomka, prunuka Marka Markovića: „Moji pretci su odbacili shizmatičke dogme, te prihvatili svetinje pravovjerne i spasonosne rimokatoličke vjere. Privoljeli su i što je više moguće ostalih plaćenika osmanske Porte da prihvate istu vjeru.“⁴⁰ Dakle, bunjevački Hrvati su već u ovo vrijeme predstavljali vojni faktor na prostoru srednjeg Podunavlja. Drugim riječima, bili su organizirani u vojne jedinice koje su se nalazile pod zapovjedništvom njihovih čelnika. Jedan od takvih čelnika bio je Dujin otac Đuro Marković. U vremenu koje je uslijedilo bunjevački Hrvati su samo promijenili vrhovnog gospodara, tj. umjesto Turskoj porti stavili su se na raspolaganje Austrijskom dvoru.

Veliki bečki rat je donio suštinske političke promjene na prostoru srednjeg Podunavlja i u svezi s tim iznjedrio mnoge povijesne velikane. Kod bunjevačkih Hrvata su se istaknuli Dujo Marković i Đuro Vidaković, predvodnici i zastupnici skupine od 5000 bunjevačkih Hrvata (katoličkih Raca) koji su, prema slovu zapisnika Dvorskog ratnog vijeća, „prešli iz Turske“ (njem. *auss der Türckhey herübergegangen*

³⁷ Prije će biti da je imena popisao pisar, a da su se popisani potpisali križem.

³⁸ Dokumenti iz Austrijskog državnog arhiva (fond *Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn*) prenose Dujino ime u obliku Duya i Duia (Skenderović 2017, 125). Trencsény pretpostavlja da mu je pravo ime glasilo Nedjeljko (Trencsény 1909, 210). Ova pretpostavka donekle ima smisla, s obzirom na to da kod Hrvata Nedjeljko odgovara latinskom Dominik. S druge strane Gyula Dudás neosnovano donosi njegovo ime u obliku Damián (Dudás 1893, 57). Stantić isto tako neosnovano tvrdi da je ime Damjan bliže bunjevačkoj narodnoj tradiciji od Dominik (Stantić 2013, 120). Damjan nije oblik imena Dominik. Osim toga, da je ime Dominik sa svojim oblicima postojalo kod Bunjevaca, svjedoči tužba Vujice Stankovića iz Sombora protiv Dujma Matića od 10. lipnja 1699., te popis Subotičana koji su početkom 1790. angažirani za obnovu Beogradske tvrde gdje se, među ostalim, radnicima spominje i Dujan Buljovčić (Gavrilović-Jakšić 1987, 520-521; AV F.2 203/109 1790).

³⁹ Na temelju usmenih predanja Vukićević ovako prikazuje posljednje godine turske vladavine nad Somborom i širom okolicom: „Okolo god. 1675 somborski Bunjevci i Srblji udruženom snagom napadnu na svoje protivnike Turke, i borili su se s njima sve do god. 1687. s prominljivom srićom. To vrime borbe poznato je u Somboru pod imenom Turski zbeg, i gotovo u svakoj kući somborskoj ima pripovidka o tome zbegu. Borba s domaćim Turcima morala je biti ljuta i žestoka. Od južne i zapadne strane varoši nalaze se kao u nekom polukrugu visoke okrugle umke iliti brižulci, za koje se veli da su turski i kršćanski šančevi ili mogile poginuvših junaka. U vrime ovoga zbega morila je u Somboru takodjer i kuga (Vukićević 1868, 11-12; Vukićević 2003, 28).

⁴⁰ „(...) Antenati, sive Praedecessores mei ejuratis Schismaticis Dogmatibus, Orthodoxae Romano Catholicae fidei salvifica amplexi Sacra, dispositis alyis quoq(ue), quam plurimis Portae Ottomanicae Stipendiarys ad Eadem aplectenda. (...)“ (Gavrilović 2002, 132)

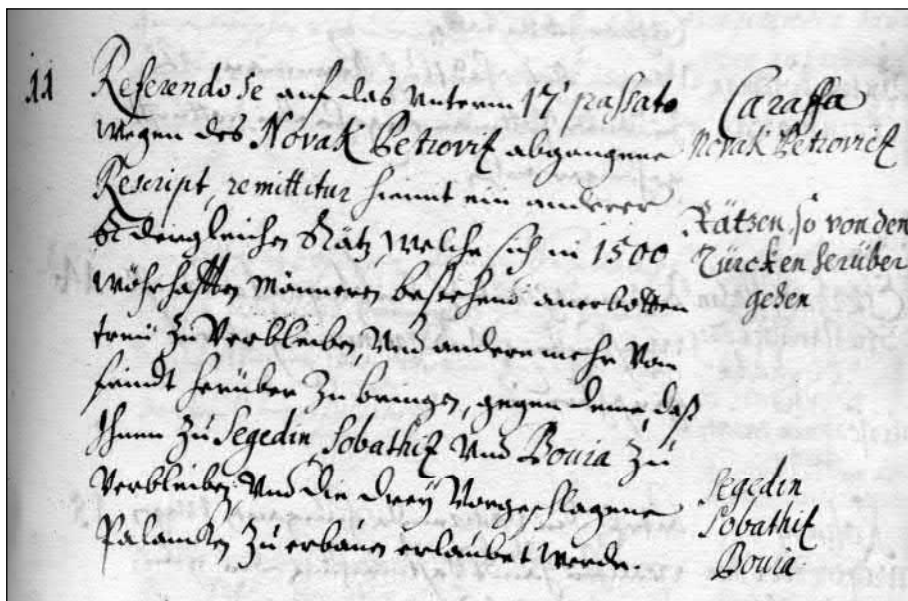
Rätzen). Drugim riječima, kao posljedica sve snažnijeg prisustva austrijskih carskih postrojba u srednjem Podunavlju, bunjevački Hrvati su kolektivno prešli s turske na austrijsku stranu. Drugo tumačenje glasilo bi da je dio bunjevačkih Hrvata koji je odranije živio na prostoru srednjeg Podunavlja doveo ondje svoje sunarodnjake iz starije postojbine (Bosne i Hercegovine). Moguće je da su se za njihov dolazak pobrinuli Dujo Marković i Đuro Vidaković. Nakon oslobođenja Budima (1686.) prelasci turskih podanika na austrijsku stranu su bili masovna i uobičajena pojava. Zahvatili su i Bosnu i Hercegovinu, osobito one dijelove naseljene katoličkim (hrvatskim) žvljem (Bukinac 2007, 63).

Negdje srpnja 1687. vođe bunjevačkih Hrvata Dujo Marković i Đuro Vidaković su stupili u pregovore s bavarskim izbornim knezom Maksimilijanom II. Emanuelom, čije su se postrojbe upravo tih ljetnih dana spustile na južni tok Tise. Kao rezultat tih pregovora nastalo je pismo izbornog kneza datirano u vojnom logoru kod *Sizar-a* 9. srpnja 1687., u kojem on preporuča bunjevačke Hrvate Dvorskom ratnom vijeću. Glede ubikacije toponima *Sizar*, u znanosti je predloženo nekoliko rješenja. Pisac subotičke monografije István Iványi koji je prvi ukazao na ovaj zapis izbjegao je dati konkretno rješenje na ovo pitanje: „Iako ne znam da li pod *Sizar-om* treba razumjeti rijeku ili možda mjesto, ipak s obzirom na to da je knez Maksimilijan još 3. srpnja logorovao kraj Martonoša, mislim da možemo zaključiti da – kada vojnici, pogotovo u to vrijeme, nisu mogli putovati tako brzo u besputnim krajevima – ta dva logora nisu mogli biti daleko jedan od drugoga“ (Iványi 1886, 87).

Čini se, međutim, da pismo bavarskog kneza nije u dogledno vrijeme prispjelo u Beč, nego mnogo kasnije. Naime, u ulaznom protokolu za 1687. godine ova kneževa preporuka registrirana je tek u rujnu (570. str., rujna, br. 22). U prijevodu na hrvatski, taj protokolarni zapis glasi ovako: „Bavarski izborni knez preporučuje pismom datiranim u vojnom logoru kod *Sizara* 9. srpnja 1687. katoličke Raca kako bi im se odobrilo da izgrade i nasele 3 palanke.“⁴¹ Čini se da su ujedno s preporukom bavarskog kneza u Beč stigli osobno Dujo Marković i Đuro Vidaković, jer se iz jednog drugog zapisa istog ulaznog protokola (str. 573, 5. rujna, br. 11) doznaje sljedeće: „Marković i Đuro Vidaković mole da im se ustupe neke opustošene tvrđave i zemljišta za 5 000 Raca koji su prešli iz Turske, kako bi se imali gdje smjestiti i prehraniti. Zauzvrat, obećali su da će svagda pod zapovjedništvom njemačkog generala ili časnika ratovati protiv zakletog neprijatelja.“⁴² Takvom zaključku je sklon i Iványi: „S druge strane, nije nevjerovatno ni to da je knez spomenutu preporuku možda predao delegatima samih katoličkih Raca, koji su ga osobno odnijeli gore u Beč, gdje je ono doista kasno stiglo“ (Iványi 1886, 87).

⁴¹ „Churfürst zu Bayern recommandirt sub dato Feldlager bei *Sizar* 9. Juli 1687. die kathol. Raizen, damit ihnen 3 Palanken zu erbauen u(nd) zu bewohnen eingeraumet werden möge“ (Ivić 1913, 279).

⁴² „Rasciani catholici ablegati Markovich und Juro Vidakovich bitten um einige devastirte Castellen und territoria für 5 m. auss der Türkhey herübergegangene Rätzen, damit sie unterkommen und sich ernähren mögen, versprechen dagegen jederzeit unter dem Commando eines teitschen Generals oder Officiers wider den Erbfeind die Waffen zu führen.“ (Ivić 1913, 279)

Slika 3. Zapis u protokolu Dvorskog ratnog vijeća od 1. rujna 1687. o doseljavanju bunjevačkih Hrvata u Segedin, Suboticu i Baju. (Kriegsarchiv, Hofkriegsrat Protokoll Bd.375 Eintrag Nr.11 fol.400r)

Na koncu, Dvorsko ratno vijeće je izdalo reskript kojim ispunjava Markovićeve i Vidakovićeve uvjete. O tome je obaviješten i general Antonije Caraffa. Sve to saznaje se iz protokola Dvorskog ratnog vijeća za 1687. godine (str. 400, 1. rujna, br. 11), koji u prijevodu na hrvatski glasi ovako: „Pozivajući se na reskript koji je izdan 17. kolovoza za Novaka Petrovića, ovim putem se izdaje dekret za druge takve Race, koji su brojeći 1500 ljudi pod oružjem ponudili da će ostati vjerni i dovesti i druge od neprijatelja, očekujući zauzvrat da im se dozvoli da ostanu u Segedinu, Subotici i Baji i podignu ove tri predložene palanke.“⁴³ Pojašnjenja radi, Dvorsko ratno vijeće je Novaku Petroviću 17. kolovoza 1687. izdalo reskript, koji u stvari predstavlja potvrdu reskripta izdanog 26. kolovoza 1686., s izvjesnim izmjenama. Naime, prvim reskriptom Petrovićeви Srbi stavljeni su pod zapovjedništvo grofa Istvána Csákyija (1635. – 1699.) i dobili za naseljavanje Bečkerek i Lipu, koji su se u to vrijeme nalazili u turskim rukama. Drugim reskriptom pak stavljeni su pod zapovjedništvo generala carske konjice Carrafe i dobili za naseljavanje Banat, Frušku Goru i Srijem (Vulaska, Shrim et Varuska Gora). Pod sličnom pogodbom su i bunjevački Hrvati primljeni u službu Bečkog dvora. I oni su se, kao što se vidi iz prikazanog, obvezali na vjernost Habsburškoj kući, očekujući zauzvrat da im se dodijele za stanovanje

⁴³ „Referendo se auf das unterm 17-ten passato wegen des Novak Petrovitz abgangene Rescript, remittitur hiemit ein anderer dergleichen Rätz, welche sich in 1500 wehrhaften Männer bestehend anboten treu zu verbleiben und andere mehr vom Feinde herüber zu bringer, gegen deme, dass ihnen zu Szegegin, Sobathiz und Bouia zu verbleiben und drei vorgeschlagene Palanken zu erbauen erlaubt werde.“ (Ivić 1913, 279)

gradovi Baja, Segedin i Subotica. Ovakva pogodba predstavlja dobar primjer primjene principa ekvivalentnosti „dam ti da meni daš“ (lat. *do ut des*).

Upadljivo je da se Sombor ne spominje u zahtjevima bačkih Hrvata. To se može objasniti pretpostavkom da su oni u tom mjestu već odranije bili stalno nastanjeni. Na taj zaključak uostalom upućuje pismo-zahvalnica franjevca Franje Zlačevića rimskom Papi na izboru beogradskog biskupa od 1. ožujka 1677. godine, u kojem se spominju dvojica muževa s prezimenom Marković – Đuro i Tomo, od kojih je jedan vjerojatno bio otac Dujke Markovića. Da u Somboru nije bilo većeg doseljavanja 1687. godine, zaključio je, poslije detaljnog i kritičkog iščitavanja literature i objavljenih izvora, i Bukinac: „Ne može se govoriti o nekom doseljavanju (u Sombor – primj. V. N.) u to vrijeme (1687. – primj. V. N.), bar ne o doseljavanju većeg značenja, jer izvori o tome potpuno šute“ (Bukinac 2007, 69).

Vrijedi istaknuti da zapis izlaznog protokola od 1. rujna 1687. predstavlja jedno od onih mjesta u izvorima koje izazivaju nedoumice. Iványi ga je razumio ovaako: „Nakon molbe Novaka Petrovića Dvorsko ratno vijeće je tek 1. rujna predalo na razmatranje ovaj slučaj katoličkih Raca.“ Zatim donosi svoj prijepis zapisa, koji nije cjelovit, niti posve ispravan. Zapis cjelovito i točno prenosi Ivić. Međutim, ni on ga nije dobro razumio, što se vidi iz njegova prikaza događaja.⁴⁴ Ivićevo tumačenje spomenutog protokolarnog zapisnika je samo djelomično točno. Točno je da je Dvorsko ratno vijeće tražilo od Caraffe informacije o Lipi, na koju je Novaković pretendirao, te o bunjevačkim Hrvatima. To proizlazi iz zapisa izlaznog protokola za 1687. godinu (pod datumom 11. studenog), koji Ivić citira: „Odgovor Caraffi u svezi s Novakom Petrovićem i drugim katoličkim Racima. Što se tiče Lipe koju Novak Petrović traži kao rekompencaciju potrebno je prikupiti više informacija.“⁴⁵ Međutim, teško je povjerovati da je Dvorsko ratno vijeće tražilo od Caraffe, koji se nalazio u Gornoj Ugarskoj, u Eperjesu (danas Prešov u Slovačkoj) savjet, „kako da se ponaša prema Bunjevcima i prema njihovim vođama Markoviću i Vidakoviću“, kada se zna da je malo prije toga vodio pregovore s njihovim delegatima (*ablegati*) Dujkom Markovićem i Đurom Vidakovićem, tijekom kojih se uvjerio u njihovu vjernost i pouzdanost. Tome je sigurno pridonijela preporuka bavarskog izbornog kneza koju su ponijeli sa sobom u Beč. Uostalom, da je Dvorsko ratno vijeće do 1. rujna

⁴⁴ „Septembra 1687. nalazilo ce već njih 5000 Bunjevaca u Bačkoj. Marković i Vidaković se uputiše sada ravno u Beč i zamole u ime doseljenika, da ne postavljaju mađarskog, već nemačkog komandanta nad njima, zatim da im se predadu ugovorena bačka mesta radi naseljenja. Ratni savet odlučí, da se prvo sporazume sa austrijskim generalima na granici, kojima su prilike doseljenika tačno poznate, te zapita generala Karafu, da li da se Petroviću dade grad Lipovo za naseljenje Srba i kako da se ponaša prema Bunjevcima i prema njihovim vođama Markoviću i Vidakoviću?“ (Ivić 1914, 270). Isto to je ponovio i u kasnijoj radnji: „Ratni Savet poveri generalu Karafi molbu Srba Bunjevaca, da podnese o njoj izveštaj. U toku oktobra stigao je povoljan odgovor od Karafe te su tako Bunjevci dobili dozvolu, da mogu pokraj dotadanjih sela u Bačkoj stanovati i u varošima Subotici, Somboru, Baji i Segedinu...“ (Ivić 1927, 103).

⁴⁵ „Caraffa, antwort wegen des Nouak Petrouich vnd andere chatolischer Räzen, soll wegen des von Nouak Petrouich in recompensam praetendierenden posto Lippa mehrere information einziehen.“ (Ivić 1913, 280)

1687. izdalo Bunjevcima reskript, upućuju izrazi svojstveni ispravama *referendo se auf* (pozivajući se na), *hiemit* (ovim putem) i *remitterur* (izdaje se) koje donosi spomenuti protokolarni zapis. Caraffi je zapravo Dvorsko ratno vijeće dodijelilo vrhovno zapovjedništvo nad Srbima i bunjevačkim Hrvatima.

Od ostalih tumačenja zapisa izlaznog protokola od 1. rujna 1687. vrijedi izdvojiti već promotreno Antićevo, iz kojeg proizlazi da je preporuku bavarskog kneza Maksimilijana II. Emanuela odnio u Beč Novak Petrović. Međutim, jedina sveza između Petrovića i bunjevačkih Hrvata je ta što je reskript koji je izdan za prvog poslužio kao obrazac pri sastavljanju reskripta za druge. Drugim riječima, može se reći da je odluka o uvođenju Petrovićevih Srba u službu Bečkom dvoru postala u ondašnjoj diplomaciji presedan za ostale slučajeve „Raca“. Oba reskripta predviđaju da kapetanstvo ostane u rukama predvodnika Srba i bunjevačkih Hrvata, koji se opet ne bi nalazili pod vrhovnim zapovjedništvom Mađara, nego Nijemaca.

Doselidba ovog vala bunjevačkih Hrvata u Bačku nije tekla nimalo lako. Ovo područje je u to vrijeme bilo daleko od sigurnog skloništa, a još dalje od idealne, obećane zemlje. Dolaskom austrijske vojske postala je poprište pljački, pustošenja i mučnih borba, kojima se nije nazirao kraj. Drugim riječima, bunjevački Hrvati našli su se u takvim okolnostima gdje je opstanak bio neizvjestan. Vijesti o njihovim patnjama stigle su do primasa Ugarske, kardinala grofa Leopolda Kolonića (1631. – 1707.), koji se zauzeo za njih. Naime, izložio je u jednom izvješću njihov težak položaj. Ovaj izvještaj donosi Iványi u sažetoj formi u svojoj povijesti Subotice.⁴⁶ U prijevodu glasi ovako: „Kardinal Kolonić spominje 1689. narod koji je domamljen iz Bosne. Međutim, pošto mu bečka vlada nije pružila pomoć, uslijed oskudice prilično mnogo ljudi je izgubilo živote“ (Iványi 1892, 577).

Svjesni težine novonastale situacije u Bačkoj, austrijski zapovjednici tražili su osobu koja bi s jedne strane bila dovoljno sposobna zvesti red i mir, a s druge strane dovoljno pouzdana da mogu računati na nju. Ta uloga je, sudeći prema zapisima Dvorskog ratnog vijeća, povjerena Duji Markoviću i Đuri Vidakoviću. Patent o njihovom postavljanju za kapetane Sombora odnosno Bača objavio je Caraffa u Eperjesu u patentu od 17. listopada 1687. (Beljanski 1974, 42). Ovaj patent je pronašao i prenio ga u jednoj svojoj studiji Slavko Gavrilović, ali ne integralno, nego u vidu stiliziranog prijevoda. U glavnim crtama on glasi ovako:

- Vođama bunjevačkih Hrvata Duji Markoviću i Đuri Vidakoviću je carskom odlukom dozvoljeno da sa svim svojim vojnicima (*cum Rascianis Omnibus Militibus*) ostanu u Bačkoj, u oblasti između Tise i Dunava, počevši od Bače, preko Subotice, Martonoša, Sente, Sombora, Bača i Titela, sve do careve dalje odluke.
- Zajamčeno im je da neće biti podčinjeni mađarskim generalima i časnicima, nego samo Caraffi i zapovjedniku Segedinske tvrđe, od kojih će uživati svu zaštitu.
- Dozvoljeno im je da prikupljaju razbježane žitelje, da iz Turske dovode druge naseljenike, da postavljaju časnike, da hvataju skitnice bez isprava, razbojnice i sumnjiva lica, te da ih privode zapovjedniku u Segedinu.

⁴⁶ Više o ovom izvješću vidjeti u: István Iványi, *Kollonics Lipót bibornok országszervező munkája* (Rad kardinala Kolonića na organizaciji države), Szabadka 1888, 577.

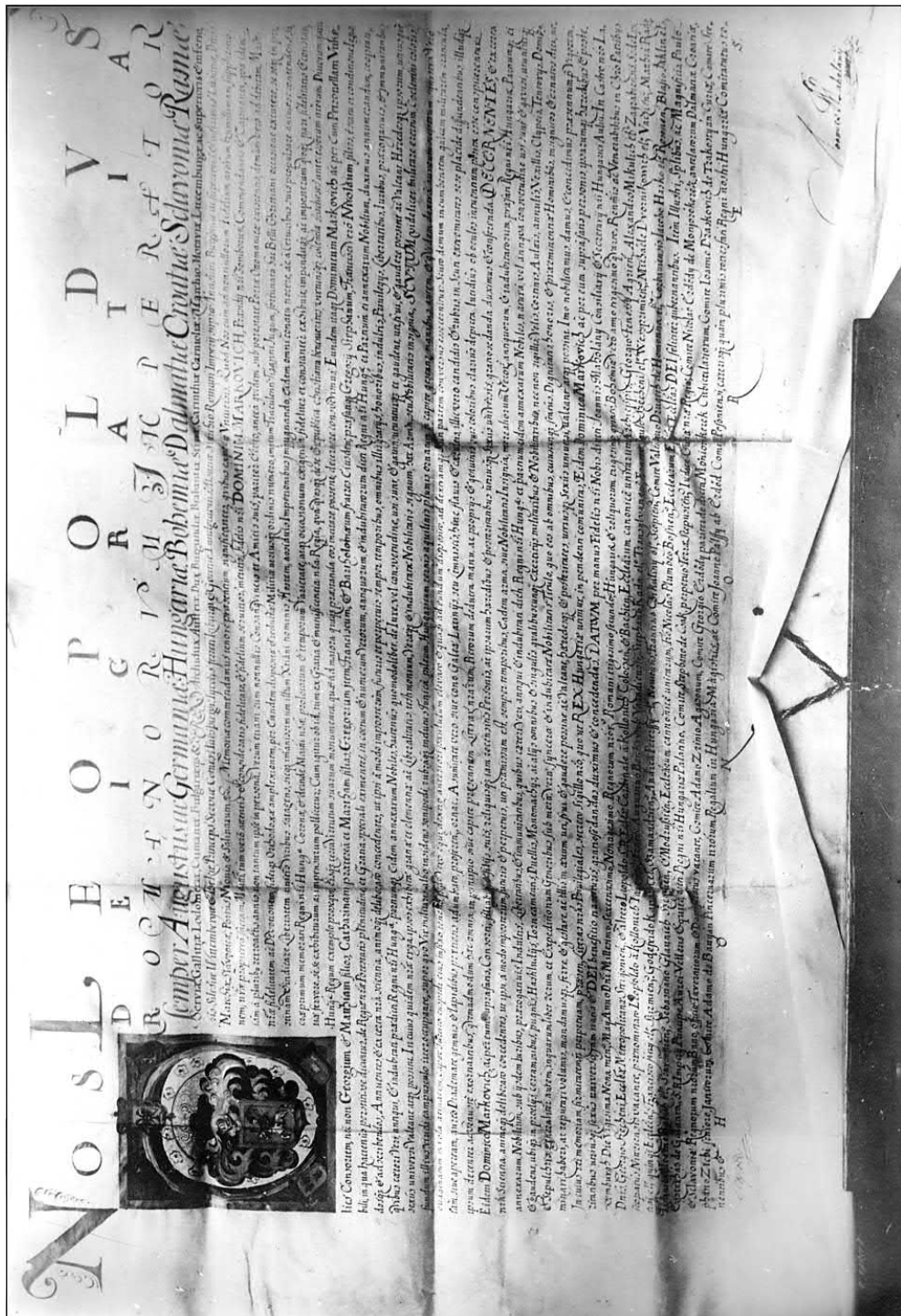
- U svim onim stvarima, gdje im Caraffa zbog udaljenosti ne može pomoći, upućeni su na zapovjednika Segedinske tvrđe.
- Svima drugima je pod prijetnjom kazne zabranjeno da se miješaju u njihove poslove.

Somborska narodna milicija nije odmah angažirana u borbama između austrijskih i turskih postrojba koje su se razvile južno od Save i Dunava, ali joj je dana ništa manje odgovorna uloga čuvara reda i mira u pozadini, u Bačkoj. Njezin kapetan, Dujo Marković, kako proizlazi iz svjedodžbe njegovog unuka Marka Markovića, skupljao je raštrkane graničare, izbavljao ljude iz turskog sužanjstva (*ex Turcica ditione*), naseljavajući ih u Sombor. Imao je zapovjedništvo ne samo nad somborskim, nego i nad bajskim, subotičkim, martonoškim, senčanskim, bačkim, titelskim i drugim vojnicima Vojne krajine.⁴⁷ Međutim, dok se prvi podatak iz svjedodžbe Marka Markovića čini vjerodostojnim, drugi pak ne mora biti nužno točan, budući da je riječ o dokumentu kasnijeg datuma, čije sastavljanje je prije motivirano praktičnim razlozima, nego istinoljubljem. Štoviše, iz zapisa nastalih za vrijeme Velikog bečkog rata se može izvući oprečni zaključak.

Naime, tijekom 1687. godine zapovjedništvo nad Bunjevcima je tražio pukovnik Petar Ricciardi, grof od Like, rodom Dubrovčanin, koje zapovjedništvo je na preporuku svog pretpostavljenog grofa Rabate, i dobio od Dvorskog ratnog vijeća. Ricciardijev slučaj se može pratiti iz triju protokolarnih zapisa, koje je Ivić prenio. Prvi donosi sažetak Ricciardijeve predstave Dvorskom ratnom vijeću, a drugi sažetak dokumenta kojeg je donio Dvor. Slijedi tekst prvog zapisa: „Kopija predstave gospodina pukovnika Ricciardija, u kojoj on traži zapovjedništvo nad Racima u Kalači, Baji, Subotici, Senti i drugim mjestima na Tisi, sa kojim bi veoma naudio neprijatelju, a zemlju čuvao od razbojništva, radi čijeg ostvarenja predlaže 9 točaka. Zaključak: da se od grofa Rabate zatraži izvještaj i mišljenje o tome što je Njegovom carskom veličanstvu pukovnik don Petar Ricciardi grof od Like dostavio u svojoj svekolikoj poniznosti. Požun (Bratislava) 30. prosinca 1687.“⁴⁸ Drugi zapis glasi: „Ricciardiju neka se dozvoli da zapovijeda Racima kod Baje i Kalače i da ih drži pod

⁴⁷ „Dominicus Markovics intuitu fidelium servitiorum suorum Anno 1687. in Capitaneum Militiae Confinariae Rascianicae evectus Bajensibus, Szoboticensibus, Martonosiensibus, Zentaiensibus, Zomboriensibus, Bacsiansibus, Teteliensibus, ac alys Confiniarys militaribus Praefectus, non solum dispersos Militares Confinarios congregavit, sed quam plurimos etiam ex Turcica ditione attraxit, hisque Incolis fossata replevit, grassantia praedocinia cohibuit Turcarum pacem violentium, fossatumque Zomboriense binis vicibus aggrediensium furorem repressit, ad Vissnicze dein et Irico dicta Loca Turcas profligavit una vice autem absens a fossato Zomboriensi universam substantiam suam ex multis millibus constantem per Turcas direptam amisit, et denique contra Turcas fideliter semper dimicans tandem in Conflictu ad Szalankament habito ab hostibus obrutus multisque vulneribus confossus occubui.“ (Gavrilović 1992, 10)

⁴⁸ „Copia memorialis vom herrn obristen Ricciardi, im welcher er begehrt, das capo über die Ratzen zu Caloza, Baia, Sabotcha, Senta vnd anderen orthen an der Theiss zu sein, mit denen er dem feindt grossen abbruch thun vnd die lander von der raubereyen sicher halten wolle, welches zu effectuiren er 9 punkten vorschlaget. Beschluss. Herrn grafen von Rabatta vmb bericht vnd guttachten zu communiciren, was an ihre kayserliche mayestat dero obrister herrn don Pietro Ricciardi graf de Lika in allerunterthenigkeit gelangen lassen. Pressburg den 30 december 1687.“ (Ivić 1913, 280)

Slika 4. Faksimil plemićke diplome Duje Markovića 1690. (PASu F-30-VI-5-53-102)

disciplinom, s tim da mu Caraffa bude pretpostavljeni.⁴⁹ Treći zapis glasi: „Naređuje se Ricciardiju da se zbog traženog zapovjedništva nad Racima koji se nalaze kod Baje i Kalače uputi u ista mjesta i da o njihovom ponašanju podnese iscrpni izvještaj.“⁵⁰

Gavrilović ispravno naslućuje „da je pojava pukovnika Ricciardia uznemiravala bunjevačke kapetane Duju Markovića i Đuru Vidakovića“ i da je ona bila razlogom što „su se oni aprila 1688. godine, s preporukom generala Karafe, obratili Dvorskom ratnom savetu“. I od te preporuke je ostao samo zapis u protokolu, koji u u prijepodu glasi: „Marković i Vidaković, kapetani katoličkih Raca koji su došli ovamo, sklanjajući se od neprijatelja, mole da im se potvrdi dekret o kapetanstvu koji su dobili od gospodina generala Caraffe, zatim da im dodijele mjesta na Dunavu i Tisi, te da se izda naredba da im Mađari vrte provijant koji su im oduzeli i nadoknade štetu koje su im nanijeli. Isto tako, mole za redovito doturivanje provijanta, te za zastave i bubnjeve za njihovu miliciju.“⁵¹ Gavrilović međutim ne pristupa integralno svjedodžbi Marka Markovića. Umjesto da i ovaj dokument podvrgne detaljnoj kritičkoj analizi i stavi ga u kontekst njegovog vremena, on u njemu nalazi dokaz, koji „ide, svakako, u prilog mišljenju, iskazanom u nauci, da su Bunjevci srpskog porekla, odnosno deo srpskog naroda, ali su se pokatoličili i tokom XVIII veka iskazivali kao Srbi-katolici“ (Gavrilović 1992, 9; Gavrilović 2017, 201).

Stekavši dobar glas kod austrijskih vojnih zapovjednika, Dujo Marković je zajedno sa svojom suprugom Petronelom Vukelić, sinovima Đurom i Matijom, kćerkama Katicom i Martom, braćom Grgurom, Franjom i Barišom, te Grgurovim sinovima Stipanom, Franjom i Nikolom carskom odlukom iz neplemenitog statusa uzdignut u plemeniti. Diploma o uvođenju Markovića u red plemstva izdana je u Laxemburgu 29. svibnja 1690. godine. Zbog nesređenih prilika u Bačkoj, koje je dodatno narušio Kuručki rat (1703. – 1711.), nije mogla odmah biti objavljena, nego tek 13. lipnja 1713. (Beljanski 1974, 43). Naime, spomenutog dana je u Baču održana Velika skupština Bačke županije, na kojoj je plemićka diploma izdana za sada već pokojnog Duju Markovića pročitana i objavljena bez prigovora. Slijedi njezin tekst prema prijepisu iz zbirke arhivalija Josipa Vojnića:

Nos Leopoldus Dei Gratia Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariae(ue)&c Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Sÿriae, Carinthiae, Carnioliae, Marchio Moraviae, Lucemburgae, ac Superioris & inferioris Silesiae, Wittembergae & Thekae, Princeps Serviae, Co-

⁴⁹ „Caraffa, dem Ricciardi seie verwilliget, die Ratzen bey Baya und Caloza zu commandiren und in disciplin zu halten, mit der dependenz von ihme grafen Caraffa.“ (Ivić 1913, 280)

⁵⁰ „Ricciardi, wird ihme wegen des gebetenen commendo über die bey Baya und Caloza sich befindenden Ratzen aufgetragen, sich nach selben orthen zu begeben und von derer beschaffenheit ausführlichen bericht zu erstatten.“ (Ivić 1913, 280)

⁵¹ „Markouich et Vitakouich, der catholischn vom feindt herüber kommenen Ratzen capitanei, bitten vmb confirmation ihrer von dem herrn general Caraffa in handen habenden capitaneat decretu, dan umb einraubung invermelter örther an der Thonau und Theiss vnd vmb verordnung, dass ihnen das abgenohmbene prouiant vnd zuegefuegte schaden von den Hungarn restituirt vnd guet gethan werde. Item vmb ordentliche prouiantierung wie auch fahnen vnd pauckhen für Ihre vnterhabende miliz.“ (Ivić 1913, 280)

mes Habsburgi, Tyrolis, Ferreti, Kiburgi & Goritiae, Landgravius Alsatiae, Marchio Romani Imperij supra Anasum Burgoniae, ac superioris, & inferioris Lusatiae, D(omi)nus Marchiae Slavonicae, Portus Naonis, & Salinarum &c. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit Vniuersis, Quod Nos, cum ad nonnullorum Fidelium n(ost)rorum humillimam supplicationem, n(ost)rae propterea factam Mai(es)t(a)ti, tum vero attentis & consideratis fidelitate & fidelium seruitior(um) meritis Fidelis n(ost)ri Dominici Markovich, Praesidy n(ost)ri Zomborien(sis) Commendantis & Capitanei, quae idem iam a plurib(us) retroactis annis non tantum ipse in persona, verum etiam cum nonnullis Consangvinea et Amicis suis, pariter & certo, antea quidem sub potestate Portae Ottomanicae existentis, demum vero ad debitam Mai(es)t(a)ti n(ost)rae fidelitatem ac Devotionem fideiq(ue) Orthodoxae amplexionem, per Eundem dispositae & reductae Militiae utriusq(ue) ordinis numero, impium Truculenti Tiranni Jugum fortunata hac Belli Christiani occasione excutere, se seq(ue) in pristinam vindicare Libertatem unitis viribus satagens, sicq(ue) imanissimum illum X(ris)tiani nominis Hostem, assiduis Impetionibus jmpugnando, eidem omni conatu nocere, ac a Ceruicibus suis propulsare animose contendens sacrae primum memorati Regni n(ost)ri Hung(ariae) Coronae & deinde Mai(es)t(a)ti n(ost)rae, pro locorum & temporum varietate, atq(ue) occasionum exigentia fideliter et constanter exhibuit, impenditq(ue), ac imposterum quoq(ue) pari fidelitatis & constantiae fervore, se se exhibiturum ac impensurum pollicetur; Cum igitur ob id, tum ex Gratia & munificentia n(ost)ra Regia, qua quosq(ue) de se & republica christiana benemeritos, virtutisq(ue) colendae studiosos antecessorum n(ost)rorum Diuorum quon(dam) Hung(ariae) Regum exemplo prosequi, eisq(ue) certa virtutum suarum monumenta, quae ad maiora quaeq(ue) praestanda eos incitare possent, decernere consuevimus, Eundem itaq(ue) Dominicum Markovich, ac per eum Petronellam Vukelics consortem, nec non Georgium & Matthiam filios, Catharinam praeterea et Martham filias, Gregorium jtem, Franciscum, & Bartholomaeum fratres Eiusdem, praefatiq(ue) Gregorii Stephanum, Francisci vero Nicolaum filios, e statu et conditione Ignobili, in qua hactenus perstitisse dicuntur, de Regiae n(ost)rae Potestatis plenitudine, et Gratia speciali eximentes, in coetum & numerum verorum, antiquorum & indubitatorum dicti Regni n(ost)ri Hung(ariae), et Partium ei annexarum Nobilium, duximus annumerandum, cooptandosq(ue) et adscribendos, Annuentes, & ex certa n(ost)ra scientia, animoq(ue) deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum, futuris et perpetuis semper temporibus, omnibus illis gratijs, honoribus, indultis, Priuilegijs, Libertatibus, Juribus, praerogatiuis, & jmmunitatibus, quibus caeteri veri, antiqui & indubitati praedicti Regni n(ost)ri Hung(ariae), partiumq(ue) Eidem annexarum Nobiles, hactenus quomodolibet de Iure, vel consuetudine, usi sunt & gauisi, utunturq(ue) et gaudent, uti, frui & gaudere possint ac valeant, Haeredesq(ue) ipsorum, utriusque sexus universi valeant atq(ue) possint. In cuius quidem n(ost)rae erga ipsos exhibita gratia et clementia ac Liberalitatis testimonium, veraeq(ue) & indubitata Nobilitatis signum, haec Arma, seu Nobilitatis insignia, Scvtum videlicet militare erectum, Coelestini coloris, fundum illius viridi campusculo interoccupante,

super quo Vir militaris albo insidens sonipedi, rubraq(ue) indutus Tunica, pileum Hungaricum ternis aquilinis plumis ornatum in capite gestans, manibus autem, & quidem dextra aureum sceptrum, synistra vero euaginatum in vola acinacem, capite Turcico cuspidi eius infixio, tenens, pede vero equi dextro anteriori paululum elevato & quasi ad eundum disposito, ad dextramq(ue) Scuti partem conversus esse cernitur: Scuto demum incumbentem galeam militarem craticulatam, siue apertam aureo Diademate gemmis & lapidibus pretiosis adumbrato, proferen(tem) ornat(am). A summitate vero, siue cono Galeae, Lacinjys, seu Lemniscis, hinc flauis & caeruleis, illic vero candidis & rubris, in Scuti extremitates se se placide diffundentibus, illudq(ue) ipsum decenter ac venuste exornantibus, qvemadmodum haec omnia in principio siue capite praesentium Litterar(um) n(ost)rarum, Pictorum deducta manu, ac proprjys, & genuinis suis coloribus clarius depicta, lucidius ob oculos intuentium posita esse conspicerentur: Eidem Dominico Markovich, ac per eum supra-fatis, Consorti, filiabus, & filjys suis, reliquisq(ue) iam recensitis Personis, ac ipsarum haeredibus & posteritatibus utriusq(ue) Sexus universis, gratiose danda duximus & conferenda. DECERNENTES, & ex certa n(ost)ra Scientia, animoq(ue) deliberato concedentes, ut ipsi a modo imposterum, futuris & perpetuis, uti praemissum est, semper temporibus, Eadem arma, siue Nobilitatis Insignia, more aliorum Veror(um), antiquorum & indubitatorum, praefati Regni n(ost)ri Hungariae, Partiumq(ue) ei annexarum, Nobilium, sub jysdem Iuribus praerogatiuis, Indultis, Libertatibus, & immunitatibus, quibus caeteri veri, antiqui & indubitati dicti Regni n(ost)ri Hung(ari)ae et partium eidem annexarum Nobiles, natura, vel antiqva consuetudine, usi sunt & gavis, utunturq(ue) & gaudent, ubiq(ue) in proeljys, certaminibus, pugnis, Hastiludjys, Torneamentis, Duellis, Monomachjys, ac aljys omnibus & singulis, qualibuscunq(ue) exertitjys militaribus & Nobilitaribus, nec non sigillis, Velis, Cortinis, Aulais, annulis, Vexillis, Clypeis, Tentorjys, Domib(us) & sepulchris, generaliter autem, in quarumlibet rerum, et Expeditionum Generibus sub merae, verae, syncerae & indubitatae Nobilitatis Titulo, quo eos ab omnibus, cuiuscunq(ue) status, Dignitatis, honoris, & praeeminentiae Hominibus, insignitos & ornatos dici, nominari, haberi, ac reputari volumus, mandamusq(ue); ferre, & gestare, ac illis in aeuum uti, frui & gaudere possint ac valeant, haeredesq(ue) & posteritates, utriusq(ue) sexus uniuersi, ualeant atq(ue). possint. Jmo nobilitamus, damus & concedimus praesentium p(er) vigorem. In cuius rei memoriam, firmitatemq(ue) perpetuam, praesen(tes) Literas n(ost)ras Priuilegiales, secreto sigillo n(ost)ro, quo ut Rex Hungariae utimur, in pendenti comunitas, Eidem Dominico Markovich ac per eum supra-fatis personis, ipsarumq(ue) haeredibus & posteritatibus utriusq(ue) sexus universis, jam natis & DEI beneficio nascituris, gratiose dandas duximus & concedendas. DATVM per manus Fidelis n(ost)ri Nobis dilecti Joannis Maholány Consiliarj & Secretary n(ost)ri Hungarici Aulici. In Castro n(ost)ro Laxemburgh Die Vigesima Nona men(sis) Maÿ Anno D(omi)ni Millesimo, Sexcentesimo, Nonagesimo, Regnorum n(ost)ror(um) Romani trigesimo secundo, Hungariae & reliquorum trigesimo qvinto, Bohemiae vero anno trigesimo qvarto, Re(vere)n(dissi)mis ac Venerabilibus in Chr(ist)o Patribus D(omi)nis Georgio Szechéni, Eccle(s)iae Metropolitanae

Strigonien(sis), & altero Leopoldo S(acrae) R(omanae) Ec(c)le(s)iae Cardinale a Kollonich Coloczen(sis) & Bachien(sis) Eccle(s)iarum canonice unitarum Archiep(isco)pis, Georgio Fenessy Agrien(sis), Alexandro Mikulich el(ecto) Zagrabien(sis), sede Episcopatus Nitriensis vacante, praenominato Leopoldo a Kollonich Iaurien(sis), Fratre Augustino Benkovich Varadiensis, Stephano Kada el(ecto) Transylvanen(sis), Fratre Paulo Széchényi el(ecto) Weszprimien(sis), Michaele Dvornikowich el(ecto) Vaczien(sis), Mathia Radonaj el(ecto) quinq(ue) Eccle(s)ien(sis). Francisco Jány el(ecto) Szirmien(sis), Godefrido Kaparin el(ecto) Szamandrien(sis), Andrea Péterffy el(ecto) Nouiensis, Francisco Chikuliny el(ecto) Scopien(sis), Comite Valentino Drugeth de Homonna el(ecto) Corbauiensis, Iacobo Hasko el(ecto) Rosonen(sis), Blasio Jaklin el(ecto) Tininien(sis), Ioanne Babich el(ecto) Scardonien(sis), Sebastiano Glaunich Szegnien(sis) & Modrussien(sis) Eccle(s)iarum cannonice unitarum Fr(atr)e Nicolao Plumbeo Bosnen(sis), Eccle(s)iarum Ep(isco)pis, Eccle(s)ias DEI feliciter gubernantibus. Item, Illustri(bus), Sp(ectabi)libus, ac Magnificis, Paulo Eszterház de Galanta, S(acri) R(omani) impery Principe, Aurei Velleris Equite, dicti Regni n(ost)ri Hungariae Palatino, Comite Stephano de Csak, perpetuo Terrae Scepusien(sis), Iudice Curiae n(ost)rae Regiae, Comite Nicolao Erdödy de Monjorókeréb, antelatorum Dalmatiae Croatiae, & Sclavoniae Regnorum n(ost)rorum Bano, officio Tavernicorum & Dapiferatus vacante, Comite Adamo Zrinio Agazonum, Comite Georgio Erdödy pariter de dicta Monjorókerék Cubiculariorum, Comite Ioanne Draskovich de Trakostyán Curiae, Comite Stephano Zichi seniore, Janitorum, Comite Adamo de Battyán Pincernarum n(ost)rorum Regalium in Hungaria Magistris, ac Comite Joanne Pálffy ab Erdöd, Comite Posoniensi, caeterisq(ue) quam plurimis toties fati Regni nostri Hungariae Comitatus tenentibus, & H-O-N-O-R-E-S

Leopoldus m(anu) p(ro)p(ri)ia

Joannes Maholány m(anu) p(ro)p(ri)ia

(L. S.)

Anno 1713. dje 13. Mensis Juny In Generali Congregatione nostra in Oppido Bács celebrata praesens Benignum Suae Majestatis Sacrae Diploma perlectum, et publicatum est nemine Contradicente. Quamvis quidem hoc Diploma a tempore emanationis ejusdem Annualis ob revolutionem alioquot Annorum de Jure expiravit, nihilominus tamen ob subsecutos praeteritos Rakoczianos Belli motus et tantisper durantes siquidem publicari nequivisset, tanquam ex legitima et legali ratione pro rato admittitur

Joannes Skvarics J(ncl)yti Co(mi)t(at)us

Bacsiensis Jur(at)us Notarius m(anu) p(ro)p(ri)ia

Ovdje valja osobito napomenuti da se već 80 godina u hrvatskoj i srpskoj historiografiji i publicistici pogrešno prenosi da je ovom plemićkom diplomom plemstvo dobio i Kuzman Marković. Ovaj navod je potekao iz članka koji je objavljen u veoma utjecajnoj monografiji *Vojvodina*. Autor članka je hrvatski heraldičar Anton Viktor Duišin (1898. – 1963.) (Duišin 1939, 159). Iz njegovog pisanja se stječe dojam

da su plemstvo dobila trojica sinova (Đuro, Matija i Kuzman), te jedna kćer (Marta) (Gavrilović 1992, 9; Gavrilović 2017, 201). Međutim, kako se vidi iz izvornog teksta diplome, plemstvo su dobila dvojica Dujinih sinova (Đuro i Matija) i dvije kćeri (Katica i Marta). Navod iz monografije *Vojvodine* je preuzeo Ante Sekulić, a preko njegovih djela dospio je u radove drugih hrvatskih povjesničara (Skenderović 2017, 125). Međutim, Duišinov izvor, knjiga *Plemstvo Hrvatske i Slavonije* (njem. *Der Adel von Kroatien und Slavonien*) Ivana Bojničića ne spominje Kuzmu, nego Katarinu.⁵² Doduše, osoba pod imenom Kuzman Marković je postojala. Spominje se u zapisniku s jednog sudskog procesa održanog u Somboru 15. travnja 1734. kao *nobilis militaris* star oko 40 (Janjatović 2016, 54-55). Međutim, on nije mogao biti sin Duje Markovića jer je, sudeći po ovom podatku, rođen 1694. godine, dakle, tri godine nakon bitke kod Slankamena. Uostalom, možda nije ni potekao iz Dujine loze. Poznato je da je Dujo imao trojicu braće Grgur, Franjo i Bariša, koji su također imali porod.

Godinu dana nakon izdavanja plemićke diplome Duji Markoviću, odnosno njegovoj užoj i široj obitelji, uslijedilo je još jedno priznanje Markovićima za požrtvornost u borbama s Turcima. Izdao ga je Leopold von Herberstein,⁵³ potpukovnik i privremeni zapovjednik segedinskog okruga, vjerojatno na osobni zahtjev Duje Markovića i njegova sina Đure. Slijedi tekst u prijepisu Josipa Vojnića:

Sacratissimae Caesareae Regiae Majestatis Cubicularius, Incltyi Duchelianis Regiminis Vice Colonellus et pro tempore Commendans Districtus Szegedien-sis, Leopoldus Comes ab Herberstein, recognosco tenore praesentium et attestor, quod praesentium exhibitores Dominicus Markovich commendans et capetaneus Zomboriensis cum filio suo Georgio Markovich, dum a Christiani Nominis hoste Turca duplicem perpassi fuissent, in suo praesidio Somboriensi insultum eosdem non solum felicissime et cum magna strage repulissent, verum magnas hinc inde velitationes faciendo ad (diezniec? irrico?) multa eisdem incomoda intulissent, ac

⁵² „Adels- und Wappenbrief v. König Leopold I. d(e) d(ato) Laxenburg, 29. Mai 1690 für Dominikus Markovich Hauptmann v. Zombor, dann für seine Ehefrau Petronella Vukelich und Kinder Georg, Mathias, Katharina, Martha, ferner für dessen Gebrüder Gregor, Franz und Bartholomäus, dann für Gregors Kinder Stefan, Franz, Nikolaus.“ (Bojničić 1899, 112)

⁵³ Leopold von Herberstein (1655. – 1728.), jedan od najistaknutijih austrijskih vojskovođa s kraja 17. i početka 18. stoljeća, brat ljubljanskog kneza-biskupa Siegmunda Christopha (1644. – 1711.). Sudjelovao je u nizu ratova koje su vodili njegovi habsburški vladari krajem 17. i početkom 18. stoljeća: u Velikom bečkom ratu (1683. – 1699.), u Ratu za španjolsko nasljeđe (1701. – 1714.), Kuručkom ratu (1703. – 1711.) i opet u Turskom ratu (1716. – 1718.). Godine 1691. postao je potpukovnik vlasnik pukovnije Souchez. Godine 1695. promaknut je za generala stražmeštera (*Generalwachtmester*), 1700. za podmaršala (*Feldmarschalleutnant*), 1704. artiljerijskog generala (njem. *Feldzeugmeister*). Princ Eugen Savoyski pod kojim je služio predložio ga je za podpredsjednika Dvorskog ratnog vijeća (njem. *Hofkriegsratsvizepräsidenten*). Ovim tijelom je praktički predsjedavao, budući da je predsjednik, princ Eugen, stalno bio na terenu. Nagrađen je i od Carske kuće. Promaknut je 1707. za kapetana carskih tjelohranitelja, 1712. za kapetana trabanata, 1717. za Varaždinskog general pukovnika, a 1721. za viteza zlatnog runa. U svoje vrijeme je vrijedio za dobročinitelja siromašnih, brižnog vlasnika pukovnije, hrabrog vojnika, dobrog činovnika i velikog patriota.

etiam propter eiusmodi Suae Majestatis Sacratissimae exhibita fidelitatis obsequia universorum bonorum substantiarumque suarum extremam jacturam ruinamque per Belgradi amissionem passus fuisse: ad Sentam, porro Becham et Sirmium ad hibernam transeuntes Turcos et Tartaros non solum saepissime expilasse, verum etiam tam illos, et quendam Bassam Sziarto dictum concivisse et frequenter cum copia etiam captivorum redivisse, et sic majori ex parte extra Lares suos in meris velitationibus ac excubiis consumpsisse, quapropter ob recensita illorum fidelia servitia considerando eo magis et merito quibus competit recomendandus esse duxi. Szegedini, 15a Maii Anno 1691

Praesentem Copiam originali in omnibus conformem esse testor

Sig. Czernekini 23a Julii 1808

(L. S.)

Petrus Gvosdanovich

Vice Judex Nobilium

(PASu F.1.30.VI/5.54.pag.44)

U prijevodu na hrvatski glasi:

„Komornik presvetog carsko-kraljevskog Veličanstva, potpukovnik plemenite pukovnije Souchez⁵⁴ i privremeni zapovjednik Segedinskog distrikta Leopold knez von Herberstein potvrđujem i posvjedočujem snagom ovog dokumenta sljedeće. Nositelji dokumenta somborski zapovjednik i kapetan Dominik Marković i njegov sin Đuro Marković, dok su bili u svojoj somborskoj tvrđi, pretrpjeli su dva napada od neprijatelja Kristova imena. Ne samo što su ih uspješno odbili, nanijevši im velike gubitke, nego su im zadali brojne neprilike, vršeći posvuda velike čarke. A zbog toga što su Njegovom presvetom Veličanstvu iskazivali vjernost, po padu Beograda pretrpjeli su veliko oštećenje i uništenje svih svojih dobara i bogatstava. Turke i Tatаре koji su prelazili u Sentu, Bečej i Srijem na zimovanje, ne samo što su često pljačkali, nego su štoviše i njih i nekog pašu zvanog Sijarto tukli i često se vraćali s mnoštvom zarobljenika. I veliki dio života su proveli izvan svojih domova u pravim čarkama i na stražama. Zato sam odlučio da ih preporučim, jer s obzirom na njihove navedene vjerne službe to utoliko više i s pravom zaslužuju. U Segedinu, 15. svibnja 1691.

Posvjedočujem da je ova kopija po svemu vjerna originalu

Pečat Cerneka 23. lipnja 1808.

(Mjesto za pečat)

Petar Gvozdanović

Plemički podsudac“

Podatke iz svjedodžbe Leopolda Herbersteina, Dujin unuk Marko Marković unio je u svoju molbu carici Mariji Tereziji: „Neprijatelja, koliko god brojčano bio

⁵⁴ Riječ je o 50. pješadijskoj pukovniji koja je dobila ime po svom prvom vlasniku grofu od Souchesa (Sušea), čije puno ime glasi Jean-Louis Raduit de Souches (1608. – 1682.). Njegova titula različito se piše u izvorima: Suda, Susa, Sous, Desouches. Otuda se negdje pukovnija naziva Duchelianis, a negdje Souchesiani. Vidi: Nimčević 2017, 15.

jači, uspješno je poražavao. Pretposljednji puta se pojavljuje na pozornici kada je pao Beograd, kada su Turci snažnim napadom i s velikom vojskom napali prije rečeni vojni šanac, koji je bio prazan. Premda je izbjegao veliku pogibelj svojih nasljednika, od kojih sam jedan ja, izgubio je cjelokupno svoje bogatstvo u toj mjeri da mu nije ostalo ništa što je imao prije. Riječ je o bogatstvu od nekoliko tisuća forinta i ruhu kojim su se ukućani pokrivali. Usprkos tome, digao je glavu i ništa manjim žarom nego prije, izlažući se velikoj pogibelji, u nastojanju da spriječi pustošenje, odbijao je nekontrolirane upade Turaka koji su napadali čas Sentu, čas Bečeju, čas Srijem. Jedanput je potukao pašu zvanog Sijarto s njegovom vojskom. Jedva je bila prilika, kada nije, u znak pobjede u bitkama koje je na hvalevrijedan način vodio, obavještavao gospodina kneza Leopolda Herbersteina o rukama krvavim od turske krvi i o brizi prema zarobljenicima.⁵⁵ Ovaj dokument je koristan, kako to Slavko Gavrilović želi predstaviti, ne utoliko što predstavlja dokaz da su Bunjevci srpskog podrijetla, nego utoliko što donosi podatke o relevantnim dokumentima za povijest Markovića. Ukoliko je istina to što Marković piše carici, onda je za očekivati da je u nekoj od arhiva Mađarske sačuvan barem dio korespondencije između Duje Markovića i njegovog pretpostavljenog zapovjednika Segedinske tvrđe potpukovnika Leopolda Herbersteina.

Nažalost, Dujo Marković nije dugo uživao u slavi, jer je već u bitci kod Slankamena 19. kolovoza 1691. izgubio život. Spomenuta bitka, prema riječima Branka Bešlina, „nesumnjivo spada među najvažnije u Bečkom ratu“ i predstavlja „jedini vojni uspeh sa značajnim i dalekosežnim posljedicama“ koji je Austrija ostvarila na jugoistočnoj ratnoj pozornici 1691. godine (Bešlin 2014, 258, 264). Naime, njome je u prvom redu zaustavljena turska ofenziva koja je pokrenuta još koncem 1689. godine. Posljedično, „front na jugoistoku se koliko-toliko stabilizovao na Savi, Dunavu i Morišu“ (Bešlin 2014, 264). Osim toga, za Bečki dvor je bitka kod Slankamena značajna i zbog toga što je njome „zadobio dobre pozicije u pogađanju sa sultanom“ (Bešlin 2014, 264). Za Srbe je ovaj događaj značajan utoliko što su tada „prvi i posljednji put vojevali veliku bitku pod carskom zastavom u zasebnom kompaktnom korpusu predvođeni svojim vrhovnim starešinom“ (Bešlin 2014, 266).

O sudjelovanju Somborske milicije u bitci kod Slankamena svjedoče dvije predstave Marka Markovića upućene 1748. Ugarskoj dvorskoj kancelariji i carici Mariji Tereziji. Obje predstave je objavio srpski povjesničar Slavko Gavrilović. Jedna je pisana visokim stilom, a druga je koncizna. U prvoj predstavi upućenoj carici

⁵⁵ „Hostem numero quantumvis superiore tamen feliciter profligavit, penultima vice adhinc amisso existente Belgrado, Turcis cum ingente impetu magno numero in praedictum Fossatum Milite vacuum irruentibus, tamet si maximo successorum suorum, meo videlicet damno absens universas facultates suas in tantum amisit, quod ne in signum quidem semet per prius aliquid habuisse, ex plurium millium substantia ultra vestitura, quo corpora domesticorum tegebant(ur), eidem supermanserit, erecto nihilominus Animo, haud dispari quam prius Zelo jam ad Szintam, jam ad Betsam, in Syrmio Turcis grassantibus depopulationes antevertendi studio multum infestus liberiores procursiones impedivit, Bassam Sziarto cognominatum una cum ejus copys profligavit, et vix Occasio fuit, qua non in palmam velitationum suarum laudabiliter peractarum Turcico sanguine cruentas manus curam Captivis ad notitiam Domini Comitis Leopoldi olim a Herberstein retulisset.“ (Gavrilović 2000, 133)

Mariji Tereziji je ovako opisana smrt Duje Markovića: „I konačno, boreći se uvijek vjerno protiv Turaka, na kraju je pao u bitci koja se održala kod Slankamena, okružen neprijateljima i izranjavan brojnim ranama.“⁵⁶ U drugoj opširnijoj i stiliziranoj predstavi upućenoj Ugarskoj dvorskoj kancelariji piše da je Dujo Marković vjerno služio cara, „sve dok na koncu u bitci održanoj kod Slankamena, okružen sa svih strana neprijateljima i izranjavan brojnim teškim ranama, dajući život i krv koje je posvetio carsko-kraljevskoj službi, nije pao kao žrtva rata.“⁵⁷

Opisujući u glavnim crtama tok bitke kod Slankamena, Bešlin izdvaja zasluge srpskih i bunjevačkih sudionika: „U odlučnom napadu i gonjenju Turaka i Tekelijevih⁵⁸ kuruca ka Zemunu istakla se Monasterlijina srpska konjica koja je, po nekim svedočanstvima, prva prodrila kroz utvrđenu odbranu i otela 34 turske zastave i 11 tugova. Kapetan u srpskoj miliciji, Bunjevac Dujo Marković, poginuo je kada je sa svojim Somborcima ušao u turske šančeve“ (Bešlin 2014, 263). Trencsény donosi podatak da je Dujo Marković predvodio u bitci 600 pješaka i 200 konjanika, te da se borio viteški i umro herojski (Trencsény 1909, 210). Bešlin s pravom primjećuje da su „mnogi austrijski historičari kasnije prećutali zasluge, pa i samo prisustvo, (Jovana) Monasterlije i Srba kod Slankamena“ (Bešlin 2014, 266). S druge strane, neki srpski povjesničari kao da prešućuju zasluge bunjevačkih Hrvata pod Dujom Markovićem u istoj bitci. Primjerice, povjesničar Vladimir M. Abramović u svojoj doktorskoj disertaciji *Bitka kod Slankamena 1691.* (2015.) nigdje ne spominje ni Bunjevce, ni Duju Markovića, pa čak ni somborsku miliciju i Sombor kao relevantne povijesne čimbenike u kontekstu austrijsko-turskih sukoba u Srednjem Podunavlju koncem 17. stoljeća.⁵⁹ To je čudno, s obzirom na to da se Abramović poziva na izvore iz bečkih arhiva i autore (Gavrilović, Ivić itd.) koji su prepoznali i istaknuli ulogu bunjevačkih Hrvata i Somborske milicije u bitci kod Slankamena. Čini se da je na njega više utjecao onaj dio srpske literature koji ima, kako je Čedomir Popov nazvao tu pojavu u srpskoj historiografiji, „srbocentričan pogled na istoriju Vojvodine“ (Popov 2008, XIII). Spomenuti se utjecaj opaža i kod Bešlina. On je, istina, ispravno primijetio značaj bunjevačkih Hrvata u kontekstu promjene imperija na koncu 17. stoljeća, napisavši da su masovno stupali u redove carske vojske 1687. godine (Bešlin, 189). Međutim, u daljnjem tekstu se samo jednom osvrnuo na njih (u jednoj fusnoti), dok je s druge strane svu pažnju posvetio ulozi Srba u spomenutom kontekstu. Ovakav pristup istraživanju prošlosti Vojvodine bolje od bilo kojeg doku-

⁵⁶ „(E)t denique contra Turcas fideliter semper dimicans tandem in Conflictu ad Szalankament habito ab hostibus obrutus multisque vulneribus confossus occubuit.“ (Gavrilović 1992, 10; Gavrilović 2017, 202)

⁵⁷ „(...) usque tandem in conflictu, ad Szalankamen habito, ab hostibus undiquaque circumventus, gravissimisque, vulneribus confectus vitam, et sanguinem devotum in Caesareo Regio servitio litando, in victimam belli cessit.“ (Gavrilović 2000, 133)

⁵⁸ U pitanju je Emerik (mađ. Imre) Thököly (1657. – 1705.), zapovjednik kuruca, knez Kneževine Gornje Ugarske od 1682. do 1685. i knez Erdelja 1690.

⁵⁹ Abramović, Vladimir M. 2015. *Bitka kod Slankamena 1691. godine.* Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.

menta govori da su Bunjevci, usprkos svim osporavanjima, etnički gledano Hrvati i da kao takvi predstavljaju u prvom redu brigu hrvatske historiografije.

Đuro i Matija Marković

Po zaslugama za austrijski dvor, za Dujom Marković nimalo nije zaostajao njegov sin Đuro Marković. Polaznu osnovu u istraživanju njegove ličnosti i djela predstavlja molba njegovoga bratića Marka Markovića upućena carici Mariji Terezije. Naime, nakon kritičkog iščitavanja iste, nameće se, sasvim prirodno, zaključak da ona predstavlja zbroj izvadaka iz svjedodžba koje su Đuri Markoviću izdali austrijski i mađarski zapovjednici Ludwig Badenski (1655. – 1707.), Leopold Schlik (1663. – 1723.), Theodor Heinrich von Nehem (– 1691.), János Bottyán (1643. – 1709.), Luigi Ferdinando Marsigli (1658. – 1730.), Jean-Louis Rabutin grof de Bussy (1642. – 1717.) i Ernest Gundacker von Herberstein (1654. – 1723.).

Poslije smrti Duje Markovića u bitci kod Slankamena, zapovjednik carske vojske feldmaršal Ludwig Badenski je dekretom koji je izdao u Petrovaradinu 28. kolovoza 1691. za somborskog kapetana i potkapetana (lajtnanta) imenovao njegove sinove Đuru i Matiju⁶⁰ (Gavrilović 1992, 10; Gavrilović 2017, 202). Sažetak ovog dekreta Đurin bratić Marko Marković unio je u svoju molbu carici Mariji Tereziji: „Nakon toga (tj. nakon što je poginuo Dujo Marković – primj. V. N.) na pozornici se pojavio njegov sin Đuro Marković, koji je slijedio očeve stope, ističući se ništa manjom ratničkom vrlinom (kurziv – V. N.). Zato je naredbom kneza Badenskog potvrđen u kapetanstvu.“⁶¹ Iz do sada predočenih dokumenata se može izvući zaključak da je Đuro još za života svoga oca bio njegov zamjenik (lat. *locumtenens*). Naime, u dokumentima se osim imena njegovog oca spominje i njegovo ime. Prema tome, dokument feldmaršala Badenskog od 28. kolovoza 1691. predstavlja zapravo potvrdu faktičkog stanja u somborskoj miliciji.

Naviknut na ratne tegobe, Đuro je i poslije očeve smrti nastavio vjerno i plodotvorno služiti cara, što se vidi iz niza svjedodžba austrijskih i mađarskih zapovjednika koje prenosi Marko Marković: „Isto tako je dobio priliku istaknuti se u vojnoj službi i pod knezom Leopoldom Schlikom. Prema njegovoj svjedodžbi, Đuro se isticao u brojnim bitkama i čarkama ne manjom poduzimljivošću od očeve. Isto tako je i Theodor Heinrich barun od Nehema znao da se Đuro pohvalno ponašao. Ni pod segedinskim kapetanom Jánosom Bottyánom, kako se to moglo doznati iz njegove svjedodžbe, Đuro nije sebi dopustio propustiti nijednu priliku, razmjerno svojim mogućnostima, steći zasluge svojim prikladnim držanjem i dužnom vjernošću, te da se u preuzvišenoj službi pokaže kao revnosni i vjerni sluga.“⁶²

⁶⁰ Dokumenti iz Austrijskog državnog arhiva (fond *Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffnanz Ungarn*) prenose Đurino ime u obliku „Jurko“ (Skenderović 2017, 125).

⁶¹ „Filio Georgie Markovich Patris vestigys non minore bellica virtute insistente, Ducis Badensis jussu in Capitaneatu mentionati Fossati stabilito existente.“ (Gavrilović 2000, 133)

⁶² „(I)dem quoq(ue) veluti occasione sub Ductu Comitum Leopoldi olim Schlik militaria servitia praestandi nactus fuit, ita Testimonio ejusdem perhibente in diversissimis pugnis, et velitationibus

Somborska milicija sudjelovala je u još jednoj važnijoj bitci u Velikom bečkom ratu. Riječ je o bitci koja se održala u blizini Sente 11. rujna 1697. između carskih snaga pod Eugenom Savojskim i turske vojske pod samim sultanom Mustafom II. (1695. – 1703.). O točnom angažmanu Somboraca u Senčanskoj bitci malo se zna. Vukićević prema narodnoj predaji piše: „U toj bitki vitežki se držali Somborci, i spomen njezin i do danas se zadržao u poslovi: ‘Dobijo ko car Turski na Senti’“ (Vukićević 1868, 13). Trencsény, također slijedeći narodnu predaju, krivo piše da je somborske graničare predvodio Jovan Branković (Trencsény 1909, 209). Pekić s pravom pretpostavlja da se u „(u) toj bitci odlikovahu i Hrvati“, ali greškom piše da su se nalazili „pod vodstvom (...) Duje Markovića“ (Pekić 1930, 81). Dujo Marković je, kao što je rečeno, poginuo još u Slankamenskoj bitci 1691. godine. U današnjoj literaturi navodi se da je u bitci sudjelovalo 500 Somboraca pod zapovjedništvom kapetana Jajića (Beljanski 1974, 48; Vojnović 1998, 301).

Kraj ratnih neprijateljstava između Osmanlija i Habsburgovaca nije bunjevačkim Hrvatima i Srbima donio toliko željeni mir. Naprotiv, uslijedili su siloviti pritisci obnovljene Bačke županije, koja je u cilju postizanja što veće kontrole nad tek oslobođenim krajevima nijekala ovim narodima ratne zasluge. Svjesni da su podnijeli najteži teret rata, vođe bunjevačkih Hrvata pružili su županijskim vlastima snažni otpor. Početkom 1699. „racki“ kapetani (lat. *Rasciani capitanei*) Đuro Marković, Luka Sučić i Đuro Vidaković s ostalim časnicima molili su Dvorsko ratno vijeće u Beču da ih oslobodi od davanja porcija (poreza) i pružanja konaka (njem. *Quartier*), obrazlažući to argumentom da su dugo godina vjerno služili Njegovom carskom Veličanstvu, a kao dokaz za to priložili su tri ovjerene svjedodžbe.⁶³ U njihovu zaštitu stavio se general grof Leopold Schlick, koji je kod Ugarske dvorske kancelarije uložio žalbu na razoružanje „racke“ milicije. Tvrdio je da su „hrabra nacija koja je bez svake sumnje rođena za rat“ (njem. *brave Nation die ohne hin zum Krieg geboren*) (PASo F.56 518). Kako pritisci županije nisu prestajali, bunjevačke vođe su u drugoj polovici 1699. godine urgirali Dvorsko ratno vijeće da izda referat o ustrojstvu „racke“ milicije.⁶⁴

Patri haud dispere conatu, et laude ad notitiam Theodorici Henrici (Liber) B(aro) de Nehem semet gessit, nullam elabi passus benemerendi occasione decenti ordine, debitaq(ue) fidelitate, et pro viribus suis velut id ipsum testimonio Capitaneatus Szegediensis Ioannis condam Bottyan edoceri quiet, in altissimo obsequio zelosum, ac fidelem servum ac militem semat exhibendi.“ (Gavrilović 2000, 133)

⁶³ Protokol za ožujak 1699. godine donosi sljedeću bilješku: „Marcouiz Georgius, Lucas Lucich vnd Georgius Vidacovicz Rasciani capitanei cum caeteris officialibus bitten vmb Portions vnd Quartiers Befreyung, indeme sie Ihrer kays. Mayestat von vielen Jahren getreue Veldt Kriegs Dienst gelaistet haben, mit drey beyliegenden vidimirten Attestationen. – Beschluss. Der römischen kaysertlichen Mayestat General Veldt Kriegs Commissariat Ambts Administration vmd Bericht zuezustellen. Wien, den 16. Marty 1699.“ (Ivić 1929, 340, 521)

⁶⁴ Ulazni protokol za ožujak 1699. donosi sljedeću bilješku: „Schlick Graff Leopold recommendirt zwei ratzische Capitain von Szabatka vnd Szombor, welche durch die neue Gespanschafftts Einrichtung angefochten werden“. Izlazni protokol za 16. ožujka 1699. donosi sljedeću bilješku: „Cancellariae Hungaricae notificatur comitis Schlick querela contra aliquos comitatus in suo generalatu in puncto turbationis militiae rascianae in Szombor et Szabatka et quod eam armis exuant.“ Ulazni protokol za listopad 1699. donosi sljedeću bilješku: „Referat in puncto Einrichtung der ratzischen

Približno u ovo vrijeme (točnije 30. svibnja 1699.) djelatni difnitor Provincije Presvetog Spasitelja Ivan Nađ (mađ. *Nagy János*) izdao je u Beču svjedodžbu o ispravnom držanju četvorice predvodnika bunjevačkih Hrvata – Duje Markovića, njegova sina Đure, Đure Vidakovića i Luke Sučića – za vrijeme ratnih sukoba. Spomenuta svjedodžba u originalu glasi:

Ego infrascriptus, notum facio, & attestor tenore praesentium significans quibus expedit Universis, Quod Generosi, & Egregy Domini Georgius Vidakovicus Bachiensis, Lucas Szuchics Szabatkaiens, Dominicus Markovich cum filio suo Georgio Zomboriens(is) Capitanei Dalmatae Celeberrimi, una cum suis, tam Equestris, quam pedestris ordinis sub se habentibus universis commilitonibus, praeterlapsis Annis, & vel potissimum circa 1685. 6. 7. & 8 vum jn confyns Regni, tempore etiam Guardianitus mei, ittunc Szegedini existentis Vitae, Sanguini, & honorj non parcendo etiam cum amissione universorum Bonorum, & Substantiarum Suarum, penes firmam, Suae Sacr(atissi)mae Ma(jes)t(at)is fidelitatem, dju, noctuq(ue), erga universos altefatae Suae M(ajestati)s Sacr(atissi)mae Hostes infimissimos, indesinenter, jdq(ue) constanter, ac incontaminate sese exponendo pugnaverint, ac jn eo desudaverint ut non solum Patriae emolumentum auxerint, verum, & Gloriosum, Clementissimi D(omi)ni Nostri, Domusq(ue) Austriacae Nomen ex omnibus Viribus defenderint. Quod jd ipsum propriae Manus Subscriptione Sigilliq(ue) roboratione testor. Viennae dje 30. May A(nn)o 1699 Fr(ater) Joannes Nagy Diffinitor actualis Provinciae S(ancti)s(simi) Salvatoris. (PASu F.1.40.VI/5.116. br.102.; PASu F.1.41. VI/5.123. br. 86)

U prijevodu na hrvatski tekst svjedodžbe glasi:

„Ja dolje potpisani dajem na znanje i posvjedočujem sadržajem ove isprave, naznačujući svima kojih se tiče da se najviđeniji Dalmatini – plemenita i ugledna gospoda: bački kapetan Đuro Vidaković, subotički kapetan Luka Sučić i somborski kapetan Dominik Marković sa svojim sinom Đurom – zajedno sa svim suborcima pod svojom zapovjedništvom, kako konjaničkog, tako i pješačkog reda, prethodnih godina, točnije oko 1685., 1686., 1687. i 1688., unutar granica Kraljevstva (Ugarske – primj. autora), za vrijeme moga gvardijanstva u Segedinu, neprestano i postojano pokazivali čvrstu i nepomućenu vjernost Njegovom Veličanstvu, boreći se danju i noću protiv najgorih neprijatelja spomenutog Veličanstva, ne štedeći ni život, ni krv, ni čast i gubeći sav svoj imetak. Pritom su se trudili ne samo uvećati napore Domo-vine, već i svim silama obraniti Slavno ime Našeg Premilostivog Gospodina i Austrijske kuće. To posvjedočujem pečatom i vlastoručnim potpisom. U Beču 30. svibnja 1699. godine. Fra Ivan Nađ, djelatni difnitor Provincije Presvetog Spasitelja.“

Usprkos svim naporima da se izbore za pravdu, somborski militarci nisu se uspjeli osloboditi dodatnih nameta koje je na njih svaljivala Bačka županija na čelu s velikim županom kalačkim nadbiskupom Pálom Széchényijem (1645. – 1710.). Gavri-

Miliz, welche hiebey liegenden von dem Georgio Markovicz, Georgio Vidakovicz vnd Luka Luciz, drey ratzischen Capitains, urgirt wird.“ (Ivić 1929, 340, 521)

lović prenosi tužbu somborskog kapetana Đure Markovića od 24. srpnja 1700. na bataljun regimente feldmaršala grofa Siegberta Heistera (1646. – 1718.), koji se na putu za Petrovaradin nekoliko dana zadržao u Somboru, opterećujući svojim nametima ne samo županijske podanike, nego i somborske militarce (Gavrilović 1992, 13).

Iz vremena kapetanstva Đure Markovića datira sljedeći slučaj za koji je saznao Slavko Gavrilović istražujući izvore u bečkim arhivima. Naime, neki Vujica Stanković žalio se 10. lipnja 1699. Budimskoj dvorskoj komori na nepravdu koja je učinjena njemu i njegovoj sestri. Njegovoj sestri su Dujam Matić i Petar Probojčević uzurpirali vinograd, a njemu je Đuro Marković uzurpirao livadu koja se nalazila pored vinograda: „Isto tako, pokraj vinograda je bio neki prostor nalik livadi okružen turskim rovom. Kupio ga je još u svoje vrijeme moj otac od nekog Turčina za 140 forinta. Ta livada mi je odmah dosuđena. Kada je onaj koji ju je do tada posjedovao (Đuro Marković – primj. V. N.) vidio da mi je zasigurno dosuđena, doveo je ondje franjevca i darovao mu je. (...) Kada sam ja došao ondje, franjevac me je istjerao s livade“⁶⁵ (Gavrilović-Jakšić 1987, 520-521).

Poslije kratkog predaha, uslijedio je novi rat ništa manje razorniji po Ugarsku od prethodnog po Ugarsku, koji je zahvatio i prostor koji su naseljavali bunjevački Hrvati: Kuručki rat (1703. – 1711.), kod starih bunjevačkih Hrvata poznat pod imenom kurucšag (mađ. *kurucság*). Naime, početkom 1703. izbio je antiaustrijski ustanak u gornjoj Ugarskoj, na čijem se čelu našao erdeljski knez Ferenc II. Rákoczy (1676. – 1735.), sin Ferenca I. Rákoczyja i Jelene Zrinjski, kćerke Petra Zrinskog, jednog od predvodnika tzv. Zrinsko-frankopanske urote. Za kratko vrijeme cijela Ugarska je postala poprište ogorčenih borba između ustaničkih snaga (kuruca) i pristasa Bečkog dvora (labanaca). Među labancima su se istaknuli subotički i somborski kapetan, odnosno Luka Sučić i Đuro Marković.

Nažalost, uslijed oskudice i raspršenosti podataka, teško je čak i u osnovnim crtama rekonstruirati udio Markovića u događajima. Međutim, pouzdano se zna da su Subotica i Sombor tih ratnih godina teško stradali ne samo od kuruca, nego i od carskih snaga. Za razliku od nekih drugih gradova u Ugarskoj, poput Halaša i Segedina, čije stanovništvo se držalo oportuno, iščekujući ishod borba, u očitoj namjeri da se priključi pobjedniku (Kiss 1971, 60), stanovništvo Subotice i Sombora na čelu sa svojim kapetanima Lukom Sučićem i Đurom Markovićem, usprkos svim kušnjama, od samog početka borba su bili jasno opredijeljeni, zbog čega su trpjeli velike nevolje. U nedostatku drugih izvora, polaznu osnovu za istraživanje uloge Markovića u kurucšagu pruža spis Stipana Vojnića iz 1716. pod naslovom *Od gne. 1716. stosu nasi didovi i stricsevi na czarevoj slusbi bili kao Militari Vojnits Familija* (Ulmer 1981, 712-716). Naime, ovaj spis navodi glavne bitke i opsade iz Velikog bečkog rata, kurucšaga i Austrijsko-turskog rata 1716. – 1718. u kojima su sudje-

⁶⁵ Gavrilović i Jakšić nisu dobro prenijeli dokument. Primjerice: „en cui cendidi (treba *vendidi* – primj. V. N.) nunquam amplius (treba *amplius* – primj. V. N.) illam recuperabit (...) bone vir, cum alis (treba *aliis*) homines restita aut (treba *restituant* – primj. V. N.) bona tunc accepta, restituas quo(que) mihi.“ Koliko je tekst nemarno prepisan, vidi se po tome što je riječ „restituent“ preneo kao dvije riječi „restita“ i „aut“, od kojih je prva nepostojeća (Gavrilović-Jakšić 1987, 520-521).

lovali pripadnici obitelji Vojnić. Budući da su Subotičani i Somborci u kuručšagu potpadali pod zapovjedništvom istog zapovjednika, prirodno se nameće zaključak da su se Markovići i Vojnići borili na istim ratištima.⁶⁶

Prva poznata bitka u kojoj su bunjevački Hrvati imali značajnu ulogu odigrala se kod Halaša (danas Kiskunhalas) 5. listopada 1703. Završena je uvjerljivom pobjedom labanaca. Među ranjenima su bili stričevi Stipana Vojnića: Josip (Jokan) i Nikola (Ulmer 1981, 715). Poslije bitke, zapovjednik Segedinske tvrđe barun Johann Friedrich Globitz je 8. listopada stanovnicima Halaša uputio prijekor zato što su za vrijeme bitke s vilama, kosama i ostalim oružjem ostali u svojim domovima, čekajući njen ishod. U nastojanju da se predstavi kao velikodušni pobjednik, podsjetio je da je naredio kapetanu Luki Sučiću neka zabrani pljačku svojim vojnicima (Tooth-Szilágyi 1861, 107).

Kako pokazuju sačuvani izvori, austrijske vlasti su se mnogo oslanjale na snage pod zapovjedništvom Luke Sučića i Đure Markovića. Princ Eugen Savojski je 15. prosinca 1703. iz Požuna pisao vođama labanačkih snaga: zapovjedniku Arada Georgu Wilhelmu Löffelholzu (1661. – 1719.), zapovjedniku Segedinske tvrđe Globitzu i podvojvodi Racke milicije Jovanu Monasterliji (poginuo 1706.), zahtijevajući da mu odmah pošalju 1000 dobrih rackih konjanika (njem. *wohlberittene Ráytszen*) na čelu s dvojicom kapetana iz Subotice i Sombora, koji bi marširali i noću i danju. Kako pokazuje jedno anonimno pismo datirano u Beču 29. prosinca 1703., tih prosinačkih dana se očekivalo da iz Budima dođe u Požun 1000 rackih konjanika i priključi se snagama princa Eugena (Gavrilović 2005, 202).

Druga poznata bitka u kojoj su imali udjela i bunjevački Hrvati zabilježena je kod mjesta Vezensy kod Szolnoka 18. travnja 1705. Tom prilikom su „Raci“ naniželi težak poraz kurucima. Od poznatih sudionika ove bitke bio je Nikola Vojnić, stric Stipana Vojnića (Ulmer 1981, 715). Koliko je bio težak poraz koji su kuruci pretrpjeli od „Raca“, svjedoči pismo kuručkog kapetana Dániela Gundelfingera od 25. srpnja 1706. generalu Sándoru Károlyiju: prošloga proljeća „Raci“ su rasturili tri njegove kompanije, izgubio je svoje najbolje časnike i zato traži neka se za majora njegove formacije postavi Kristóf Steöszel (Bánkúti 1992, 214-215).

Čini se da su bunjevački Hrvati sudjelovali i u napadu na Kečkemet 3. travnja 1707. O tomu svjedoči sljedeći zapis iz kućne povijesti franjevačkog samostana u Kečkemetu, kojeg u svojoj *Razpravi* prenosi Ivan Antunović: „Ljudi su bunom Rakocijevom na dvie strane, na Labance i Kuruće razdieljeni bili, te je u Szegedinu i Kečkemetu veliko haranje počinjeno. Kralju vazda vierni Raci i Dalmatinci, dobiv od zapovjednika szegedinskoga vlast, počiniše u okolici Szegedina i Kečkemeta na Magjarih Rakocijevimi privrženicih velike grozote. Oni su oplienili stanovnike, pa su ne samo one, koji se protiviše, već i nedužne okrutno umarili“ (Antunović 1882, 97).

Daljnji događaji zatiču bunjevačke Hrvate daleko od njihova zavičaja. Pisma generala Globitzta Dvorskom ratnom vijeću koja su zavedena u ulazni (ekspedicijski)

⁶⁶ Izravnim uvidom u fond Vojnići od Bajše Povijesnog arhiva Subotica, ustanovljeno je da je original ovog dokumenta nestao. Da je doista bio sačuvan u originalu, pokazuje njegov faksimil kojeg su objavile *Subotičke novine* od 3. travnja 1987. Srećom, Gaspar Ulmer je objavio njegov sadržaj u *Rukovetima*.

ski) protokol rujna i listopada 1707., također bacaju svjetlost na događaje u koje su bili uključeni Markovići. Iz jednog pisma se doznaje da su se kapetani iz Sombora i Subotice žalili zbog uzimanja desetine, a iz drugog pak da su Somborci i Subotičani napustili svoje zastave, otkazali poslušnost svojim časnicima i odbili ići u Erdelj (Gavrilović 2005, 61-62). Međutim, kako izvori pokazuju, ovaj pohod u Erdelj je ipak realiziran. U zapisima Dvorskog ratnog vijeća zabilježeno je da se u Erdelju borio odred od 160 graničara pod zapovjedništvom Đure Markovića (Gavrilović 1992, 21; Skenderović 2017, 132). Moguće je da se borio i pod Velikim Varadom (danas Oradea u Rumunjskoj). Ondje su se borili i zadobili rane Jokan i Nikola, stričevi Stipana Vojnića (Ulmer 1981, 714). General Jean-Louis Rabutin grof de Bussy je sa svojim snagama, među kojima se sigurno nalazio i somborski kapetan Đuro Marković, u jesen 1706. prodro iz Erdelja u Gornju Ugarsku i od 1. do 10. listopada bezuspješno opsjedao Kassu (danas Košice u Slovačkoj). Pod Kassom je zabilježen i Jokan Vojnić, stric Stipana Vojnića. Budući da nije uspio osvojiti spomenuti grad, Rabutin se vratio preko Tokaja i Debrecina u Budim. Prije toga je poslao jedan dio svoje vojske nazad u Erdelj (Schels 1844, 91; Schmedes 1878, 8).

O ulozu Đure Markovića u kuručšagu ostavio je svjedodžbu i njegov bratić Marko Marković: „Isto tako je bezgranično vjerno i posvećeno, zajedno sa svojim rođenim bratom Matijom Markovićem, zbog izvanrednih vojničkih vrlina i kvaliteta, te prema potrebi, služio i pod Luigijem Ferdinandom Marsiglijem i Rabutinom, tijekom unutarnjih previranja u državi, kako u Kraljevini Ugarskoj, tako i u Kneževini Erdelju, protiv narušitelja javnoga mira i neprijatelja Preuzvišenog Austrijskog doma. Isto tako izvanredno, te ništa manje korisno i plodotvorno je služio u različitim prilikama i pod knezom Ernestom Gundackerom Herbersteinom, koji je svjedokom njegove preuzvišene poniznosti. Kada ga je 1721. godine spomenuti knez postavio za zamjenika kapetana spomenutog somborskog šanca, dopala mu je sudbina da na hvalevrijedni način obavlja svoj posao skopčan s brojnim životnim opasnostima, prolivanjem krvi i gubitkom imovine.“⁶⁷

Dok su somborski i subotički graničari bili zauzeti borbama u tuđini, njihovi domovi stradali su od kuruca. Izložena nečuvenom kuručkom teroru, Subotica je, kako prenose samostanski izvori, potpuno opustjela. Nezaštićeno stanovništvo je bilo prisiljeno iseliti (lat. *incolae Sabatkienses omnes exulare coacti sunt*). Žitelji su se s franjevcem Josipom Kovačem sklonili u Petrovaradin, gdje su ostali sedam godina dok ponovo nije nastao mir (Iványi 1886, 119). Kroz iste nevolje su prolazili i Somborci. Pred kuručkim terorom sklanjali su se u južnu Bačku i Srijem (Petrovaradin

⁶⁷ „(E)t sub ductu quoque Ludovici Ferdinandi Comitiss de Marsigli, nec non Rabutiano quoq(ue) intestinis Regni Motibus interminata fidelitate devotioneq(ue) tum in Regno Hungariae, tum etiam in Principatu Transylvaniae adversus Publicae tranquillitatis turbatores Augustissimae Domus Austriae Hostes per se, ac Fratrem suum Carnalem et uterinum Mathiam Markovich, ob eximias Militares virtutes, et qualitates, nec non pro re nata diversis aeq(ue) occasionibus teste Comite olim Ernesto Gundacero a Herberstein cum distinctione, et non minori cum utilitate ac fructu, altissimi obsequy, praestita Servitia, in Anno adhuc 1721 a titulo Comite in memorati Fossati Zomboriensis Locumtenentem evectum cum plurimis vitae periculis, nec non Sangvinis profusione, et facultatum jactura operam Suam laudabiliter navandi Sors obtigit.“ (Gavrilović 2000, 133)

i Ilok). Beljanski prenosi da je 1706. ili 1708. János Bottyán, isti onaj zapovjednik koji je izdao Duji Markoviću svjedodžbu o njegovu dobrom držanju, dao pogubiti 70 ljudi pred franjevačkim samostanom. U pomoć ugroženom Somboru došli su „šijaci“ iz Sombora (Beljanski 1974, 54).

Negdje početkom 18. stoljeća, car Karlo VI. Habsburški darovao je obitelji Marković pustaru Gradinu. Carsku odluku priopćila je komisija za komorske posjede u Bačkoj, na čijem se čelu nalazio grof Otto Christoph Volckra. Zapovjednik Potiske vojne krajine u Segedinu general Ernst Gundaker Herberstein (1654. – 1723.) izdao je 1721. godine potvrdu o vlasništvu nad ovom pustom na ime Matije Markovića (Gavrilović 1992, 10; Gavrilović 2000, 131, 134; Gavrilović 2017, 202; Stepanović 2018, 170).

Kapetan Đuro Marković je umro negdje prije kolovoza 1717. godine. Te godine protopopa (protorej) Mirko Živić i ostali somborski svećenici pisali su 28. srpnja (8. kolovoza po gregorijanskom kalendaru) 1717. pismo Gradskom poglavarstvu (tanaču) Budima u svezi sa skitnicom i varalicom Jovanom Tucakom u kojem, među ostalim, daju na znanje da su od budimskog poglavarstva primili pismo (knjigu) napisano „prježde (prije) za života Kapetana pokojnoga Đurke (Đure)“. Poslije smrti Đure Markovića, Dvorsko ratno vijeće je za somborskog kapetana dovelo Jovana Brankovića (6. srpnja 1717.). Branković je prethodno 1. siječnja postavljen za kapetana u Senti na mjesto poginulog Plavšića, a prije ovog naimenovanja bio je kapetan u Feldvaru (Bačko Gradište) (Vitković 1873, 204; Gavrilović 1992, 26-27).

U isto vrijeme kada i Đuro Marković na povijesnoj sceni javlja se i njegov mlađi brat Matija Marković. Poslije iščitavanja raznih izvora, uglavnom protokolarnih zapisa, Slavko Gavrilović je donio sljedeći sud o njemu: „Matija je, kao mlađi, bio u senci starijeg brata Đure Markovića“ (Gavrilović 1992, 10). Matija Marković je 1732. kao potkapetan narodne somborske milicije (lat. *Vice Capitaneus Nationalis Militiae Zomboriensis*) županijskoj komisiji koja je imenovana za istragu plemstva (lat. *investigatio nobilium*) dao na uvid plemićku diplomu svog oca koja je objavljena na Velikoj skupštini Bačke županije 13. srpnja 1713.⁶⁸ (AV F.2 13/1732; Stepanović 2018, 139). Matija Marković javlja se u kontekstu istrage ubojstva Krste Mataroškog, somborskog militarca koja je održana na komorskom posjedu Monoštor (*Monostorszegh*) 19. rujna 1726. (Beljanski 1974, 68). Članovi istražne komisije za ovaj slučaj bili su: redovni podžupan Ivan Radić, Matija Marković podkapetan nacionalne milicije somborskog šanca, Ninko Tomić hadnađ i Cvejo Stojčić kaplar. Ispitanci su bili Mađari i šokački Hrvati: János Sveda, Mika Jakobović, Lovro Hajduković, Ana Katona, Matija Vidaković i Stipan Plavšić. Istragom su utvrđene okolnosti pod

⁶⁸ „Egregius Mathias Márkovics Vice Capitaneus Nationalis Militiae Zomboriensis produxit Armales Leopoldinas anni 1690 die 29 May in Castro Laxemburgh emanatas, & Parenti suae Dominico Markovics, qua supremo Capitaneo, & Commendantanti Zomboriensi clementer collatas. Publicata sunt 1713. die July Bacsini sub Generali Congregatione Co(mi)t(a)tus hujus Bacsienensis.“ (AV F.2 13/1732)

kojima je ubijen Krsto Mataroški. Radi se, naime, o osveti za kaljanje ženskog obraza⁶⁹ (AV F.2 133/1726).

Matija Marković je umro 15. svibnja 1740. u Somboru. U trenutku smrti je imao šezdeset i jednu godinu. Pokopan je kripi Franjevačkog samostana u Subotici. Obred pokopa je obavio gvardijan Đuro Dragojlović.⁷⁰

Poslije Đure Markovića, na položaju somborskog kapetana spominju se Georgije Dujmović i grof Jovan Branković iz Lipe. Teško je sa sigurnošću odrediti točno vrijeme njihova kapetanstva. Čak ni Gavrilović koji je iščitao najviše izvora nije dovoljno jasan kada govori o somborskim kapetanima. On, naime, piše da se između 1711. i 1713. dio Somboraca na čelu s nekim Odanom odvojio od militaraca i odbio vršiti vojnu službu, na što je tadašnji kapetan Georgije Dujmović izdao naredbu o njihovu preseljenju u komorska sela (Gavrilović 1992, 23). Na jednom mjestu piše da je za vrijeme Austrijsko-turskog rata 1716. – 1718., točnije 1717, „Sombor dobio novog kapetana uličnosti grofa Jovana Brankovića-Lipovca (*de Lippai; von Lippa*), koji će na čelu tamošnjih graničara ostati sve do svoje smrti 1734. godine“ (Gavrilović 1992, 26; Gavrilović 2017, 217). Na drugom mjestu pak piše da se somborski kapetan Jovan Branković u dokumentima fonda Dvorske financije Ugarske (njem. *Hoffinanzakten Ungarn*) „septembra 1716. godine javlja kao kupac 36 kamena soli težine 35 centi, a u oktobru te godine 30 kamena težine 30 centi“ (Gavrilović 1992, 36; Gavrilović 2017, 227). Trencsény piše da je u razdoblju od 1730. do 1735. godine somborski kapetan bio Branković, koji je pokopan u pravoslavnoj crkvi sv. Đorđa. Nakon toga, Sombor je imao dvojicu kapetana: srpskog – Jovana Damjanovića i bunjevačkog – Marka Markovića (Trencsény 1909, 214). Branković je inače bio sinovac nesuđenog srpskog despota Đorđa Brankovića. Kod Peštalića se spominje kao „stotnik“ i „davnašnji nastojnik“ Markovića. Poslije smrti Brankovića na položaj somborskog kapetana došao je ponovno jedan predstavnik plemenite obitelji Marković. Riječ je o Marku Markoviću, sinu Matije Markovića.

⁶⁹ Krsto Mataroški je često viđan u alkoholiziranom stanju. Somborski militarac Ivan Fratrić mu je jednom prilikom na izrečene uvrede rekao: „Znam ja kakav si ti kad si pijan. Zato podnosim (uvrede).“ Izašavši u pijanom stanju iz kavane, Mataroški je napastovao tridesetogodišnju trudnicu Anu Katonu, koja je sušila šljive u svom dvorištu. U očitom pokušaju da izvrši nad njom akt obljube, uhvatio ju je za košulju, vukao, tukao i gazio nogama. Od siline udaraca pala je na grudi. Nakon nekog vremena pojavio se János Sveda, koji je zamolio Mataroškog da ostavi ženu na miru. Mataroški je prestao tući ženu, ali se pojavio ribar Gyurka Csikos koji je dao čitavom događaju krvav završetak. Izvukao je kolac iz plota i njime zadao dva uboda Krsti u predjelu vrata i glave, od kojih je ovaj pao na zemlju. Kada su Gyurku pitali zašto je ubio Krstu, on je odgovorio: „Svinjski stvore, zašto braniš Raca?! On se samo pravi da je mrtav!“ („Disznó teremtette mit fogsz az Racz mellet hiszem csak el tagadta magat. Id est a porco create quid Rascianum defendis? tamen simulat se tantum mortuum esse.“) (AV F.2 133/1726)

⁷⁰ „Die 15 Mayii 1740 obiit Matthias Markovich annorum aetatis 61 sepultus a Presidente Georgio Dragoilovich in Ecclesia.“ (PASo ZMK MKU RKCOS 1719. – 1754.)

Marko i Josip Marković

Drugo razdoblje povijesti Markovića u 18. stoljeću obilježili su sinovi Matije Markovića i njegove supruge Marije Šajnović – Marko (umro 1756.) i Josip Marković (1712. – 1789.). Kao što je već rečeno, obojica su se nalazili na visokim pozicijama u strukturama vojnih i civilnih vlasti. Istina, oni nisu bili jedini predstavnici ove plemenite obitelji, ali su u povijesti ostavili dublji trag od ostalih. Marko se izričito spominje u Peštalićevu spjevu *Slava sadašnjih i drugih delija slavinske krvi*, dok je Josip ostao upamćen kao tvorac projekta povezivanja rječice Mostonge s Dunavom. Beljanski ga je *Letopisu Sombora* ukratko opisao ovako: „(Z)asluzni urbanista i čovek koji podiže šume na Bukovcu i Šikari (...) senator, kapetan i prvi sudija“ (Beljanski 1974, 112).

Marko Marković

Poput svog djeda Duje i oca Matije, i Marko Marković je veći dio svog života posvetio vojnoj službi. Postoje indicije da je sudjelovao u ratu za poljsko nasljeđe (1733. – 1738.). Naime, svibnja 1734. u Šlesku se zaputila somborska milicija u sastavu od 160 husara sa svojim podčasniciima i jednim kovačem, te pod zapovjedništvom dvojice hadnađa i jednog kapetana (ukupno 174 osobe). Gavrilović tvrdi da je tada kapetan somborske milicije najvjerojatnije bio Marko Marković. Kao kapetan spominje se u popisu vojnih časnika Potiske vojne krajine s prostora pravoslavne Bačke eparhije koji su 17. srpnja 1735. u Ostrovu (Adi) potpisali punomoć (plenipotenciju) majoru⁷¹ Vasi Đulincu, zastupniku (deputircu) izabranom za srpski crkveno-narodni sabor u Karlovcima koji se sastao 20. srpnja 1735. (*Plenipotencija Eparhiji Bačkija deputirtov slavni milinarskih*) (Ruvarac 1891, 42-43).

Somborska milicija je sudjelovala i u Austrijsko-turskom ratu 1737. – 1739. Kapetan Marko Marković zapovijedao je konjanicima, a potkapetan Jovan Damjanović (njem. *Kapitänleutnant*) pješacima⁷² (Beljanski 1974, 77; Gavrilović 1992, 39; Gavrilović 2017, 229). To je poznato i Vukićeviću: „Kad se god. 1737 za vlade cara Karla II. rat s Turcima započne, Somborci su u stanu carevom imali svoje konjanike i pišake i junački su se u tom ratu pokazali, služeći sa svojim oružijem o svom kruvu, u svom odilu i bez svake plate. U tome ratu vodio je Bunjevce kapetan Marko Marković sin onog Matije, koji je bio pod upravom subotičkog obr kapetana Jakova Sučića“ (Vukićević 1868, 14). Ovaj rat je koštao obitelj Marković materijalnih žrtva. Primjera radi, neki Josip Marković, vjerojatno pripadnik bočne grane Markovića, istaknuo se rujna 1740. u naporima „oko oslobađanja bačkih zarobljenika iz neprijateljskog turskog zarobljeništva“ (lat. *in reluendis ab immani*

⁷¹ Lat. *supremus vigiliarum praefectus*, njem. *Obrstwachmeister*, srp. *obrščvohtmajstor*, mađ. *fősztrázsa-mester*, hr. vrhovni stražmešter.

⁷² Za to zna i Vukićević: „Posle smrti Janka Brankovića upravu su vodili u Somboru dva kapetana. Nad Bunjevcima bio je Matija Marković (sic!) sin prija bivšeg kapetana Gjorgja Markovića (sic!) a unuk Dominikov, a nad Srblijima bio je Jovan Damjanović“ (Vukićević 1869, 14).

Turcarum Captivitate subditis Bacsienisibus) (AV F.2 11/1740). Poslije rata, Marko Marković se javlja kao izvjestitelj o prilikama o Somboru, kojega je zahvatila kuga 1739. – 1740. (Gavrilović 2017, 230).

Somborska milicija je sudjelovala i u višegodišnjem Ratu za austrijsko nasljeđe (1740. – 1748.).⁷³ U ulaznom protokolu Dvorskog ratnog vijeća za 1745. godinu zabilježeno je da je 1744. – 1745. kapetan Marko Marković zapovijedao odredom od 200 konjanika, a potkapetan Jovan Damjanović odredom od 400 pješaka (Beljanski 1974, 80; Gavrilović 2017, 231). Prosinca 1744. Batthyány ga je preporučio Dvorskom ratnom vijeću, jer je uspio zadržati potiske graničare u Bavarskoj preko zime 1744.⁷⁴ Prepoznat kod svojih pretpostavljenih kao vrsni organizator, Marko Marković je dekretom Dvorskog ratnog vijeća od 12. rujna 1745. unaprijeđen u čin majora (Gavrilović 1992, 41; Gavrilović 2017, 232).

U međuvremenu, dok su se somborski militarci borili na udaljenim zapadnoeuropskim i centralnoeuropskim bojištima, u Ugarskoj je pokrenut proces razvojačenja Potisko-pomoriške vojne granice. Odlukom Inkorporacijske komisije, koju su činili predstavnici vojske, Ugarske dvorske komore i ugarsko-hrvatskih staleža, 1. studenog 1745. Sombor je reinkorporiran u Bačku županiju i predan na upravu Ugarskoj dvorskoj komori. Poslije reinkorporacije, Marko Marković je, kako se vidi iz ulaznog protokola Dvorskog ratnog vijeća za 1746. godinu, početkom 1746. premješten na majorski položaj u Sentu (Gavrilović 1992, 44; Gavrilović 2017, 234-235).

Prije odlaska iz Sombora, Marković je navodno dao podići križ. To je, kako prenosi Vukićević, učinio „za spomen svoje ljubavi jedino vernim svojim zemljacima“.

⁷³ Naredba kojom su somborski militarci posljednji puta pozvani u vojsku glasila je ovako: „Order. Jeia kraljevska veličanstva gospodi kapetanom i ostalim nahodistim ofcirom na znanje daje se, kako ot kr(alevskog) veličanstva zapovjest izdata na k(ralevskog) generala feldmaršala Palfi, koju istu zapovest g(ospodin) g(eneral) feldmaršal Slavnoj Potisskoj komandi izdao, i mi ovde nahodiščise u Subotici taj isti order od gospodina Oberslajtmana Dobre primismo, da ot naše krajine (tj. Potisko-pomoriške vojne krajine – primj. V. N.) što skorije može 5 kompania auzrukovati, to je 600 glava hajduka i pomarširati gore k Beču, i tako nam stoji u orderu dati iz Subotice hoće G(ospo)d(in) kapetan Zako na Sombor, Brestovac i Sentomaš, a G(ospo)d(in) kapetan Petar Gjulinc niz potisije do Žablja, i da uzmu ljude sobom do Segedina. Togo radi vam kr(alevskim) Ofcirom zapoveda se oštro bez svakoga odgovora, pod izgubljenje poštenje, da imate ljude takje narediti i opraviti da pouzimaju sebi gunjce japunčeta, oružje što im je za potrebu rad marša, a što bi dugački pušaka eksik bilo, to će se dati u Segedinu od mazina kr(alevskog). A i mi ovud pohodimo u Segedin komandi, da gledamo što k maršu potrebito, i hoćete taki primiti order ot komande u koi ćete dan s konpaniami biti u Segedinu, a oficiri biće imenovati kadće maširati, a koliko ljudi potrebito možete znati koliko je koi šanac proletos dao, ot te sume treći tal zapada, u koga tambur neima, neka traži gdegode znade, i taj marš kako mi nahodimo do 10 dana marširati. Zato vam se Gospodo Oficiri zapoveda sav posao da ostavite i zatim najpre da gledate što skorije. U Subotici 5 oktombrija 1744. Petar Gjulinc kapetan.“ (Vukićević 1869, 16; Vukićević 2007, 64)

⁷⁴ Gavrilović tvrdi da je u pitanju Adam Batthyány. Međutim, to nije moguće. Povijest poznaje četvoricu osoba pod tim imenom. U pitanju su Ádám I. Batthyány (1610. – 1659.) carsko-kraljevski komornik, Adam II. Batthyány (1662. – 1703.) zemaljski sudac, Adam III. Batthyány (1697. – 1782.) tavernik i Adam Vencel Batthyány-Strattmann (1722. – 1787.) tavernik. To je mogao biti samo Karlo Josip Batthyány (1697. – 1772.), koji je za uspjehe u Ratu za austrijsko nasljeđe proi-zveden 1745. u feldmaršala.

Dobro jutro! Pošto sam dobio
 Vaše pismo, mislim da bih vam
 napisao nekoliko riječi. Naime, kao
 što vidite, ja sam u ovom trenutku
 u vojsci. Zbog toga ne mogu vam
 odgovoriti detaljnije. Međutim, ako
 vam je potrebno, mogu vam poslati
 neke dokumente. Ako želite, možete
 mi napisati na koji način vam to
 treba. Također, ako imate bilo kakve
 pitanja, slobodno ih postavite.

Vaše pismo sam dobio i mislim da
 bih vam napisao nekoliko riječi. Naime,
 kao što vidite, ja sam u ovom trenutku
 u vojsci. Zbog toga ne mogu vam
 odgovoriti detaljnije. Međutim, ako
 vam je potrebno, mogu vam poslati
 neke dokumente. Ako želite, možete
 mi napisati na koji način vam to
 treba. Također, ako imate bilo kakve
 pitanja, slobodno ih postavite.

Poštovani, poštom sam poslao
 neke dokumente. Ako želite, možete
 mi napisati na koji način vam to
 treba. Također, ako imate bilo kakve
 pitanja, slobodno ih postavite.

Grad 1. rujna 1746.

Marko Marković

Slika 5 i 5a. Pismo majora Marka Markovića Poglavarstvu Sombora od 1. rujna 1746. (PASo F.2 inv. br. 44)

Križ je, prema istom autoru, podignut „na ledinama somborskim blizu Mostonge, s leve strane puta Lemeškog“. Izrađen je od bijelog mramora, a u narodu je ostao upamćen kao „Markov križ“ (Vukićević 2007, 72-73). Trencsény, prema Slatkoviću, piše da se jedna od šest turskih bogomolja morala nalaziti na lemeškoj cesti, na brdu zvanom Markov križ (Trencsény 1909, 209). Beljanski naziva Markov križ „bunjevačkim“ i pokušava ga unificirati. Najprije navodi da je podignut „u blizini salaša kasnije nazvanih Goge“, a zatim donosi i ostale pretpostavke: „Po nekim mišljenjima nalazio se sa desne strane puta za Nenadić, odmah do istočnog kraka Mostonge, pre ili iza nje, a po drugim pretpostavkama bio je na ‘Lemeškom’ putu, pre ‘Čarde’ i iste Mostonge, te da je na njegovom mestu 1826. godine podignut kameni, koji i sada postoji“ (Beljanski 1974, 87).

Premda ga je služba odnijela daleko od Sombora, Marko Marković nije prekinuo svoja prijateljstva i poznanstva koje je ondje godinama stjecao. U svojstvu majora iz Arada pisao je 1. rujna 1746. svojim Somborcima, koji su u međuvremenu, ne želeći ostati u podčinjenosti komorskim vlastima, pokrenuli borbu za oslobođenje (elibertaciju).⁷⁵ U pismu ih je upozoravao da što prije izmole od Dvora odluku da ih do konačnog rješenja nitko ne smije dirati, jer u protivnom će potpasti pod jurisdikciju Bačke županije i Dvorske komore, iz koje će se teško izvući (Gavrilović 2017, 244). Također im je ukazao na primjer subotičkih militaraca, koji su nebrojeno puta produžavali termin za iseljavanje. Pismo je objavio Stantić, ali bez komentara, intervencija i s pogreškama koje remete smisao teksta. Stoga nije suvišno objaviti pismo još jednom:

Dobro Rodni Gospodari officiri meni stimati

Imajuchi priliku pizhati /: kada szam szobom dochi joster nemogo / nekti propustiti vasz szovim moim pizmom pozdraviti i od P(rimilostivog) Boga vami svako dobro i napredak xeliti, iako sto ozgor od deputirta imate znano ucsinite meni obznaniti ochemi milo biti razumiti stogod dobro da poszao varosky hodi i akosze poszao produly pisite gore deputirtom a i jaszam pizsao dabi izvadili od dvora zapoviszt dabi u vasz nedirali dokle bisze dilo ne svrsilo, i to valya dasze radi izvaditi pria termina, uzmite priliku koliko szu puta suboticsani termin produlivaly, jer ako pria neizvadisze takiche varmegya i Komora na vasz napashti i pod svoi jurisdiction uzeti, i ondache texje biti izpod niovesze ruke izvaditi, imoxe biti dasze neche mochi ni izvaditi. Stosze mene dotiche jaszam zdravo, xivim vami szvima na sluxbu xelechi u napredak svima g: officzirom i celoi varosy sdravlye srichu i svaki napredak skoim priporucsen vami osztajem.

⁷⁵ Vukićević smatra da je Marko Marković potaknuo somborske Srbe i Hrvate na borbu za elibertaciju: „Čudno se, istina, čini što su ovom prilikom Bunjevci sa Srbima zajednički tražili slobodu na temelju povlastica ili takozvanih privilegija od kraljeva ugarskih narodu srpskom pravoslavne vere darovanih. Po starinskom predanju koje je sačuvano bilo u starijim srpskim porodicama, Bunjevci naši rešili su se na ovo po dobivenom savetu negdašnjega svoga kapetana Marka Markovića, koji je u to vreme u redovnoj vojsci cesarskoj pukovnik bio i u bečkim krugovima se raspitao da se somborskim Bunjevcima samo tim načinom može slobodno građanstvo podariti ako se pozove na srpske privilegije“ (Vukićević 2007, 72-73). Ovaj zaključak, kao što se može vidjeti iz gornjeg pisma Marka Markovića Somborskom poglavarstvu, nije bez osnova.

D. officira i ostali militara Zomborskÿ

Na sluxbi gotov
 M(arko) od Markovich
 obrszvahtmaister
 Arad Imo Sept(em)bris
 1746.

Kada je umro subotički kapetan Jakov Sučić (3. siječnja 1744.), ostavio je iza sebe četvoricu malodobnih sinova koji su trebali skrbništvo. Skrbništvo nad njima regulirano je „prijateljskom transakcijom“ (lat. *amicalis transactio*) koja je sklopljena između njihova „tutora po zakonu krvi“ (lat. *jure sanguinis tutor*) Luke ml. Sučića (1711. – 1747.) i njihova „prirodnog tutora“ (lat. *naturalis tutor*) Luke Vojnića (1716. – 1787.) od 14. veljače 1745. u Kalači, pred velikim bačkim županom i kalačkim nadbiskupom Gabrijelom Patačićem. Originalni dokument koji se čuva u Arhivu Vojvodine je samo fragmentarno sačuvan, ali je srećom napravljen prijepis koji se čuva u fondu Vojnići od Bajše Povijesnog arhiva Subotica (Nimčević 2017, 17-20). Nakon smrti Luke ml. Sučića (1747.), ponovno je regulirano skrbništvo nad siročadi Jakova Sučića. O tomu svjedoči dokument pod naslovom „Za pamćenje“ (lat. *Pro memoria*) i podnaslovom „U stvari postavljanja tutorstva nad siročadi plemenitog pokojnog Jakova Sučića neka se poštiva (sljedeće)“ (lat. *In Causa constituendi Tutoratus orphanorum Nobilis condam Jacobi Szuchich, observanda*). Ondje, među ostalim, piše: „Kada se gospodin Luka Sučić selio iz života u vječnost, u samrtnom je ropcu postavio za tutore rečene siročadi plemenitu gospodu – vrhovnog stražmeštera (Marka) Markovića i Stipana Vojnića“.⁷⁶

Marko Marković se na položaju majora (vrhovnog stražmeštera) nije zadržao dugo. Kada su razvojačeni i preostali dijelovi Potisko-pomoriške krajine, pred plebiscitnom komisijom koja je pod predsjedništvom generala Engelshofena⁷⁷ početkom studenog 1750. došla ondje ispitati raspoloženje časnika i momčadi, za prelazak u građanski stalež izjasnio se i Marko Marković, major (obrstvahtmajster) iz Ostrove (Ade) (Kostić 1923, 35; Popović 1939, 120). Godinu dana kasnije, od četrnaest bivših potiskih šančeva (Martonoš, Stara Kanjiža, Senta, Ostrovo-Ada, Mol, Petrovo Selo, Stari Bečej, Sentomaš, Turija, Feldvar, Čurug, Gospođinci, Novi Kovilj i Stari Kovilj) formiran je Potiski krunski distrikt sa sjedištem u Starom Bečeju.

Prije nego što je razvojačena Potisko-pomoriška vojna granica, Marko Marković je 1748., pozivajući se na zasluge svoga djeda (Duje), strica (Đure) i oca (Matije), te na svoje zasluge, tražio od carice Marije Terezije da mu potvrdi nasljedna prava na dvije komorske pustare u Bačkoj: Gradinu i Malu Kulu koje je njegova obitelj dobi-

⁷⁶ „D(omi)no Luca Szuchich e vivis ad aeternitatem migrante in agone constitutus constituit Tutores D(omi)nos Nobiles N(omine) Markovich Supr(emum) Vigil(iarum) Praefect(um), et Stephanum Vojnich predictis orphanis“ (AV F.2 19/d. 1745). U svom ranijem uratku greškom sam identificirao vrhovnog stražmeštera s Nikolom Markovićem (Nimčević 2017, 21).

⁷⁷ U pitanju je Franz Leopold Anton von Engelshofen (1692. – 1761.), austrijski vojskovođa. Godine 1730. proizveden je u pukovnika, 1734. u general-majora, 1741. feldmaršal-lajtnanta, a 1754. u generala topništva (njem. Feldzeugmeister). Od 1740. do 1757. bio je zapovjednik Banata.

la još od prethodnog vladara Karla VI. (1711. – 1740.). Njegovu molbu je objavio srbijanski akademik Slavko Gavrilović (Gavrilović 2000, 131). Gavrilović je tekst, istina, vjerno prenio, ali ga nije najbolje razumio. Naime, možemo se složiti sa njim da „ovaj spis (memorandum) sadrži potpuno autentične i obilate podatke o porodici Marković, pa i više od toga“. Možemo mu i zahvaliti za „objašnjenja i razjašnjenja u pogledu ličnosti i događaja koji se u njemu spominju“. Međutim, stječe se dojam da Gavrilović ne sagledava dokument u cjelini i da izvlači neke njegove dijelove iz konteksta. Iсуviše pre naglašava mjesto gdje Marko Marković kaže da su njegovi „pretci odbacili shizmatičke dogme i prihvatili svetinje spasonosne pravovjerne rimokatoličke vjere“ (lat. *Antenati, sive Praedecessores mei ejuratis Schismaticis Dogmatibus, Orthodoxae Romano Catholicae fidei salvifica amplexi Sacra*). S druge strane, izostavlja spomenuti da u daljnjem tekstu piše da su Markovići „od prave i nesumnjive plemnite katoličke loze“ (lat. *de vera et indubitata Nobili Catholica prosapia*).

Nabrojajući zasluge svojih prethodnika, Marko Marković zaključuje: „Za te usluge, prolivenu krv i pretrpljene štete preuzvišeni car i kralj Ugarske (Karlo VI. – primj. V. N.), koji je ostao u vrlo prijatnoj uspomeni, prepoželjni otac Vašeg Presvetog Veličanstva, svojom premilostivom odlukom, koju je milostivo priopćio preko Volckrove komisije, premilostivo je predao i ustupio mojim prethodnicima i njihovim potomcima pustare Gradina⁷⁸ i Mala Kula⁷⁹ koje su nedavno pripojene plemenitoj Bačkoj županiji, a stvarni posjed nad istima imam ja i uživam ga mirno i neometano.“⁸⁰ U nastavku teksta, međutim, pokazuje zabrinutost za spomenuta imanja i moli da mu se priznaju posjednička prava: „Budući da su se u reinkorporiranim krajevima Kraljevine posjednička dobra i prava, koja su blagodarnošću Preuzvišenih Prethodnika Vašega Presvetoga Veličanstva protegnuta na potomke, sigurno

⁷⁸ O Gradini Vukićević donosi sljedeće podatke: „Za tim (tj. poslije Male Kule – primj. V. N.) dolazi Gradina, u kojoj su na istočnoj strani plemena Bogišići, Čuvarđići, Goretići, Kovačevići, Parčetići, Markovići, Bašići, Bokerovići, Žuljevići, Pečujlije, Zlamenikovi, Bošnjakovi, Pletikosići i pleme Birvalski. Ova su plemena i sad (tj. koncem 1860-ih – primj. V. N.) na svom mistu, dodavši još pleme Pekanovića ili Zeljkovih. Na zapadnoj strani pustare Gradina stajali su u ono doba u raštrkani stanovi plemena: Kanurići, Karanovići, Iđuški, Stevančevi, Žarkovački, Utvići, Makarići i Morokvašići. Ova su plemena prija 100 godina sastala se sazidavši kuću do kuće, i to je sadašnje selište Žarkovo u kome ima do 130 kuća“ (Vukićević 1868, 20-21). Iványi piše: „Gradina je somborska pustara, koja se nalazi u istočnom kutu gradskog atara, pored Malog Stapara“ (Iványi 1909a, 73).

⁷⁹ O Maloj Kuli Vukićević piše sljedeće: „(J)užno od Somborske varoši pod Sivcom je pustara Kula ili kulica, kojom teče voda kolubara. U njoj su plemena Radojevići, Popići i Vukićevići“ (Vukićević 1868, 20). Iványi piše suprotno: „Pustara s takvim imenom nalazi se istočno od Sombora i istočno od sela Krnjaja, kojem ova pustara i pripada 1890. Ova Kula graniči se na sjeverozapadu sa somborskom pustarom Gradinom. Imena obeju pustara imaju isto značenje: tvrđa, utvrda. Dakle, ovdje se, na području ovih djevu pustara poznatih pod drukčijim imenom, morala nekada nalaziti tvrđa!“ (Iványi 1909b, 160-161).

⁸⁰ „Et pro ejusmodi Servitys effuso Sangvine, ac perpeisis damnis, Augustissimus Imperator, et Rex Hungariae pientissimae reminiscantiae Genitor Majestatis Vestrae Sacratissimae desideralissimus benignissima resolutione sua mediante per Volckraianam Commissionem clementer elargita, ad Descendentes quoq(ue) suos Antenatis meis Praedium Gradina, nec non Malakula, recenter Incltyo Comitatu Baciensi incorporata benignissime tradi, et resignari fecerat, et in possessorio eorundem actuali de praesenti quoq(ue) pacifice et imperturbate persisto.“ (Gavrilović 2000, 134)

uživala uz milostiva darovna pisma ojačana statutima i isto tako uz radikalne listine, bez kojih se posjednička dobra i prava u inkorporiranim krajevima nisu mogla sigurno uživati, zato (...) ponizno molim za dobrotu i milost Vašeg Presvetog Veličanstva, kako bi se Vaše Presveto Veličanstvo udostojalo da za gore spomenute pustare premilostivo daruje meni i mojim potomcima od prave i nesumnjive plemenite katoličke loze, premilostiva darovna pisma s kraljevskim pravom. U nadi da sam vrijedan te milosti i dobrote Vašeg Presvetog Veličanstva, ostajem Vam u trajnoj odanosti.“⁸¹

U obrazloženju molbe Marko Marković je, koristeći se visoko stiliziranim rečenicima, podsjetio na svoje zasluge prema Austrijskom dvoru: „Molim za dobrotu i milost Vašeg Presvetog Veličanstva na osnovu zasluga djeda, oca i moga strica, te s obzirom na svoje osobne službe, koje nastavljam vršiti stopama svojih prethodnika od mladih dana, neumrljanom vjernošću, posvećenošću, te energičnom revnošću i naporom. Iako sam počeo služiti postepeno, prilikom obrane nasljednih prava Preuzvišenog doma Vašega Veličanstva, na koncu sam se od 1733. godine u svojstvu podkapetana suprotstavljao Osmanskoj porti i namjerama kralja Pruske. Ne mareći za brojne opasnosti, bilo da je u pitanju studen, žega, ili neprestani nemiri, prespokojne duše posvetio sam život i krv službi Vašem Presvetom Veličanstvu, sve dok nisam dobio prekomandu u Šleskom vojvodstvu prema Poljskoj granici. Najzad, ne tako davno, 1734. godine, premilostivom odlukom svog Gospodina Gospodina sadašnjeg Rimskog cara i njemačkog cara (Franje I. Lotarinškog – primj. V. N.), promaknut sam u djelatnog somborskog kapetana. Dosegnuvši milost i dobrotu Vašega Presvetog Veličanstva 12. rujna 1745. kao nagradu za bezbrojne službe u Bavarskoj i Alzasu promaknut sam u čin stražmeštera. Još uvijek imam priliku sa somborskom milicijom konjičkog i pješackog reda istaknuti kako vjernošću, tako i korisnošću, te pokorno izvršavati premilostive nakane. Međutim, i ubuduće, sve dok ima kapi krvi u mom trošnom tijelu, neću prestati neprestano ih izvršavati.“⁸²

⁸¹ „Siquidem vero in Partibus Regni reincorporatis, Bona et Iura possessionaria e munificentia Augustissimorum Majestatis Vestrae Sacratissimae Antelatorum ad Descendentes obtenta penes benignas Donacionales Literas Statutorys firmatas adeo(ue) penes radicalia Litalia Instrumenta cautius possiderentur, sine quibus in partibus minus incorporatis, ejusmodi Bona, et Iura possessionaria tute manuteneri poterant. (...) Benignitatem ac Clementiam Majestatis Vestrae Sacratissimae humiliter de genu exorans, quatenus super antelatis Praedys Benignissimas Donacionales Literas cum Iure Regio mihi ac meis, de vera et indubitata Nobili Catholica prosapia descendentibus clementissime elargiri facere Majestas Vestra Sacratissima benignissime dignaretur, Quam Gratiam et Clementiam Majestatis Vestrae Sacratissimae in perenni homagiali devotione promereri...(sic).“ (Gavrilović 2000, 135)

⁸² „Hinc ex meritis Avi, Patris Patruiq(ue) mei, nec non meorum personalium Servitiorum intuitu, quae a juvenilibus Annis vestigys Praedecessorum insistendo, intaminata fide, devotione, ac ferventi Zelo, et Conatu quamvis occasione pro Augustissimae Domus Majestatis Vestrae Haereditarium Iurium defensa gradatim incipiendo, tandem ab Anno 1733. in qualitate Vice-Capitanei adversus Portam Ottomanicam, nec non Borussiae Regis Conatus opposito Pectore, non curatis plurimis periculis, media frigore, vel aestu aut inquietudinibus assiduis, vitam et Sangvinem in obsequio Majestatis Vestrae Sacratissimae promptissimo Animo Sacravi, usq(ue) dum in Ducatu Silesiae versus Polonica Confinia commendatus, in actuaalem Capitaneum Zomboriensem in Anno 1734 evectus non ita dudum demum pientissimi moderni Romanorum Imperatoris et Germaniae Regis Domini Domini mei clementissimi motu proprio, accedente quoq(ue) Gratia et Benignitate Maje-

Pripadnik budimskog kruga hrvatskih franjevačkih pisaca, Emerik Pavić (1716. – 1780.), u svom djelu o zaslugama svog reda *Graničica cvjetnate masline* (lat. *Ramus viridantis olivae*) (1766.) prenosi tekst s kutnog kamena, koji je svečano položen u temelje franjevačke crkve Presvetog Trojstva 1752. Sudeći po tekstu, postavljanje je obavljeno „D. Marco de Markovich Colonello Incltyi Confinii Tybiscani“; tj. u prisustvu Marka Markovića, potpukovnika plemenite Potiske granice. To ne odgovara istini, jer Potiska vojna granica u to vrijeme nije postojala. U to vrijeme je već bio potpukovnik Slavonske vojne krajine. U tom svojstvu je 1750. zakupio pustaru Pačir (Iványi-Virter 1909, 136).

Nekoliko godina kasnije, Marko Marković, sada već materijalno dobro situiran, kupio je imanje Cernik u Slavoniji (1753.) (Skenderović 2017, 136). Cerničkim franjevcima je novi susjed odgovarao utoliko više što su s njim već odranije održavali dobre odnose. Na ranije dobre odnose ukazuje podatak da je 12. veljače 1738. jedan cernički franjevac, Josip, tada predstojnik i administrator Cerničkog samostana, krstio Stjepana Gašpara Melhiora Baltazara, sina Marka Markovića i njegove supruge Ana-Marije Deanović⁸³ (PASo ZMK MKKRKCO Sombor 1719. – 1750). Novi gospodar Cernika ophodio se prema cerničkim franjevcima prijateljski i zaštitnički. Na to ukazuju zapisi franjevačkog kroničara: „Već 5. siječnja 1754. izdaje novi vlastelin svečano i dugačko pismo kojim patru Andriji Benačiću, nekad definatoru, sada gvardijanu cerničkog samostana i ostalim franjevcima, za mnoge njihove usluge, u ime svoje i u ime svojih nasljednika, potvrđuje za sva vremena sve što tog časa posjeduju na području njegovog vlastelinstva. Priznaje i potvrđuje i način kako su do tih posjeda došli.“ U znak zahvalnosti za učinjene usluge cernički franjevci su ga izabrali za apostolskog sindika (Jančula 2011, 147).

Marko Marković je umro 11. studenoga 1756. Poslije njegove smrti, cernički franjevci su za apostolskog sindika izabrali njegova sina Stipana Markovića (Jančula 2011, 147).

Markovići u Militiču

Nekoliko godina nakon smrti Marka Markovića, njegovi rođaci Marko i Ivan Marković i Antun i Josip Barašević, molili su koncem 1759. Bačku županiju da im

statis Vestrae Sacratissimae die 12 retroacti Mensis Septembris, et Anni 1745 motivo multifariorum in Bavaria, nec non Alsatia praestitorum Servitiorum, Charactere Vigiliarum Praefecti sublimatus, actualiter adhuc cum Militia illa Equestris, Pedestrisq(ue) ordinis Zomboriensi fidelia, non minus quam utilia praestandi, et benignissimas intentiones subdita devotione promovendi, occasionem habeo, sed et imposterum quoq(ue) usq(ue) dum gutta Sangvinis in langvido corpore superferuit, incessanter promovere non desistam.“ (Gavrilović 2000, 134)

⁸³ Ana-Marija Deanović (oko 1710. – 1743.) javlja se u maticama somborskih franjevaca. Kako pokazuje matična knjiga umrlih, sahranjena je u Franjevačkoj crkvi pored oltara Blažene Djevice Marije (Sepulta in Ecclesia penes aram Beatae Mariae Virginis). (PASo ZMK MKU RKCOS 1719. – 1754)

osigura za naseljavanje pustaru Militič (danas Lemeš). Svoju poniznu molbu počinju podsjećajući Županiju na zasluge svoje obitelji u prošlosti. U originalu molba glasi:

Inclyta Universitas Co(mi)t(a)tus Bacsien(sis), Domini D(omi)ni Gratosissimil!

Duo jam praeterlabuntur saecula, a quo Antenati Nostri pro tutando percharo Regno, ejusque gubernio sub gloriosissimis condam Regibus cum Constantissimo fidelitatis Zelo pro omnium occasionum, & necessitatum exigentia Armis incessanter stipati cum vitae, & sanguinis extrema consecratione superiora militaria successive tenuerunt officia; quorum etiam utiliter praestitis meritis attentis, tam ipsos, quam & nos successores Benignissimis Armalibus Literis dotarunt, quibus in statu libertatis, & indultis praerogativis quamvis frui nobis liberum foret, sed cum fortuna volubilis foret, nos ex apice merita Antenatorum nostrorum considerando ad ima cecidimus, eoque fors nostra deducta est, ut praerogativam nobilitarem vel memorare damnosum sit. Juribus possessionarijs destituimur durante vita D(omi)ni Condam V(ice)=Colonelli Marci Markovics tanquam cognati nostri in Praedio Pacsir per annos aliquot vitam nostram misere sustentavimus, jam modo post redemptionem, & exarendationem ejusdem ex parte Excelsae Camerae interventam inde pellimur, & vagi efficimur, nullossumque ad fundum cujuspiam recipimur, nisi denegata nobilitari praerogativa, oneri, et obligationi Jobagyionali nos subjicere obligemus, id cum nobis praeligere pergrave foret, in extremo necessitatis gradu positi, ad Inclytam Universitatem humillime recurrimus, dignetur ad antevertendum nobilitaris praerogativae oprobrium, eo secundare, ut amotis quibusdam in nobilitari Possessione Milicsics degentibus Ignobilibus penes aedificiorum eorundem condignam aestimationem fundis eorundem tanquam pure nobilibus indultis frui valeamus, quod si secus fieri nos posset, etiam apud Excelsam Cameram Regiam Hungarico Aulicam praepotentes recomendatorias suas vices interponere non graveatur. Pro qua nobis impertienda gratia constanti cum veneratione perseveramus

Servi Humillimi

Marcus et Joannes Markovics

Antonius, et Josephus Barassevics

(AV F.2 153a/1759)

U prijevodu na hrvatski, ova molba glasi:

Plemenita Bačko županijo, najljubaznija gospodo!

Navršavaju se dva stoljeća otkako su naši predci za obranu predrage kraljevine i vlasti pod presvijetlim pokojnim kraljevima s prepostojanim žarom vjernosti za svaku priliku i potrebu neprestano okruženi oružjem, do krajnosti posvećeni životom i krvlju, neprestano obavljali visoke vojne dužnosti. Zapazivši ove odlične zasluge, kraljevi su kako njih, tako i nas nasljednike obdarili premilostivim plemićkim diplomama. Dobivši slobodni status i prava, bješe nam slobodno uživati do mile volje. Ali budući da sreća bješe promjenljiva, mi smo, s obzirom na zasluge naših predaka, s vrha spali na dno. Dotle je naša moć dovedena da je pogubno spominjati plemićko pravo. Lišavaju nas posjedovnih prava. Za života pokojnog potpukovnika Marka Markovića, našeg rođaka, nekoliko godina smo u bijedi živjeli na pustari Pačir. Me-

đutim, ubrzo nakon što je uzvišena Komora istu otkupila i stavila pod najam, tjeraju nas odande i čine nas beskućnicima i ne primaju nas ni na jedno zemljište, osim ako se ne odrekneмо plemićkog prava i obvežemo da ćemo se podvrgnuti jobadijskom (kmetovskom) teretu i obvezi. Budući da nam je to bilo teško prihvatiti i budući da smo dovedeni u situaciju krajnje nužde, ponizno se obraćamo plemenitoj Županiji neka izvoli spriječiti da se nanese sramota plemićkom pravu. Neka udesi da se protjeraju oni neplemići koji žive na plemićkoj pustari Militič uz dostojnu procjenu njihovih zgrada. Neka se njihovo zemljište dodijeli isključivo plemićima da ga možemo uživati. U suprotnom, ako to nije moguće, neka se kod uzvišene Dvorske ugarske kraljevske komore ne ustručava unijeti svoje izmijene u premoćna pisma-preporuke. U očekivanju da nam se dodijeli ova milost ostajemo s trajnim poštovanjem.

Vjerne sluge

Marko i Ivan Marković,
Antun i Josip Barašević

Čini se da je preseljenje ove grane Markovića i Baraševića uspjelo, jer se zna da su se 1767. u Militič naselili Ivan i Đuro Marković, djeca Nikole Markovića (sinovca Duje Markovića), koji su tražili potvrdu za svoje plemstvo (Beljanski 1974, 118-119). To potvrđuje i jedan dokument iz Povijesnog arhiva Subotice (fond Tajni arhiv), kojeg je 20. siječnja 1769. sastavio jedan zakleti bilježnik Sudbenog stola i pomoćnik Mihály Ságghija od Dormándháze, kraljevskog savjetnika i prabilježnika. Naime, navedeni dokument je nastao na zahtjev Subotičana koji su htjeli da se isprave granice između pustara Pačir i Đurđin, smatrajući da je „ugledni gospodin Franz Redl administrator komorskih dobara u plemenitoj Županiji Bačkoj mnogo odstupio od međa, koje dijele međusobno granične pustare Pačir i Đurđin – počevši naime od puta koji pustaru Bajmak dijeli od pustare Đurđin, nastavljajući dalje pravom linijom južno prema pustari Stara Moravica do dvije prastare i međusobno odvojene zemljane gomile, isto tako do izvora zvanog ‘kome Parčetić bunar’, i konačno preko spomenutog bunara i prastare gomile koja pustaru Đurđin s južne strane dijeli od pustare Stara Moravica a sa zapadne strane od pustare Pačir – i dao podignuti nove, i tako na račun gospode Subotičana odsjekao od pustare Đurđin znatno parče zemlje pridodavši ga pustari Pačir“. Radi stvaranja jasne predstave o okolnostima pod kojima je za vrijeme komorskog administratora Franza Redla podcrtana granica između pustara Đurđin i Pačir, ispitani su relevantni svjedoci iz Sombora (Janos Szabo, Staniša Radišić i Stevan Karelić), Militiča (Stipan Marković i Antun Barašević), Čonoplje (Petar Žuljević i Mihajlo Margetić) i Bajše (Jakov Bošnjak i Ilija Dević). Stipan Marković, 38-godišnjak, katolik, stanovnik Militiča, izjavio je među inim da je dugo vremena živio na pustari Pačir (*quidem longiore tempore in Praedio Patsér mansionem suam continuaverat*). Antun Barašević, 47-godišnjak, također katolik i stanovnik Militiča, izjavio je da je 15 godina živio u Pačiru (*15 annorum spatio in praedio Patsér habitando moras traxisset*) (IASU. F.271. 13/8/t.a./1769). O daljoj sudbini ove grane Markovića teško je išta reći sa sigurnošću bez uvida u sve arhivske izvore.

Poznato je da je Militič naselila i ona grana Markovića koja vodi podrijetlo od Đure Markovića, mlađeg sina Duje Markovića. Dana 23. studenog 1786. u Beču

je potvrđeno plemstvo lemeškom posjedniku, Adalbertu (Beli) Markoviću (1749. – 1819.), sinu Đure Markovića i Ane Kovačić, odnosno unuku somborskog kapetana Đure Markovića (Duišin 1939, 159; Beljanski 1974, 43). U odgovoru na dopis od 16. listopada 1786, Ugarsko kraljevsko namjesničko vijeće (lat. *Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum*) dopisom od 20. prosinca 1786. obavijestilo je Bačku županiju da je priznato plemstvo Beli Markoviću: „Pošto je podnositelj molbe, prije rečeni Adalbert Marković, priloženim dokumentima potpuno jasno dokazao svoju vezu sa stjecateljem (plemičke diplome) Dominikom i svojim djedom sustjecateljem Đurom starijim i pošto je adekvatno otklonio primjedbe pučkog pravobranitelja i budući da je opće poznato da je njegova linija od vremena stjecatelja plemićke diplome mirno uživala svoje plemstvo, kako pokazuju dokumenti podneseni sudu i kako svjedoči odluka Sudbenog stola, Njegovo uzvišeno presveto Veličanstvo⁸⁴ udostojalo se podnositelja molbe (tj. Adalberta Markovića) milostivo priznati za pravog plemića Kraljevine (Ugarske)⁸⁵ (AV F.2 148/95).

Kao što je već rečeno, Adalbert (Bela) Marković je stekao zavidnu karijeru. Uvršten je u *Spisak gospode plemića stvarno ujedinjenih Bačke i Bodroške županije upisanih 1798. –1808. (Catastrum Dominorum Nobilium in Gremio Inclitorum Comitatum Bacis & Bodrogh artuculariter unitorum, Annis 1798. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 1806. 1807. & 1808. Publicatorum)*. Ondje je upisan prilikom Velike skupštine Bačko-bodroške županije 21. travnja 1800. godine. Živio je Apatinu. Imao je petoricu sinova i to: Stipana, Žigmunda, Ignjaca, Aleksandra i Dominika (AV F.2 knj. br. 240). Koristio je položaj prisjednika Sudbenog stola (lat. *Tabulae Judriae Assessor*) i ravnatelja za pravne poslove Ugarskog plovidbenog društva (lat. *Navalis Societatis Hungaricae Jurium Directore*) da osigura svom sinu Žigmundu karijeru. Na njegovu molbu Bačka županija je u ljeto 1804. urgirala kod zapovjednika pretorijanske garde Ugarske i Ugarskog namjesničkog vijeća da Žigmund Marković bude primljen u Ugarsku plemićku pretorijansku turmu (lat. *Nobilis Turma Praetoria Hungarica*), ističući u jednom dopisu da je Bela Marković dugo godina služio kao komorski odvjetnik (lat. *cameralis fiscalis*) Ugarske kraljevske komore (lat. *Camera Regia Hungarica*), službenik Kraljevske riznici (lat. *Aerarium Regium*) i prisjednik Sudbenog stola (AV F.2 354/67). Godine 1803. Bela Marković je dobio kraljevsku darovnicu za imanja u Nemeš-Militiču. Od toga vremena ova grana obitelji Marković nosila je pridjevak „od Nemeš-Militiča“ (mađ. *nemesmiliticsi*). (Szluka 2002, 216).

⁸⁴ U pitanju je Josip II. Habsburški (1780. – 1790.), koji nije bio okrunjen za kralja Ugarske.

⁸⁵ „Producenteq(ue) praeonominato Adalberto Markovics nexum suum ad Dominicum Impetratorem, et Georgium seniore coimpetratorem Avum suum per improcessuata Documenta clare omnino docente, et objectiones Fiscii Magistratualis adaequate diluente, ejusdemq(ue) Linea a tempore impetratarum Armalium in imperturbato Nobilitatis usu, indigentibus id ipsum Juri exhibitis Documentis, ac teste Sedriali sententia ad publicam Notorietatem persistente; Altefata sua Majestas Sacratissima clementer rescribere dignata est; Eundem Producentem pro vero Regni Nobile recognoscendum esse.“ (AV F.2 148/95)

Josip Marković

Za Markom Markovićem po značaju nimalo ne zaostaje njegov mlađi brat Josip. Iz potvrde (mađ. *bizoniytvány*) koju je na zahtjev Franje Markovića (oca Kalmana i djeda Bele Markovića) arhivist somborskog Gradskog arhiva Ferenc Szlávy izdao 30. lipnja 1903. može se steći okvirna predstava o njegovoj djelatnosti u Somboru. Od 23. travnja 1749. do 4. svibnja 1757. bio je vijećnik senata grada Sombora i njegova sudbenog stola, od 5. svibnja 1757. do 9. veljače 1769. gradski kapetan i na koncu od 10. veljače 1769. do 19. travnja 1787. glavni gradski sudac. Dragovoljno je istupio iz javne službe 19. travnja 1787. Prije obavljanja činovničkih poslova u Somboru, od 1745. do 1749. bio je plemićki podsudac (lat. *vice-judex nobilium*) Požeške županije (lat. *Comitatus Poseganus*).

Kada je polovicom 18. stoljeća u istočnoj Slavoniji poslije pola stoljeća uprave Ugarske dvorske komore obnovljen županijski sustav, na prvoj velikoj skupštini (lat. *generalis congregatio*) obnovljene Požeške županije koja je održana 22. studenoga 1745., dan nakon svečane instalacije velikog župana baruna Ladislava Vajaja (mađ. Vájay László), bio je prisutan, pored ostalih, i Josip Marković u svojstvu plemićkog podsuda.⁸⁶ Kako slijedi iz skupštinskog zapisnika Požeške županije, u njegov djelokrug spadalo i nadzorništvo nad pleterničkom kasarnom (lat. *inspectoratus Cassarmarum Pleternicensium*). Kada je 1749. podnio ostavku na svoje položaje u Požeškoj županiji i prešao u Sombor, na maloj skupštini (lat. *particularis congregatio*) Požeške županije koja je održana 8. srpnja 1749. godine odlučeno je da se za nadzornika Pleterničke kasarne postavi jedan drugi plemićki podsudac, Remigije Raić, koji se već znatno vrijeme nalazio u ovoj službi. Isto tako, odobrena mu je pristojna plaća koju je imao a *tempore D(omi)ni praefati Josephi Markovich ex Co(mi)t(a)tu discessus*, tj. počevši od vremena Markovićeva odlaska iz Požeške županije.⁸⁷ Međutim, iz raspoloživih podataka ne može se sa sigurnošću ustvrditi kada je točno Marković prešao u Sombor. U svakom slučaju to je moglo biti prije 24. travnja 1749., kada je izvršena

⁸⁶ Kako je zabilježeno na 2. i 3. str. *Skupštinskog zapisnika plemenite Požeške županije za razdoblje od 1745. do 1750. godine* (Prothocolla Congregationum In(n)cl(ly)ti Co(mi)t(a)tus Posegani, Anno 1745-1750): „ac deinde subjecta pro officialibus neo-reincorporati Cottus per Excelsam Commissionem Caesareo Regiam titulo provisoris electa (...) praelegenda et publicanda (...) ordine sequenti: Vice Comes Cottus D. Petrus Sclavich, Notarius D. Benedictus Krajachich, Generalis Perceptor D. Josephus Szpolianich, Judices Nobilium D. Antonius Mihály et Joannes Zgurich, V. Judlium (Vice Judices Nobilium) D. D. Josephus Markovich, Georgius Martinovich, Antonius Suvich, Petrus Mallessich.“

⁸⁷ Kako je zabilježeno na 162. str. *Skupštinskog zapisnika plemenite Požeške županije za razdoblje od 1745. do 1750. godine*: „Particularis Congregatio, die 8. Julii A. D. 1749. Art. Trigesimus tertius. Quandoquidem ex Resignatione officii V(ice) Judlium D(omi)ni Josephi Markovich, inspectoratus quoque Cassarmarum Pleternicensium vacantia debite promanasset, considerato eo Remigium Raich a notabili jam tempore in iisdem Cassarmis, dictum D(omi)num V(ice) Judlium in Officio Inspectoratus supplevisse, idem Remigium Raich in actualitatem dicti Cassarmarum Inspectoratus Officii positus et assumptus est, a tempore D(omi)ni praefati Josephi Markovich ex Co(mi)t(a)tu discessus competens habitum Salarium.“

instauracija Somborskog poglavarstva. Beljanski greškom piše da je Josip Marković došao iz Slavonske Požege 1760. godine (Beljanski 1974, 112).

U međuvremenu, dok je Marković službovao u Požegi, u Somboru se završila borba za elibertaciju. Zadovoljan ishodom trogodišnje borbe ispunjene brojnim nezvjesnostima, zapisničar Gradskog poglavarstva Sombora slikovito je prikazao prve dane slobodnog kraljevskog grada: „Nakon molitvi koje uz vatrene zavjete uputiše nebesima isluženi somborski militari, Bog, u čijim su rukama i pod čijom su moćnom upravom duše vladara, usliši i potakne milostivo srce Marije Terezije, carice Rimljana, kraljice Ugarske itd. (...) na majčinsko dobročinstvo – da dodijeli povlastice Slobodnog Kraljevskog Grada, koje Somborci tri godine ponizno tražise za sebe i svoje potomke. I na koncu, 17. veljače 1749. godine najmilostivije ih dodijeli snagom Svete Kraljevske Diplome. Tu kraljevsku diplomu, koju poslije uspješnog puta na Dunavu doniješe 27. ožujka 1749. na obalu kod posjeda zvanog Monoštorseg, objave gospoda deputirci, koji bijahu poslani u Beč: Mihajlo Bokerović, Avram Rašković i Atanasije Stojišić.“⁸⁸

Po dolasku kraljevskog komesara Johanna Josepha Kollera, uslijedio je 24. travnja izbor senatora (lat. *senatorum electio*), koji je protekao ovako. Komesar je izabrao trojicu kandidata iz redova bivše izabrane općine, od kojih su prisutni trebali izabrati jednog. Glasalo se bobom. Bijeli bob je značio pozitivan glas, a crni negativan. Prema tome, ako je netko htio izabrati nekoga, prilazio je škrinjici u kojoj su se nalazile tri posude na kojima su bila ispisana imena trojice kandidata, i stavljao u jednu od njih bijeli bob, a u ostale pak crni. Za prvog senatora je podrškom većine glasova (72) izabran Nikola Parčetić. Na isti način su izabrani i ostali senatori. Josip Marković je s 55 glasa izabran za osmog senatora. Nakon glasanja, kraljevski komesar je potvrdio senatore, a oni su položili zakletvu prema formuli koju im je pročitao.⁸⁹

⁸⁸ „Postquam fusas ardentibus ad caelum votis, preces emeritae hujus Zomboriensis Militiae Deus, in cuius manu et potenti directione sunt corda Regum exaudivisset, et ad Maternam Sacrae Caesaris = Regiae Majestatis Dominae Dnae Mariae Theresiae Romanorum Imperatricis, Reginae Hungariae [...] Viscera Clementiae benignitatem, ut jam a triennio suppliciter sollicitatas, sibi, suorumq. posteritatibus Regiae, ac Liberae Civitatis praerogativas conferret perinovisset, tandemq. die 17ma Mensis Februarij Anni Cronographico=praenotati, virtute Sacri Diplomatis Regij clementissime contulisset; Quod Diploma Regium Domini Michäel Bokerovics, Abrahamus Raskovics, et Athanasius Stoics Deputati Vienna die 27ma Martij anni praescripti secundo Danubio felicissimè advectum ad Ripam juxta possessionem Monostorszegh nuncupatam exposuissent.“ (PASo Zapisnik Poglavarstva grada Sombora 1749.)

⁸⁹ „Senatorum incepit electio sequenti Idea, Tribus per repetitum Ill(istrissi)mum D(omi)num Commissarium ex praevia per Communitatem hujus Ci(vi)t(at)is proposita Communitate selecta Candidatis, quorum unius electionem /: praepositis nigris et albis fabis:/ quem quis eligeret in arculam triplicem fialam complectentem quibus Candidatorum nomina affixa habebantur, in signum sui voti albam imposuit fabam, reliquis vero nigram, itaque inter primos tres Candidatos D(omi)nus Nicolaus Parcsetics pluralitate Votorum utpote 72 suffragante in primarium electus est senatorem. Pari formalitate In secundum D(ominus) Joannes Damianovics 69: Votis in tertium D(ominus) Martinus Parcsetics 80: Votis in quartum D(ominus) Gabriel Pavlovics 71: Votis in quintum D(ominus) Michael Bokerovics 60: Votis in sextum D(ominus) Abrahamus Raskovics 60: Votis in Septimum D(ominus) Josephus Markovics 55: Votis in Octavum D(ominus) Joannes Zsivojnovics 59: Votis in nonum D(ominus) Marcus Bogesics 68: Votis in Decimum D(ominus) Athanasius

Proučivši izvore koji se odnose na svečani prijam diplome i kraljevskog kome-sara, te na instauraciju poglavarstva, Antić je konstatirao: „Ako proverimo imena i društveni položaj članova prvog Magistrata videćemo da su ključne pozicije zauzeli bivši ratnici i najzaslužniji kreditori koji su svojim jemstvom omogućili da se povelja iskupe. Jedini stranci među njima su bili: Avram Rašković i Josip Marković koji su se nastanili u Sombor i izabrani za senatore“ (PASo F.52 523/8). Tvrdnja da je Josip Marković bio stranac među izabranim senatorima je upitna utoliko više što se pouz-dano zna da je njegova obitelj uživala visok društveni položaj i ugled u Somboru pri-je njegovog razvojačenja 1743. Uostalom, da Josip Marković nikako nije mogao biti stranac, vidi se iz rezultata izbora za novi sastav somborskog poglavarstva. Činjenica da je od trojice kandidata dobio većinu glasova može se objasniti potrebom grada za sposobnim i iskusnim činovništvom. Imajući u vidu izneseno, Antićeva se tvrdnja neodoljivo doima kao neosnovani pokušaj da se zatomi značaj jedne od najslavnijih plemeniti obitelji bunjevačkih Hrvata s ovih prostora.

Za svoje vrijeme veliki intelektualac i inovator, Josip Marković je predložio ne-koliko planova koji bi pridonijeli gospodarskom razvitku Sombora. Jedan od takvih je plan o izgradnji ceste koja bi vodila od Sombora do Apatina i skele na pustari Alj-maš, kod ušća Drave u Dunav. Teško je sa sigurnošću reći kada je ovaj plan Marković podnio. To je moglo biti između 10. veljače 1769., kada je Marković postao glavni gradski sudac, i 14. srpnja 1769., kada je Namjesničko vijeće priopćilo Bačkoj župa-niji svoju odluku o projektu izgradnje ceste Sombor-Apatin i skele kod Aljmaša (AV F.2 144/1775). Međutim, sa sigurnošću se može reći da plan nije urodio plodom ni nakon što je Namjesničko vijeće aktualiziralo ovo pitanje svojim intimatima od 1. prosinca 1769., 26. siječnja 1770. i 24. ožujka 1775. To se lijepo vidi iz molbe aljmaškog kneza Ivana Adamovića carici Mariji Tereziji od 20. srpnja 1778. godina: „Odonda (tj. od 1769. – primj. N. N.) do sada taj plan je tinjao pod pepelom, jer se (Ugarsko plovdbeno) Društvo gore napisane godine počelo kolebati“ (AV F.2 198/1778; PASo F.02 44/2). Markovićev plan o izgradnji skele na ušću Drave u Du-nav kod Aljmaša nije sačuvan u originalu, nego u vidu sažetaka, koji se mogu naći u intimatumima Namjesničkog vijeća od 1. prosinca 1769. i 24. ožujka 1775., te u molbi Ivana Adamovića carici Mariji Tereziji od 20. srpnja 1778. (AV F.2 8/1770 144/1775; 198/1778). Sažetak Markovićeve plana iz Adamovićeve molbe u origina-lu glasi ovako:

1o quod si idem Trajectus induceretur, ex Comitatus Croatie, et Sclavoniae brevissi-ma Commercii via ad Bacsianses et Tibiscanas Partes enaseretur; quia
2do ad Dalysensem Trajectum, aquis ad unum milliare exundantibus transitus nulla-tenus patet; In Novoszello vero novem milliarium Circuitus Quaestum remoratur ac praeclusit. Ad Battinam deniq(ue) notabiles Montes superari, duo Teloniorum, et ter-tium Nauti vectigalia solvi, ac ita misera Plebs nimium aggravari consueverit; quocirca

Sztoicsith 47: *Votis in undecimum D(ominus) Martinus Kekezovich* 56: *Votis in Duodecimum Stephanus Karality* 45: *Votis in Decimum tertium Athanasius Popovics* 75: *Votis suffragantibus senatores electi sunt, et per altetitulum D(omi)num Regium Commissarium confirmati erga praelectam formulam deposuerunt Juramentum.*“ (PASo Zapisnik Poglavarstva grada Sombora 1749.)

3tio si ex camerali Oppido Appathini, usq(ue) praememoratam Possessionem Almás in quibusdam locis Pontes, et Aggeres facili opera erigerentur,

4to non solum abs(que) ingenti Circuitu, et praeattacta suarum asperitate, vectigalium item solutione, infra 4que Horas (ex) Eszekino usq(ue) Zomborinum penetrari posset, verum etiam tam desideratissima Populo Croatiae, et Sclavoniae in promovendo Commercio facilitas, quam vero Summum in cammeralibus Ma(jes)t(a)tis Vestrae Sacratissimae Apathinensibus Educillis, Piscinarum item cammeralium, ex distractione ingens Incrementum, adeoq(ue) altissimi aerarii regii Emolumentum promoveretur. quin imo

5to Tempore belli sive Borusici, sive Turcici aptissimus, et brevissimus tam per Danubium, quam per Dravum, in Meditullio fere Comitatus Bacsensis, tam per Danubium, quam per Dravum, in Meditullio fere Comitatus Bacsensis, tam annonae, quam bellicorum apparatusum promotio; Sine ullo circuitu, adeoq(ue) cum minoribus Expensis cellerime confici posset; Quod moderna quoq(ue) Avenae Administratio aperte condocet; Nam si ex Almás ad Apathin Trajectus adaptus fuisset, tam Verőczensis, et Poseganus, quam superior Pars Syrmiensis Avenam ad Apathin promovere, ac ila Aerarium Regium cum notabili promotionis acceleratione sublevare potuisset. Ac deniq(ue) finitima Confiniorum Brodensis, Gradiscana, Varasdinensis, Banalis, Vunnanorum, et Colopianorum Militia Caes(aro)=Regia ad Jablonkenses, Transylvaniae, et Temesienses Partes directius Iter nancisceretur.

U stiliziranom prijevodu to glasi ovako:

„Ako bi se postavila ta skela, nastao bi najbrži trgovački put od hrvatskih i slavonskih županija do bačkih i potiskih krajeva.

Prijelaz kod Daljske skele nije prohodan, pošto se ovdje voda prelijeva za jednu milju. Kod Novog Sela (danas Novo Bačko Selo) pak mora se obilaziti 9 milja, što umanjuje i onemogućuje profit. Na koncu, kod Batine je potrebno proći visoke bregove, dvije carinarnice i treći put platiti plovidbene pristojbe. Zbog toga siroti narod biva previše opterećen.

Ako bi se u nekim mjestima između komorskog trgovišta Apatin i pustare Aljmaš lakim radom (facili opera) izgradili mostovi i nasipi ne samo što bi se bez velikog obilaženja, poteškoća i plaćanja pristojba od Osijeka do Sombora moglo stići za 5 sati, nego bi se i učinila olakšica narodu Hrvatske i Slavonije u obavljanju trgovine i povećao broj komorskih ribnjaka u komorskim gostionicama u Apatinu. Tako bi preuzvišena kraljevska blagajna stekla profit.

U vrijeme rata bilo protiv Prusa ili Turaka mogao bi se kako preko Dunava tako i preko Drave gotovo do središta Bačke osigurati protok hrane i ratnih naprava bez ikakvog obilaženja i s tim u svezi uz male troškove. Isto to nalaže i suvremeni menadžment zobi. Naime, ako bi se od Aljmaša do Apatina otvorio koridor (prolaz), mogla bi se prevoziti zob iz Virovitice, Požege i sjevernog Srijema u Apatin. Znatno ubrzanje prijevoza napunilo bi blagajnu. Na koncu, pogranična carsko-kraljevska vojska Brodske, Gradiške, Varaždinske, Banijske (...) granice dobila bi izravni put do Jablonke, Erdelja i Temišvara.“

Osim ovog, Marković je 26. siječnja 1770. podnio Bačkoj županiji još jedan plan. Kako pokazuje intimatum Namjesničkog vijeća od 16. ožujka 1775., ovaj plan se ticao prečišćavanja nekog riječnog jezera po imenu Mostonga koje se nalazilo kod Sombora (*circa quemdam ad Zomborinum existentem fluviatilem Lacum Mosztonga dictum, repurgandum, ac cum Danubio conjungendum*) (AV F.2 144/1775). Naime, Namjesničko vijeće je spomenutim intimatom od 16. ožujka 1775. požurivalo Bačku županiju da poduzme potrebne korake u smislu izgradnje skele kod Aljmaša, te pročišćavanja i povezivanja Mostonge s Dunavom. Bačka županija je, kako pokazuju izvori, poslušala intimat Namjesničkog vijeća (AV F.2 403d/1775). Međutim, poslije kratkog vremena oba plana – o izgradnji skele kod Aljmaša i povezivanja Mostonge s Dunavom – pali su vodu. Umjesto Mostonge, s Dunavom je povezana Tisa. Ovaj kanal, pod imenom Bački kanal, s dozvolom Josipa Markovića prokopala su braća Jozséf (1748. – 1813.) i Gábor Kiss (PASo F.2 44/2).

Josip Marković je umro 7. siječnja 1789. u Somboru. U trenutku smrti je imao 77 godina. Pokopan je u kripti crkvi Presvetoga Trojstva (*sepultus in Cryptus*) u Somboru. Obred pokopa obavio je župnik Matija Slatković (PASo ZMK MKU RKCOS 1719. – 1754.).

Kalman i Bela Marković

Plemenita obitelj Marković dala je u drugoj polovici 19. i prvoj polovici 20. stoljeća dvojicu predstavnika vrijednih historiografske pažnje: oca i sina, Kalmana (1862. – 1945.) i Belu Markovića (1897. – 1941). Oni su, osim što su se istaknuli u svojim strukama, dali veliki doprinos istraživanju prošlosti svoje obitelji čuvajući, sakupljajući, analizirajući pa čak i dijeleći relevantno gradivo. Jedan dio gradiva iz njihova arhiva je dospio u zbirku Josipa Vojnića, s kojim su održavali živu korespondenciju. Poslije Drugog svjetskog rata Vojnićevu zbirku je otkupio Gradski muzej Subotica, koji je zadržao slikovno gradivo, a arhivsko predao Povijesnom arhivu Subotica. Ukratko rečeno, sva trojica su sakupljačkim radom stvorili polaznu osnovu za istraživanje povijesti obitelji Marković.

Kalman Marković (mađ. Kálmán Markovits) je bio austrougarski podfeldmaršal (njem. *Feldmarschalllieutenant*). U Matičnoj knjizi rođenih za Bezdán pod datumom 8. rujna 1862. i brojem 235 ubilježeno je krštenje Kalmana Ladislava Emila (lat. *Colomanus Ladislaus Emilius*) od oca Franje Markovića i Karoline Erb (lat. *Franciscus Markovits, et Carolina Erb*). Novorođenče je prijavljeno na adresi No. 237. Krštenje je obavio bezdanski kapelan György Mohl (1833. – 1884.), a ulogu kume na krštenju djevojka rimokatolkinja Eszter Korić (mađ. *Kórits*) (PASo ZMK MKKRKCO Bezdán 1849. – 1871.). Tijekom tridesetih godina pismeno je komunicirao s Josipom Vojnićem od Bajše (mađ. *bajszai Vojnits József*) (1882. – 1943.). Dio njihove korespondencije nalazi se u Povijesnom arhivu Subotice u okviru fonda Vojnići od Bajše (F. 1).

Kalmanov sin, Bela Marković, bio je svjetski poznati austrijski speleolog. Prvotno je bio austrijskim državljaninom, a pred kraj života je dobio i mađarsko državljanstvo. Dugo godina je boravio na istraživačkom radu u Grčkoj (1927. – 1941.).

Kolovoza 1941. pozvan je u Ministarstvo trgovine u Budimpešti. Međutim, srušio se zrakoplovom kod Soluna, kada je htio pokupiti jedan dio svoga imutka iz Atene. Iza sebe je ostavio udovicu Dorotheu (djev. *Fürstenau*) i nerođeno siročće. Oswald Menghin (1888. – 1973.) napisao mu je nekrolog u *Bečkom prahistorijskom časopisu* (njem. *Wiener prähistorische Zeitschrift*).⁹⁰ Ondje, među ostalim, piše da je Bela Marković „(t)ek pred kraj života slučajno otkrio da su Markovići jedan prastari grofovski rod, te je na temelju podnesenih dokumenata dobio za sebe i svoju obitelj pravo da nosi mađarsku grofovski titulu“ (Menghin 1942, 114-116; Trubeta 2013, 69).

Otkriće Bele Markovića imalo je odjeka i u Bačkoj. Među arhivalijama obitelji Marković u fondu Vojnici od Bajše nalazi se nekoliko spisa Bele Markovića od kojih vrijedi izdvojiti onaj pod naslovom „Kratki pregled obiteljske povijesti praplemenite i visoko plemenite obitelji carsko neposrednih grofova od Markovića“ (njem. *Kurze Übersicht der Familiengeschichte der ur- und hoch- adeligen Familie der reichsunmittelbaren Grafen von Markovich*) i podnaslovom „Carski grofovi od Spiča, mletački conti, plemići od Bara, patriciji od Budve, nemeši Kraljevstva Ugarske“ (njem. *Reichsgrafen von Spizza, venezianische Conti, Edle von Antivari, Patrizier von Budva, Adelige des Königreichs Ungarn*) datiran 12. listopada 1939. godine u Tirintskoj ulici br. 9 (grč. οδός Τίρυνθος 9) u gornjem dijelu atenskoga kvarta Patesije (grč. Πατήσια). Sastoji se od nekoliko stranica tipkanih na pisačem stroju (PASu F.1.30.VI/5.53. br. 67).

Svoje izlaganje pisac počinje vidno tendencioznom tvrdnjom da se značaj njegove obitelji može promatrati u europskim razmjerima: „Među danas još živim i dokumentiranim povijesnim obiteljima cijele Europe (uključujući i uzimajući u obzir sve vladajuće, detronizirane, staleške, carsko kneževske i naslovno kneževske obitelji Europe) obitelj Marković stoji, s obzirom na svoju starost, na devedeset i trećem mjestu. U Mađarskoj se ova obitelj nalazi među nekolicinom najstarijih i visoko plemenitih obitelji.“

Zatim slijede podatci o svim ograncima obitelji Marković, iz kojeg vrijedi izdvojiti 10., 11. i 14. liniju odnosno: somborsku liniju iz Bačke županije, drugu somborsku liniju s lavovskim grbom i hrvatsku obitelj od Cerneka:

„10.) Somborska linija iz Bačke županije. Koncem 17. stoljeća članovi ove iseljeničke obitelji pojavljuju se poslije jedne seobe preko Hrvatske u gradu Somboru. Jedan od četvorice braće postaje uskoro na upadljiv način zapovjednik i kapetan somborskog grada i šanca. Ovaj izvanredno unosni položaj mogao je dobiti samo plemić. Usprkos tome, sračunati Dominik Marković dobiva za sebe i svoju braću tek 29. svibnja 1690. u znak priznanja za svoj ratne zasluge, za koje se kaže da su bile dugogodišnje, protiv Turaka – ugarsko plemstvo. Osnivač ove linije pada u bitci kod Sente. I njegov sin Matija bio je gradski kapetan, kao i njegov brat, koji odbija Turke sve do Beograda. Plemstvo je provjereno, proglašeno i potvrđeno 13. svibnja 1713. Dvojica Dominikovih unuka postaju osnivači daljih grana ove obitelji, koje postupno pomjeraju težište prema Subotici, odnosno vode do osnivanja nove linije

⁹⁰ Austrijski prapovijesničar, sveučilišni profesor i ministar prosvjete u nacionalsocijalističkom kabinetu Arthura Seyß-Inquarta (1892. – 1946.).

(...) Pored jake vojničke karakteristike ove obitelji (i Dominikov unuk Marko bio je somborski kapetan, kasnije major, zatim konjički pukovnik) vidamo vlasteline, pravnike i više činovnike.

Ova grana obitelji još nije dostatno istražena.

Grb prikazuje na žutom polju i plavom štitu bijelca, čiji konjanik nosi crvenu ugarsku uniformu, zlatno žezlo i sablju na kojoj je nabijena turska glava. Na šljemu je samo kruna. Boje: plavo-zlatna, srebrno-crvena“.

„14.) Hrvatska obitelj od Cernika. Osniva je Stipan Marković, koji je sa svoje strane sin somborskog kapetana Marka Markovića i potječe iz somborske linije Markovića Bačke županije. (...) Ovaj Marko Marković kupuje dobro Cernik kod Požege u Hrvatskoj od baruna Petraša. Njegov sin Stipan je još senator Sombora, ali osniva cerničku granu Markovića. Ovaj Stipan Marković dobio je od carice Marije Terezije 4. travnja 1758. pridjevak od Cernika i darovnicu. Ovu liniju karakteriziraju osobito uspješan poslovni život i izvanredno bogati brakovi. Članovi ove obitelji bili su ili gospodari dobra u Cerniku, ili kasnije u Čepregu ili Büku. Zatim vidamo kraljevske savjetnike, županijske tajnike, podžupane, plemićke suce, zastupnike, odvjetnike, jednog podžupana Hrvatske, prisjednika banskog sudbenog stola, županijske suce, jednog dvorskog savjetnika, gardijskog časnika i husarskog časnika itd. Povijest ove obitelji nije bez praznina, ali je dobro istražena. Današnji članovi žive djelomice u Austriji, a djelomice u Mađarskoj.“

Svoje izlaganje pisac završava sljedećom napomenom: „Ovdje izneseni navodi o povijesti grofovske obitelji Marković predstavljaju samo kratki pregled najznačajnijih podataka. Izostavljeno je mnogo poznatih i dokumentiranih detalja, a mnogo toga još treba saznati mukotrpnim i skupim istraživanjem u najrazličitijim zemljama, gdje je ova obitelj imala neku ulogu. To je mogućnije samo suradnjom (podcrtao V. N.), zbog čega je pisac zahvalan za sve dodatne podatke ili ispravke eventualnih pogrešaka.“

Gornji pregled povijesti obitelji Marković Bela Marković priložio je uz pismo koje je 14. listopada 1939. poslao Josipu Vojniću od Bajše. Iz tog pisma se vidi da je Bela Marković oko tjedan dana obavljao vrlo studiozna istraživanja u arhivima u Bratislavi. Namjeravao ih je produljiti na dva do tri mjeseca. Nažalost, morao ih je prekinuti, jer je u međuvremenu Njemačka napala Poljsku i tako izazvala Drugi svjetski rat. Bela piše Vojniću da mu je otac (Kalman) preporučio da ga (Vojnića) posjeti na povratku u Atenu, što je on, Bela, namjeravao i učiniti: „Vi ste najdalje odmakli u istraživanju naše obitelji, a vjerojatno ste skupili i najviše povijesnog materijala. Nadam se da Vam ne smeta što Vam pišem na njemačkom, ali ovdje nemam mogućnosti da diktiram na mađarskom, jer se ovaj jezik ovdje uglavnom koristi u uskom krugu ovdašnjih Mađara. Istom poštom šaljem Vam kao poslovne papire kratki pregled – nažalost, također pisan na njemačkom⁹¹ – koji Vam otprilike pokazuje okvir i napredak mog istraživanja“ (IASu F.1.30.VI/5.57.53).

⁹¹ Moguće da je pismo i povijesni pregled istipkala supruga Bele Markovića Dorothea rođena Fürstena, koja je radila u njegovu uredu u Ateni kao tajnica (Lüdtke 1937, 56).

Osim što iznosi rezultate svojih istraživanja u Bratislavi, Bela predočava i svoje planove za daljnja istraživanja u drugim mjestima Europe. „Istraživao sam u Bratislavi oko tjedan dana u arhivima, kada je izbio rat. U Bratislavi sam uspio potpuno istražiti tamošnju liniju s genealogijom, ali za znatna istraživanja u drugim gradovima nažalost nije ostalo mogućnosti. Htio sam istraživati u Beču, Gratzu, Ljubljani, Trstu, Rijeci, Umagu, otoku Krku, u Zagrebu, Varaždinu, Cerniku, Požegi, Pečuhu, Büku, Budimpešti, Subotici, Somboru, Vizeždiji⁹² itd. A zatim, na putu prema jugu, u svim bosanskim, dalmatinskim i albanskim gradovima u kojima je ova obitelj živjela. Naravno, dugo bih istraživao i u Veneciji, Milanu i Rimu. Istina, bio sam u većini spomenutih gradova, ali tek sad, s obzirom na to da imam određeni pregled, vidim da se može pronaći mnogo toga. Kao što rekoh, ispriječio se rat, pa sam se morao što je brže moguće vratiti doma u Atenu. Zato nisam mogao prekidati put da dođem k Vama. Moja obitelj me je u razumljivoj brizi iščekivala u Ateni, pa nisam mogao riskirati da budem odsječen, budući da mi je ionako trebalo osam dana da dobijem izlaz iz Mađarske. Sve se, dakle, mora odgoditi za bolja vremena, koja su, čini se, nažalost prilično daleko. Ali možda u međuvremenu možemo pismeno surađivati, a sada imam neka pitanja, na koja, molim Vas, odgovorite kad budete bili u prilici“ (IASu F.1.30.VI/5.57.91-92; Nimčević 2018, 18).

Nažalost, istraživanja prošlosti obitelji Marković naglo su prekinuta, kada je dvije godine kasnije Bela Marković stradao u zrakoplovnoj nesreći kod Soluna. Srećom, kako pokazuje Menghinov nekrolog i arhivalije iz zaostavštine Vojnića od Bajše, rezultati nisu ostali nezapaženi, ni potpuno izgubljeni.

Zaključak

Markovići su jedna od najznačajnijih obitelji u povijesti bunjevačkih Hrvata. Dali su niz značajnih predstavnika iz različitih područja ljudske djelatnosti. Iz povijesne tame izronili su koncem 17. stoljeća. U prvo vrijeme su služili Turskoj porti, a zatim su u vrijeme Velikog bečkog rata (1683. – 1699.) prešli na stranu Bečkog dvora. Kao protuuslugu, austrijske vojne vlasti (Dvorsko ratno vijeće) proglasile su bunjevačke vođe kapetanima i odobrile im da sa svojim narodom nasele Baju, Segedin i Suboticu. Jedan od bunjevačkih vođa, somborski kapetan i rodonačelnik plemeni-te obitelji Markovića, Dujo Marković, zadužio je Bečki dvor mnogim zaslugama u borbi protiv Turaka. Zauzvrat je dobio plemstvo od cara Leopolda II. (1690.). Međutim, plemstvo je uslijed ratnih okolnosti proglašeno tek 1713. godine. Dujo Marković je opravdao povjerenje koje su mu vojne vlasti ukazale. Vjerno i učinkovito se borio protiv Turaka sve dok 19. kolovoza 1690. nije pao u bitci kod Slankamena.

Poslije smrti Duje Markovića, kapetanstvo su dobili njegovi sinovi Đuro i Matija Marković. Kao vjerne sluge Bečkog dvora, borili su se protiv ustanika erdeljskog kneza Ferenc II. Rákóczyja (1703. – 1711.). Ostavili su ništa manje slavni-potomstvo. Đurina grana je iznjedrila Adalberta Markovića (1749. – 1819.), tužitelja

⁹² Vizejdia, seosko naselje u rumunjskom dijelu Banata.

Bačke dvorske komore, prisjednika sudbenog stola Bačke županije i ravnatelja za pravne poslove Društva Franzovog (Franjinog kanala). Matija je ostavio iza sebe sinove Marka Markovića (umro 1756.) i Josipa Markovića (1712. – 1789.), od kojih se prvi istaknuo kao somborski kapetan, visoki časnik Potiske i Slavonske vojne granice (krajine), a drugi kao somborski sudac. Josipova grana Markovića iznjedrila je svjetski priznatog speleologa Adalberta Markovića (1897. – 1941.).

Usprkos jasnom povijesnom značaju, na koji ukazuju gore navedene činjenice, povijesna istraživanja su samo manjim dijelom posvetila pozornost Markovićima. Ta se nepravda pokušala ispraviti ovim uratkom, koji predstavlja rezultat dugog istraživanja dokumenata relevantne literature i povijesnih izvora različite provenijencije (Arhiv SANU, Arhiv Vojvodine, Povijesni arhiv Sombor, Povijesni arhiv Subotica, Rukopisni odjel Matice srpske). Spomenuta istraživanja su ne samo potvrdila značaj Markovića u povijesti Sombora, Potiske vojne granice i Bačke županije, nego i Slavonske vojne granice i Požeške županije. Kritičkim iščitavanjem literature primijećene su pogrešne interpretacije izvora (István Iványi, Slavko Gavrilović, Milan Stepanović i dr.). Isto tako, izravni uvid u povijesne izvora urodio je mnogim, do sada nepoznatim podacima iz povijesti Markovića, i potvrdio u znanosti iznesene zaključke da su bunjevački Hrvati u 17. i 18. stoljeću činili jednu cjelinu s ostalim Hrvatima u regiji, prije svega s podunavskim, posavskim i potiskim. Kao spona između ovih skupina istaknuli su se predstavnici plemenite obitelji Marković.

Izvori:

- Arhiv SANU (ASANU)
- Arhiv Vojvodine (AV)
- Bunjevačko-šokačka knjižnica „Ivan Kujundžić“, župa sv. Roka u Subotici
- Povijesni arhiv Sombor (PASo)
- Povijesni arhiv Subotica (PASu)
- Rukopisni odjel Matice srpske (ROMS)

Literatura:

- Abramović, Vladimir M. 2015. *Bitka kod Slankamena 1691. godine*. Beograd: Univerzitet u Beogradu. Filozofski fakultet.
- Bačić, Slaven. svibanj-lipanj 1998. Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj. *Marulić: Časopis za književnost i kulturu* 3. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda.
- Bánkúti, Imre. 1992. *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból. Kecskemét város és környéke* I. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára és a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat.
- Bačić Palković, Nevenka, Bažant, Eva. 1999. *Književni sever (1925. - 1935.): bibliografija*. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Institut za književnost i umetnost.

- Beljanski, Milenko. 1974. *Letopis Sombora: od 1360. do 1800. godine*. Sombor: Prosveta.
- Bešlin, Branko. 2014. *Princ Evgenije Savojski i njegovo doba*. Novi Sad: Matica srpska.
- Bojničić, Ivan. 1899. *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe.
- Bukinac, Beato. 2007. *O ulozi Franjevacu u seobama hrvatskog naroda u XVI i XVII stoljeću*. Prijevod na hrvatski jezik Bela Tonković. Subotica: Pučka Kasina 1878.
- Ćirković, Sima. 2007. Somborske crte i crtice Nikole Đ. Vukićevića. U: *Crte iz prošlosti grada Sombora i okoline somborske*. Sombor: Dometi, 169-175.
- Čota, Antonija. 2003. Dukat ravnice: *O Bunjevcima i Šokcima Sombora i okolice*. Sombor: HKUD „Vladimir Nazor“.
- Dudás, Gyula. 1893. *A bácskai nemescsaládok: Adalékul Bács-Bodrogh vármegye történetéhez*. Zombor: Bittermann Nándor könyvnyomdája.
- Dudás, Gyula 1904 A bunyevácok története. *A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve* 20/1, 111-133.
- Duišin, Viktor, 1939. Anton. *Plemićke porodice II*. U: Vojvodina II. Novi Sad: Istorijsko društvo.
- Gavrilović, Slavko. 1987. *Izvori o Srbima u Ugarskoj s kraja XVII i početkom XVIII veka*. Beograd: Akademija nauka i umetnosti.
- Gavrilović, Slavko. 1992. Sombor – graničarski šanac (1687–1745). *Zbornik Matice srpske za istoriju* 46, 7-48.
- Gavrilović, Slavko. 2000. Podaci o bunjevačkoj oficirskoj porodici Marković (od kraja XVII do sredine XVIII veka). *Zbornik Matice srpske za istoriju* 61/62, 131-135.
- Gavrilović, Slavko. 2017. Borba za elibertaciju. *Istorija Sombora. Grad kroz vekove*. Sombor: Gradska biblioteka „Karlo Bijelicki“, 235-264.
- Grosschmid, Gábor 1894. Szlatkovic Máté, zombori r. kath. plébános emlékirata. *A Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyve* 10, 97-112.
- Ivić, Aleksa. 1913. Ugarski Srbi od druge opsade Beča do seobe pod Čarnojevićem od g. 1683–1690. *Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu* 15, 275-291.
- Ivić, Aleksa. 1914. *Istorija Srba u Ugarskoj: od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem: 1459-1690*. Zagreb: Privrednikova knjižara.
- Ivić, Aleksa. 1927. Iz prošlosti Bunjevaca. *Književni sever: časopis za književnost, nauku i kulturu – O Bunjevcima*. knj. III., sv. 3 i 4, 102-107.
- Ivić, Aleksa. 1929. *Istorija Srba u Vojvodini*. Novi Sad: Matica srpska.
- Ivanić, Ivan. 1893a. O Bunjevcima. *Letopis Matice srpske* 175, 1-33.
- Ivanić, Ivan. 1893b. O Bunjevcima. *Letopis Matice srpske* 176, 1-25.
- Iványi, István; Virter, Ferencz. 1909. Borovszky, Samu (ur.). *Bács-Bodrog Vármegye: Magyarország vármegyéi és városai I*. Budapest: Országos Monográfia Társaság, 25-80.
- Iványi, István. 1909a. *Bács-bodrog vármegye: földrajzi és történelmihelynévtára I*. Szabadka: Horváth Istvan könyvnyomdája.
- Iványi, István. 1909b. *Bács-bodrog vármegye: földrajzi és történelmihelynévtára II*. Szabadka: Horváth Istvan könyvnyomdája.

- Iványi, István. 1886. Szabadka szabad királyi város története I. Szabadka: Bittermann József könyvnyomdájából.
- Iványi, István. 1892. Szabadka szabad királyi város története II. Szabadka: Bittermann József könyvnyomdájából.
- Jančula, Julije. 2011. *Franjevci u Cerniku*. Cernik: Franjevački samostan.
- Janjatović, Đorđe. 2016. Svečari kapetana Brankovića. Sombor: Gradska biblioteka Karlo Bijelicki, Istorijski arhiv.
- Kiss, József. 1971. Jászkunok a Rákóczi-szabadságharcban 1703–1711. *Történelmi Szemle* 14, 35-85.
- Kostić, Mita. 1923. Srpska naselja u Rusiji Nova Srbija i Slavenosrbija. *Srpski etnografski zbornik Srpske akademije nauka* 26. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1-136.
- Kupusinac, Branislav. 1969. Ja sam najveći Somborac. *Dnevnik*. 8. studenog, 9.
- Lüdtke, Gerhard (ur.). 1937. *Minerva. Jahrbuch der gelehrten Welt* 32. Jahrgang. Berlin: Walter de Gruyter.
- Menghin, Oswald. 1942. Adalbert Markovits (Markovich) (1897-1941). *Wiener prähistorische Zeitschrift* 29, 114-116.
- Nimčević, Vladimir. 2018. Podaci o somborskoj porodici Marković (II), *Somborske novine*. 18. svibnja, 18.
- Popov, Čedomir. *Vojvodina: Od velike seobe (1690) do temišvarskog sabora (1790)*. Novi Sad: Prometej.
- Popović, Dušan J. 1939. *Vojvodina II. Vojvodina od Velike seobe (1690)*. Novi Sad: Istorisko društvo, 111-137.
- Ruvarac, Dimitrije. 1891. Protokol o plenipotencija svjaštenih i mirskih deputirtov čto na sabor prihodili ljeta 1735. julija 20. ot svih eparhija. *Letopis Matice srpske* 165, 20-55
- Sandić, Aleksandar. 1884. Stara pisma somborska od godine 1746. – 1748. *Javor: list za zabavu, pouku i književnost*, 1461-1466.
- Sekulić, Ante. 1981. Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća. *Kačić* 8, 155-189.
- Skenderović, Robert. 2017. *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske monarhije*. Subotica: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- Stajić, Vasa. 1940. Iz istorije kraljevskog i slobodnog grada Sombora. *Glasnik Istarskog društva u Novom Sadu* 13, 386-396.
- Stantić, Zvonko. 2013. Prilog poznavanju istorije bunjevačke oficirske familije Marković. *Bunjevački prigled* 2, 105-149.
- Stepanović, Milan. 2012. *Somborska hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787*. Sombor: Bunjevačko kolo – Istorijski arhiv Sombor.
- Szluha, Márton. 2002. *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*. Budapest: Heraldika.
- Schels, Johann Baptist. 1844. *Kriegsgeschichte der Oestreicher* II/1. Wien: Verlag von J. G. Heubner.

- Schmedes, Emil. 1878. *Geschichte des k. k. 28. Infanterie-Regimentes F. Z. M. Ludwig Ritter von Benedek*. Wien: Druck von L. W Seidel & Sohn in Wien.
- Tooth, János; Szilágyi, Sándor. 1861. *Kis-kun-halas város története*. Nagy-Kőrös: A kiadó tulajdona.
- Trencsény, Károly. 1909. Zombor. Borovszky, Samu (ur.). *Bács-Bodrog Vármegye: Magyarország vármegyéi és városai I*. Budapest: Országos Monográfia Társaság, 207-236.
- Trubeta, Sevasti. 2013. *Physical Anthropology, Race and Eugenics in Greece (1880s-1970s)*. Leiden & Boston: Brill.
- Vitković, Gavriilo. 1873. *Spomenici iz Budimskog i Peštanskog arhiva*, Zbirka prva. U: *Glasnik Srpskog učenog društva* II. odeljak, knjiga III. Beograd: Državna štamparija.
- Vojnović, Milan. 1998. Sombor kroz prostor i vreme, zdanja i zbivanja. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 104/105, 297-313.
- Vukićević, Nikola Đ. 2007. *Crte iz prošlosti*. Sombor: Dometi.
- Vukićević, Nikola Đ. 1868. Prigid povistnice grada Sombora a od dila i sridnje Bačke. *Bunjevački kalendar za prostu godinu 1869.*, 9-24.
- Ulmer, Gašpar. 1987. Vojnici – ugled i vlast. *Subotičke novine*. 3 travnja, 12.
- Ulmer, Gašpar. 1981. Novi podaci o učestvovanju subotičana. *Rukovet* 27/16, 712-716.

Summary

The noble Marković family in the 17th and 18th centuries

The Noble family Marković from Sombor represent an indispensable segment of the history of Bunjevci and Shokci Croats. There are strong indications that they immigrated to Bačka during the Turkish reign. Until the Battle of Vienna (the Great Turkish War 1683 - 1699), the family members served as Turkish auxiliary units and after that they crossed to the side of the Vienna Court.

The founder of the noble family Marković from Sombor, Dujo Marković, asked, as a counter service for his military services, the Austrian military authorities (the Court War Council) to grant his compatriots the following settlements: Subotica, Szeged and Baya (1687). He was evaluated as a reliable person by the Austrian military authorities. That is why they appointed him the captain of Sombor and gave him wide powers. For his part, Dujo Marković justified this confidence. The reports of the Austrian commanders praise him. He defended Sombor twice against the Turkish attacks. Like most of his compatriots, he was often absent from the family home. On one occasion, after the fall of Belgrade (1690), the Turks invaded Sombor and stole his property worth several thousand forints. For his military merits, Emperor Leopold I had rewarded him with nobility title (1690), which, however, was not

declared until 1713 due to the war. He died in the famous battle of Slankamen on 19th August 1691.

After the death of Dujo Marković, Austrian military authorities named his sons Djuro and Matija Marković as captains of Sombor. Djuro and Matija Marković followed in their father's footsteps. When the Hungarian aristocrat Ferenc II. Rákóczy invited the Hungarian aristocracy to the rebellion for the independence of Hungary (1703 - 1711), they remained faithful to the Vienna Court. Djuro Marković died around 1717, and Matija in 1740. They both had children. High priest of the Bačka County Adalbert Marković (1749-1819) came from Djuro's branch of Marković family, and from Matija's branch: a senior officer of the Potisje and Slavonia military border Marko Marković (died in 1756) and the Mayor of Sombor Josip Marković (1712 - 1789), whose direct descendant is a globally distinguished Austrian speleologist Adalbert Marković (1897 - 1941).

The paper presents an overview of historical research of Sombor and Marković family from the beginning of the 20th century to the present. As a contribution to the research of Marković family, we bring a transcript, interpretation and translation of several known and unknown documents (in excerpts or as whole) of different provenances concerning the history of the family in the 17th and 18th century; among the sources worth mentioning are the Diploma of nobility of Dujo Marković dated 29th May 1690, the Certificate of Ivan Nadj dated 30th May 1699, a letter of Marko Marković to the Government of Sombor dated 1st September 1746, a petition of Marko Marković to Empress Maria Theresa dated 1748, a petition of Marko and Ivan Marković and Antun and Josip Barašević to the County of Bačka dated 1759, a petition of Ivan Adamović to Empress Maria Theresa dated 20th July 1778, a letter from the Hungarian Royal Provincial Council to the County of Bačka, dated 20th December 1786, concerning Adalbert Marković.

Keywords: Marković family, Sombor, 17th century, 18th century